

SORUŞTURMA DOSYASI

Aileyi Yeniden Düşünmek

Farklı Disiplinlerden Bakışlar

sosyoloji

psikoloji

ilahiyat

eğitim

hukuk

ekonomi

sosyal politika

sosyal hizmet

şehir - mimari

medya - iletişim

İLKE
ilim kültür eğitim vakfı

todam
TOPLUMSAL DÜŞÜNCE VE ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

İçindekiler

Giriş	2
Sosyoloji: Modernleşme, Kentsel Yaşam ve Aile Dinamikleri <i>Mahmut Hakkı Akın</i>	8
Psikoloji: Aile İçi İlişkiler ve Bireysel Refah <i>Vahide Ulusoy Gökçek</i>	13
İlahiyat: Değerler, Fıtrat ve Aile İçi İlişkiler <i>Saffet Köse</i>	20
Eğitim: Okul-Aile İşbirliği ve Değerler Eğitimi <i>Hikmet Azer</i>	28
Hukuk: Mevzuat, Haklar ve Ailenin Korunması <i>Ahmet Sait Öner</i>	34
Ekonomi: Çalışma Hayatı, Gelir Dağılımı ve Aile Refahı <i>Murat Aml Mercan</i>	42
Sosyal Politika: Demografik Dönüşüm, Değişen Aile Yapıları ve Toplumsal Uyum <i>Mehmet Fatih Aysan</i>	48
Sosyal Hizmet: Kırılgan Aileler ve Destek Mekanizmaları <i>Esin Tüccar</i>	54
Şehir ve Mimari: Mekansal Düzenlemeler ve Aile Yaşamı <i>Yasemin Çakırer Özservet</i>	61
Medya ve İletişim: Dijitalleşme, Toplumsal Statü ve Ailenin Dönüşümü <i>Elyesa Koymak</i>	69
Sonuç	74

Takdim

Av. Ahmet Sait Öner

İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

Anayasa'nın 41. maddesi, aileyi toplumun temeli olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, aileye ilişkin her mesele için aynı zamanda toplumsal bir mesele olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Buradan hareketle ifade edilebilir ki siyasi, ekonomik ve benzeri krizler geçici nitelik taşıyabilirken aileye ilişkin krizler, tıpkı bir organizmanın hayati unsuru olan kalp gibi, toplumsal yapıyı derinden sarsabilecek ve çöküşe sürükleyebilecek sonuçlar doğurabilmektedir.

Aileye ilişkin sorunların çok boyutlu nedenlere dayanması, bu meseleye çok yönlü ve disiplinlerarası bir bakış açısıyla yaklaşmayı zaruri kılmaktadır. Bu doğrultuda elinizdeki rapor hazırlanırken, özellikle disiplinlerarası perspektifin ortaya konulmasına ve farklı alanlardan hareketle tespitler ile çözüm önerileri geliştirilmesine özen gösterilmiştir.

Aile kurumu ele alınırken iki yönlü bir yaklaşımın gerekliliği dikkat çekmektedir. Bir yandan aile, özellikle ifsat edici dış faktörlerin etkisiyle çözülmeye açık bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan ise çocuk eğitimi ve kültürel değerlerin aktarımı başta olmak üzere pek çok alanda doğrudan belirleyici bir aktör konumundadır. Bu durum aile ile ilgili tespit ve çözüm önerilerinin daha dengeli ve hakkaniyetli bir zeminde sunulmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda mesela çocuğun ahlaki gelişimi ve şahsiyet inşasında ailenin etkin bir aktör olduğundan hareketle asli rolü göz önünde bulundurulmadan çözümün yalnızca eğitim kurumlarında aranması eksik ve yanıltıcı olacaktır. Buna karşılık, tüketim kültürünün yaygınlaşması, israf, dijital bağımlılık ve ekonomik krizlerin yol açtığı stres gibi alanlarda aile, edilgen bir yapı olarak çoğu zaman bu çözümlenin bir parçası hâline gelebilmektedir.

Aileyi, İslami anlayışın ahlaki ilkeleri ve kültürel kodların şekillendirdiği bir yapı olarak ele almak ve çözüm önerilerini bu çerçevede geliştirmek hayati derecede önemli olmakla birlikte; ekonomik dalgalanmalar, doğadan kopuk ve dayanışma zemininden uzak metropol yaşamı ile bireylerin psikolojisini etkileyen yoğun stres faktörlerinin de ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım, meseleyi normatif ve reel boyutlarıyla ele alarak daha bütüncül bir çözüm perspektifi sunmayı mümkün kılmaktadır.

Bu bütüncül yaklaşımın bir yansıması olarak raporda eğitim, hukuk, iktisat, ilahiyat, sosyoloji, psikoloji, iletişim ve mimari gibi farklı disiplinlerin bakış açılarıyla aile meselesi ele alınmıştır. Disiplinlerarası perspektif sunma amacı, bu çalışmayı İLKE Vakfı'nın klasik rapor formatından kısmen ayırıştırarak soruşturma raporu yöntemine yaklaştırmıştır. Bu sayede, İLKE perspektifinin yanı sıra katkı sunan yazarların kendi uzmanlık alanlarından beslenen müstakil değerlendirmelerine de yer verilmiştir.

Her yılın "aile yılı" ciddiyetiyle ele alınması gereken bu önemli meselede, soruşturma raporuna katkı sunan kıymetli yazarlara ve yayın sürecini titizlikle yürüten İLKE araştırmacılarına teşekkür ediyor; raporun, aileye ilişkin sorunların çözümüne katkı sunmasını temenni ediyorum.

Giriş

Prof. Dr. Ramazan Tiyek

Kırklareli Üniversitesi / İLEM Yönetim Kurulu Başkanı

Toplumsal yapı içerisinde her bir birey ve kurumun ayrı ayrı sorumlulukları bulunmaktadır. Bu bağlamda aile, toplumun en küçük yapıtaşı ve toplumların geleceğe aktarılmasındaki en önemli kurum olarak görülmektedir. Geleneksel olarak değerlendirildiğinde aile kurumunun oluşmaması ya da bozulmaya başlaması toplumun kendisi için ciddi bir sorun olmaktadır. Zira aile, yalnızca bireylerin bir arada yaşadığı bir yapı değil; aynı zamanda toplumsal değerlerin aktarıldığı, sosyal dayanışmanın üretildiği ve bireyin kimlik inşasının şekillendiği temel bir alandır. Bu nedenle ailede yaşanan dönüşümler, doğrudan toplumsal yapının bütününe etkileyecek potansiyele sahiptir.

Toplumda meydana gelen tüm değişikliklere rağmen aile hâlâ önemini korumaktadır. Bireyin kimlik gelişimi ve toplumsal aidiyet duygusunun temelleri aile içinde atılır; bu nedenle aile, sosyalleşme sürecinde biyolojik ya da hukuki bir yapıdan çok daha fazlasını ifade eder. Bakım, koruma ve duygusal destek gibi işlevlerinin yanı sıra dayanışma pratiklerinin öğrenildiği, kültürel ve ahlaki değerlerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı bir zemin olarak da toplumsal sürekliliğin sağlanmasında kritik bir konumda bulunmaktadır. Bu yönüyle aile, değişen toplumsal koşullar karşısında yalnızca dönüşen bir kurum değil, aynı zamanda toplumsal yapının yeniden üretilmesinde aktif rol oynayan dinamik bir yapı olarak varlığını sürdürmektedir.

Aile kurumu, sahip olduğu çok katmanlı yapı nedeniyle tek bir disiplinin perspektifiyle tam anlamıyla kavranamayacak kadar karmaşık bir olgudur. Bu nedenle aileye ilişkin değerlendirmelerin, farklı mesleki ve disiplinler bakış açılarını içerecek şekilde ele alınması, daha bütüncül bir anlayış geliştirilmesine katkı sunmaktadır. Bu çalışma, klasik anlamda bir analiz ya da araştırma raporu olmanın ötesinde, aile kurumuna ilişkin farklı disiplinlerden uzman isimlerin değerlendirmelerini bir araya getiren bir “soruşturma dosyası” niteliği taşımaktadır. Çalışmada ortak ve tekil bir bakış açısı üretmekten ziyade; farklı perspektiflerin, yorumların ve yaklaşım biçimlerinin görünür kılınması suretiyle çok sesli ve zengin bir tartışma zemini oluşturulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda aile kurumu; farklı meslek nosyonlarına ve akademik birikimlere sahip araştırmacılar tarafından değerlendirilmiş; sosyoloji, psikoloji, ilahiyat, eğitim, hukuk, sosyal hizmet, sosyal politika, iktisat, şehir ve mimari ile medya ve iletişim alanlarında uzman kişilerin gözünden aile kurumuna ilişkin genel bir çerçeve sunulmuştur. Soruşturma, her uzmana yöneltilen dört ortak soru etrafında şekillenmiştir.

Soru 1. Uzmanlık alanınız açısından aileyi nasıl tanımlarsınız? Aile kavramı sizin alanınızda nasıl bir çağrışım uyandırmaktadır? Kısaca tanımlayabilir misiniz?

Soru 2. Türkiye’de aile kurumunun karşı karşıya olduğu en büyük yapısal zorluklar nelerdir?

Soru 3. TÜİK verilerine göre son yıllarda doğurganlık oranının 1,48’e gerilediği, boşanma oranlarının arttığı, evlilik yaşı ortalamasının yükseldiği ve tek kişilik hanehalkı oranının %20’lere ulaştığı görülmektedir. Bu eğilimleri kendi uzmanlık alanınızın bakış açısıyla nasıl değerlendirirsiniz?

Soru 4. Aile kurumunun güçlenmesi ve sürdürülebilirliği için sizin alanınızdan hangi politika önerileri geliştirilebilir?

Modernite ve küreselleşmenin yarattığı dönüşüm rüzgarları, aile kurumunu geleneksel kabullerin ötesinde, çok katmanlı ve disiplinlerarası bir analizi zorunlu kılan karmaşık bir yapıya dönüştürmüştür. Bu çalışma, aileyi popüler kültürün yüzeysel ve tek boyutlu yaklaşımlarından uzaklaştırarak farklı disiplinlerin kendine özgü yöntemleriyle oluşturulan bütüncül bir çerçevede incelemeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda, sosyolojinin toplumsal yapı analizleri, psikolojinin bireysel ve ilişkisel dinamikleri, ilahiyatın manevi ve etik referansları ile hukukun normatif çerçevesi temel sütunları oluşturmaktadır. Öte yandan, iktisat biliminin aile refahını şekillendiren yapısal dinamiklere sunduğu analitik çerçeve; ailenin yaşam kalitesini doğrudan etkileyen sosyal politika ve sosyal hizmet disiplinlerinin koruyucu-önleyici yaklaşımları; şehir ve mimari disiplininin kurguladığı fiziksel çevre etkileşimi ve medya ve iletişim alanının inşa ettiği dijital temsil biçimleri, analizin kapsamını genişletmektedir. Bu bütüncül bakış açısı, disiplinlerin birbirini tamamlayan verilerini bir araya getirerek “tekil disiplin körlüğünü” bertaraf etmekte ve aile kurumunun geleceğine dair çok boyutlu, gerçekçi ve uygulanabilir çözüm stratejileri geliştirilmesine bilimsel bir zemin sunmaktadır.

Çalışmanın disiplinlerarası bir derinliğe ulaşmasında, kıymetli birikimlerini ve akademik rehberliklerini esirgemeyen değerli uzmanlarımızı anmadan geçmek mümkün değildir. Ailenin toplumsal dönüşümünü sosyolojik bir perspektifle çözümleyen Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın’a, bireysel ve ilişkisel dinamiklerin anlaşılmasında psikoloji disiplininin imkanlarını sunan Dr. Öğr. Üyesi Vahide Ulusoy Gökçek’e, ailenin manevi ve ahlaki temellerine dair derinlikli analizleri için Prof. Dr. Saffet Köse’ye, okul-aile iş birliği ve değerler eğitimi ekseninde eğitimin aile yapısındaki dönüştürücü rolünü kapsamlı biçimde değerlendiren Hikmet Azer’e ve hak temelli koruyucu yaklaşımıyla hukuki çerçeveyi netleştiren Av. Ahmet Sait Öner’e teşekkürlerimi sunarım. Bununla birlikte, ekonomi, gelir dağılımı ve aile refahı arasındaki ilişkileri çok boyutlu bir çerçevede ele alarak çalışmaya önemli katkılar sunan Prof. Dr. Murat Anıl Mercan’a; ailenin toplumsal refahı ve uygulama sahasındaki karşılıkları üzerine yol gösteren Prof. Dr. Mehmet Fatih Aysan ve Dr. Öğr. Üyesi Esin Tüccar’a; ailenin içinde nefes aldığı fiziksel ve sembolik mekanları analiz eden Prof. Dr. Yasemin Çakırer Özservet ile dijital dünyanın aile üzerindeki etkilerini yorumlayan Doç. Dr. Elyesa Koçtak’a sağladıkları özgün katkılar için teşekkürü bir borç bilirim. Her bir uzmanımızın kendi sahasındaki derinliği, bu çalışmanın “bütüncül bir perspektif” kazanmasındaki en büyük gücü oluşturmuştur. Ailenin toplumsal yapı içindeki kurucu rolünün güçlendirilmesine ve kuşaklararası sürekliliğin korunmasına hizmet etmesi amacıyla hazırlanan bu çalışmanın, disiplinlerarası yaklaşımıyla toplumun geleceğe taşınmasına ve ülkenin yarınlarının güvence altına alınmasına mütevazı bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Sosyoloji

Sosyoloji:

Modernleşme, Kentsel Yaşam ve Aile Dinamikleri

Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın

Istanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Uzmanlık alanınız açısından aileyi nasıl tanımlarsınız? Aile kavramı sizin alanınızda nasıl bir çağrışım uyandırmaktadır? Kısaca tanımlayabilir misiniz?

Aile, bireylerin özel alanlarını oluşturan ilk sosyal çevreleri ve toplumsal kurumdur. Kurum olması dolayısıyla kurumlaşmış, yerleşmiş roller dolayısıyla anlaşılabilir bir yapıdır. Toplumda birçok işlevi yerine getiren ve bireyin hayatı boyunca sosyal ilişkilerine yön verecek güçte kültürel bir kaynaktır. Aile, sosyoloji bir bilimsel disiplin olarak ortaya çıktığı dönemden beri en önemli konulardan biri olarak kabul edilmiştir. Hatta sosyolojide Le Play'in işçi aileleri üzerine yaptığı monografiler gibi bazı öncü çalışmalar hem sosyolojide ampirik araştırmalara öncülük etmiş hem de aile sosyo-

lojisi alt disiplininin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Aileyi sosyolojinin temel konularından biri yapan bir başka durum da makro toplumsal değişimlerin aile üzerinden takip edilebilmesidir. Özellikle sanayi toplumunun oluşum sürecinde aile yapısal olarak ciddi krizler yaşamıştır. Bu dönemde genel toplumsal bunalım ve krizler, ailede kendisini göstermiştir. Sosyolojinin önemli kaynaklarından biri olan muhafazakarlık, toplumsal düzenin sağlanabilmesi için ailede düzenin sağlanmasını şart olarak görmüştür. Kadın ve erkek rollerinin değişimi, iş ve çalışma hayatının aile yapısına etkileri, eğitimde bürokratikleşme, çocuk sayısının azalması ve toplumsal cinsiyet temelli tartışmalar, sosyolojinin ilgi alanına girmiştir. Yakın dönemde yaşanan küreselleşme, dijitalleşme gibi değişim ve dönüşüm süreçleri de göz önünde bulundurulduğunda aile, sosyolojinin önemli bir konusu olmaya devam etmektedir.

Yakın dönemde yaşanan küreselleşme, dijitalleşme gibi değişim ve dönüşüm süreçleri de göz önünde bulundurulduğunda aile, sosyolojinin önemli bir konusu olmaya devam etmektedir.

Türkiye'de aile kurumunun karşı karşıya olduğu en büyük yapısal zorluklar nelerdir?

Türkiye'nin modernleşme tecrübesi bürokrasi alanında yapısal bir değişim olarak yaşanmıştır. 1950'li yıllardan itibaren yaşanan toplumsal değişim, daha çok köylerden kentlere bir mekan değişimi ve göç hareketliliği olsa da bin yıllık örgütlenmiş tarım toplumu yapısından yeni toplum yapısına geçiş şeklinde tecrübe edilmiştir. Elbet-

te bu geçişin nesiller arası farklılaşma süreci bir anda yaşanmamış, uzun yıllara yayılmıştır. Bu değişimin sosyolojik olarak makro ve mikro gerçeklik alanlarında arada kalmışlığa dayanan birçok yeni durumun ortaya çıkmasına sebep olduğu takip edilebilir. Kentleşmenin eğitim, ekonomi ve siyaset alanlarında hareketliliğe imkan sağlaması, geleneksel aile yapısının değişmesinde önemli bir yerdedir. Bu hareketlilik biçimleri, kadın ve erkek rollerinin değişmesine, çocuk sayısının azalmasına, evlilik ve boşanma konusunda geleneksel bakış açısının değişmesine farklı yönlerden etki etmiştir. Örneğin, yükseköğretimde okullaşma oranlarının yükselmesi ile ilk evlenme yaşının yükselmesi arasında bir ilişki bulunmaktadır. Kentleşmenin büyükşehirleşmeye doğru yaşadığı dönüşüm, geleneksel mahalle hayatının büyük oranda çözülmesine ve yaşanan mekanların geçmişe göre küçülmesine sebep olmuştur. Burada mekana ve etkileşimlere dayalı dönüşümün, aile kurumunun sürekliliğine darbe vuran yönleri göz ardı edilmemelidir. Geleneksel kontrol mekanizmalarının gücünü yitirmesi ve bireyselleşmenin artması da aile bağlamında yapısal etkiler olarak görülmelidir. Büyükşehirleşmenin bir başka etkisini, evlenme ve çocuk yetiştirme gibi maddi şartlara da bağlı olan pratiklerde de görmek mümkündür. Bu pratiklerin ekonomik olarak zorlaşması, çocuk yetiştirmede büyükanne ve büyükbabanın sosyalleşmedeki konumunun değişmesi de yapısal zorluklar arasında sayılmalıdır. Boşanmaların artışında bireyselleşmenin etkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla yirminci yüzyıldan yirmi birinci yüzyıla yaşanan toplumsal değişime küreselleşmenin getirdiği etkilerle oluşan karmaşık bir durumla karşı karşıya olunduğu söylenebilir. Nikah akdi olmadan birlikte yaşama ve bu şekilde çocuk sahibi olma ya da gönüllü çocuksuzluk gibi geleneksel yapıya aykırı yeni pratiklerin artması da beklenebilir.

TÜİK verilerine göre son yıllarda doğurganlık oranının 1,48'e gerilediği, boşanma oranlarının arttığı, evlilik yaşı ortalamasının yükseldiği ve tek kişilik hanehalkı oranının %20'lere ulaştığı görülmektedir. Bu eğilimleri kendi uzmanlık alanınızın bakış açısıyla nasıl değerlendirirsiniz?

TÜİK verilerine göre birbirine bağlı bir şekilde evlenme oranlarında azalma, boşanma oranlarında artma ve çocuk sayısında da düşme eğilimleri bir süredir devam etmektedir. Hatta veriler itibarıyla demografik dönüşümün ülkenin geleceği ve güvenliği açısından büyük ve öncelikli bir memleket meselesi haline geldiği de vurgulanmaktadır. Evliliği koruma ve sürdürme yönünde kurulmuş geleneksel aile yapısı, boşanmanın olağanüstü ve istisnai bir durum olmaktan çıktığı yeni bir bağlama taşınmıştır. Bu tespitler yapılırken geçmiş aile yapısının ve evliliklerin bütünüyle idealize edilebilecek şekillerde oldukları gibi bir iddianın aşırı olacağını da belirtmek gerekir. Ancak daha önce daha zor ve istisna olan pratiklerin daha kolay hale geldiği bir durum söz konusudur. Kadınlar ve erkekler için geleneksel rollerin devam etmemesinin ve bireyselleşmenin etkileri önemli bir etkenidir. Elbette ailenin ekonomik şartları vb. birlikte düşünülmelidir. Boşanmalar arttıkça ve daha da sıradan bir pratik haline geldikçe çocuğun aileyi bir arada tutan bağlayıcı işlevi de eskisi kadar güçlü değildir. Aile, toplumsal bir kurum olması dola-

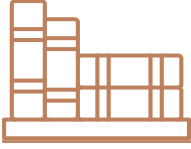
“ Demografik dönüşümün ülkenin geleceği ve güvenliği açısından büyük ve öncelikli bir memleket meselesi haline geldiği de vurgulanmaktadır. ”

yısıyla evlilikten sonra üyelerinin sadece bireyler olarak var olamayacakları, diğer üyelerin rollerini göz önünde bulunduracakları bir organizasyon ve yapıdır. Türkiye’de tek kişilik hanehalkının artışı da iki gelişmenin özellikle etkili olduğu görülmektedir. Bir yanda burada paylaşılan tespitlerdeki gibi büyükşehirleşme, eğitim seviyesinin yükselişi, ekonomik sebepler, çalışma hayatının dönüşümü ve dijitalleşme gibi etkilerle daha da öne çıkan bireyselleşme vardır. Diğer yanda ise Türkiye’de büyükşehirler dışında birçok küçük il, ilçe, kasaba ve köyde yaşlılar yaşamaktadır. Ortada bir veri olsa da ana iki grubu oluşturan sosyolojik gerçeklikler birbirinden farklı kaynaklara sahiptir.

Aile kurumunun güçlenmesi ve sürdürülebilirliği için sizin alanınızdan hangi politika önerileri geliştirilebilir?

Araştırmalar, Türkiye’de aileye, evliliğe, çocuk sahibi olmaya hâlâ büyük önem verildiğini göstermektedir. Türkiye’de aileye bakış konusunda önemli değişimler yaşansa da değer atfetmenin güçlü bir karşılığının olması, politika yapıcılar açısından bir avantajdır. Ancak üretilecek politikaların karşılık bulabilmesi için yapısal durumun değişmesi yönünde adımlar atılması gerekiyor. Aksi takdirde oluşan eğilimlerin doğrusal şekilde sürebileceği öngörülebilir. Burada özellikle ekonomi ve eğitim gibi temel alanlarda var olan durumun aile yapısına etkilerinin tespit edilmesi ve bu alanlarda bazı değişiklikler yapılması gerekmektedir.

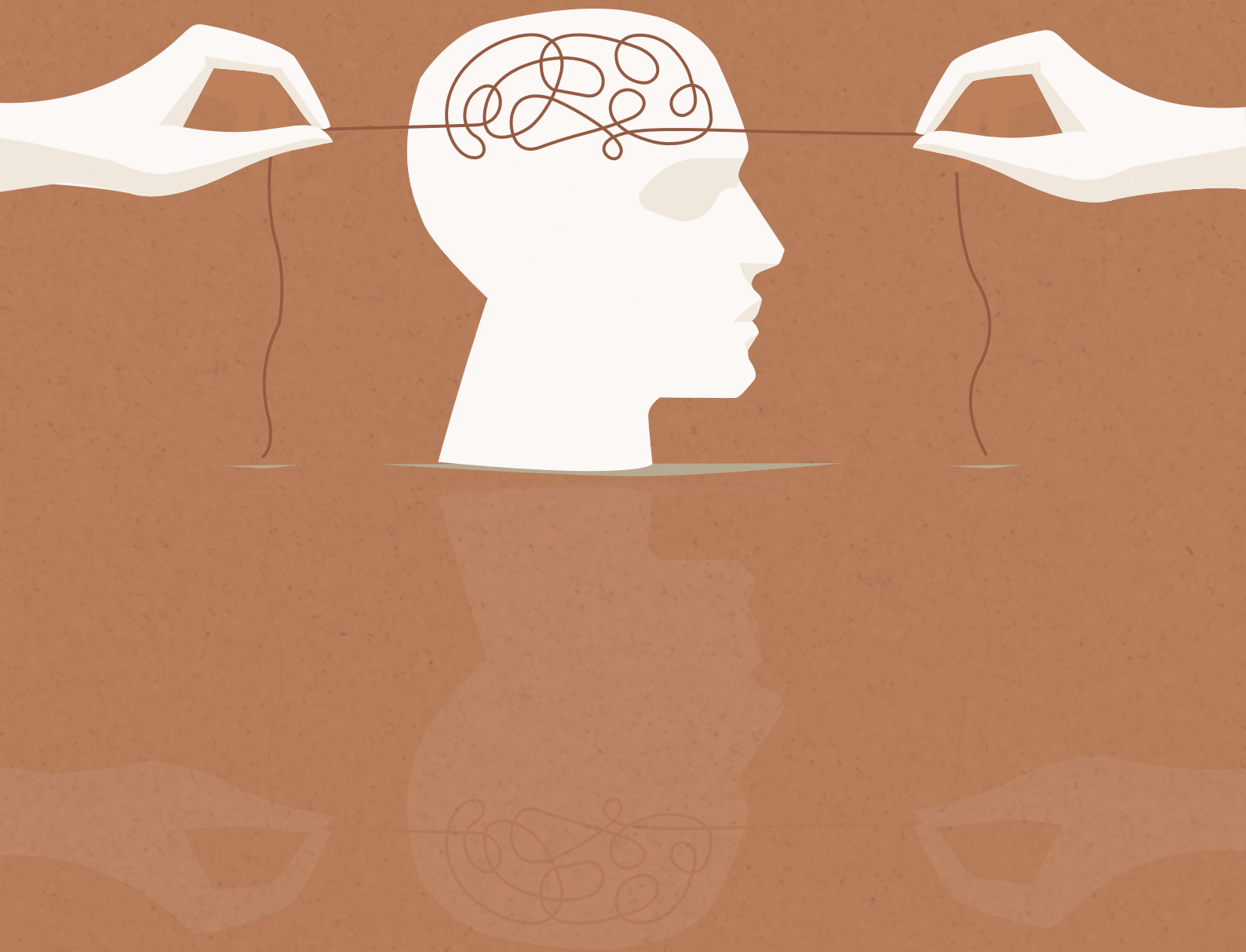
Diğer taraftan var olan kentleşme ve büyükşehirleşmeden kaynaklanan mekan kullanımının ve konut sorunlarının gözden geçirilmesi bir ihtiyaçtır. Aile karşıtı bireyselleşmeyi ve bencilliği destekleyen propagandalar karşısında aileyi önemseyen ve korumaya yönelik adımların atılması da önemlidir. Politika önerilerinde akla ilk gelen maddi desteklerin karşılığının alınabilmesi için başka yapısal durumların ve sorun alanlarının da tespit edilmesi önemlidir. Dünyadaki birçok örneğin de gösterdiği gibi sadece evliliğe ve çocuk sayısına karşılık para ödenmesi, aile kurumunu kurtarmayacaktır. Ayrıca demografik dönüşümün ve aile kurumunun gördüğü zarar küçümsenmemeli; bu durumun ciddiyeti dikkate alınarak gerekli adımlar atılmalıdır. Mevcut durumun bu haliyle devam etmesi ve olumsuz projeksiyonların gerçekleşmesi halinde uluslararası, ulusal ve gündelik hayat bağlamında hangi ciddi risklerin oluşacağı noktasında toplumun detaylı bir şekilde bilgilendirilmesine ihtiyaç vardır. Dolayısıyla gelecekçi bir vizyonun oluşabilmesi için mevcut durumun, sorunların ve risklerin daha net bir şekilde tanımlanması, dünyadaki örneklerin iyi bir şekilde incelenmesi ve Türkiye’nin kendine özgü tarihsel ve kültürel gerçekliğinin farkında hareket edilmesi son derece önemli ve kritiktir. Bugün gelinen durumun sağlıklı bir şekilde analiz edilmesi ve olguya rağmen hareket edilmemesi gerekmektedir. Çünkü mevcut durum çok yönlüdür ve küresel etkilerle kendisini üretmektedir.

Yazarın İlgili Çalışmaları

- Akın, M. H. (2025). Türkiye’de aileyi anlamaya bir katkı: dünya değerler araştırması verileri üzerinden karşılaştırmalı bir analiz. *Yeni Türkiye*, 31(141), 218–229.
- Akın, M. H., Tüfekçioğlu, E. B., & Ergün, A. F. (2025). Türk ailesinde çocuğun anlam ve değeri: türkiye aile yapısı araştırmasında eğilimler ve yönelimler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2025 (Aile Özel Sayısı Cilt -2), 481-512. <https://doi.org/10.21560/spcd.v2025i88554.1630418>
- Akın, M. H. (2025). Evlilik ve boşanmaların değişen yapısı. C. Beyaz ve F. Taşçı (Ed.) içinde, *Sosyal panorama 2025: Nüfus ve aile* (s. 167-178). SETA Yayınları.
- Akın, M. H. (2024). Cumhuriyet’in 100. yılında toplumsallaşma, aile ve çocuk. M. H. Akın (Ed.) içinde, *Aile ve Çocuk, Türkiye çocuk yılığı 2023* (s. 526-539). Çocuk Vakfı Yayınları.
- Akın, M.H. (2022). Ailede mahremiyet. H.Ş. Albayrak (Ed.) içinde, *Tüm yönleriyle mahremiyet* (s. 389-403). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Akın, M. H. (2019). Sosyal etkileşim ve sosyal benlik kaynağı olarak aile. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 3(1), 1-14. <https://izlik.org/JA76YT63WW>
- Akın, M. H., & Aydemir, M. A. (2016). An Applied Study on Perception of Marriage from Abroad at Early Ages in Kulu Example. *OPUS International Journal of Society Researches*, 2(2), 10. <https://izlik.org/JA96TD65KC>
- Akın, M. H. (2012). Türkiye’de muhafazakârlığın direnme odağı olarak aile. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 8(31), 3-20. <https://izlik.org/JA67EW83JU>
- Akın, M. H. ve Aydemir, M. A. (2007). Üniversitede okuyan kız öğrencilerin cinsiyet rolü tutumları bağlamında aile ve evlilik kurumlarına bakışları (Selçuk Üniversitesi örneği). *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, (18), 43-60

Psikoloji

Psikoloji:

Aile İçi İlişkiler ve Bireysel Refah

Dr. Klin. Psikolog Vahide Ulusoy Gökçek

Uzmanlık alanınız açısından aileyi nasıl tanımlarsınız? Aile kavramı sizin alanınızda nasıl bir çağrışım uyandırmaktadır?

Aile bir yandan üyelerinin temel ihtiyaçlarının karşılandığı, karşılıklı bağlılık geliştirdikleri, birbirlerini etkiledikleri ve ait hissettikleri, yakın ilişkiler üzerine kurulan bir sistem, yapıdır. Diğer yandan bir kültürün ve toplumun özelliklerini aşağı yukarı yansıtan sıklıkla kan bağının da eşlik ettiği en küçük toplumsal birimdir. Yani aile içinde bulunduğu bağlamla (kültür, alt kültür gibi) anlaşılabilir ve içinde barındırdığı fertlerin biyolojik ve/veya toplumsal ve hatta psikolojik ortaklığını ifade eder.

Aile fertleri arasında yakın ilişki olduğunu varsayınız. Ancak bununla sınırlı kalmaz. Bu yakınlık; samimiyet, aidiyet, bağlılık, karşılıklı paylaşım ve kendini açma olgularının bir arada varlığı anlamına gelir. Dolayısıyla aile; sevgi, ilgi, bakım ve güvenlik gibi bireyin en temel ihtiyaçlarının karşılandığı yerdir. Özellikle ebeveynler bu ihtiyaçları karşılama sorumluluğuna sahiptir. İhtiyaçları karşılanan çocukların zamanı geldiğinde kendi sistemlerini kurmaları üzere topluma karışmaları hedeflenir. Dolayısıyla aile, çocukların önceleri bağımlı oldukları ilerleyen yıllarda ise yetkinliklerini kazanarak bağımsızlaştıkları sistemdir. Bu bağlamda aileden ayrışmayı, toplumsallaşma açısından sağlıklı bir evre olarak değerlendiririz.

İnsanın içine doğduğu aileye kök aile diyoruz. Bunu kişinin yetişkinlik çağında seçerek kurduğu ailesinden ayırt etmek için kullanırız. Yetişkinler kendi ailelerini kurduklarında dahi kök ailelerine ait özellikleri taşımaya devam eder. Bu özellikler onların benliklerinin adeta bir parçasıdır. Zira, her ne kadar kültürel ve toplumsal farklılıklar varsa da genellikle kök aileye aidiyet ve bağlılığın devam etmesini bekleriz. Bu toplumsal olarak yatay düzlemde bir süreklilik sağlar. Ancak bu bağlılık, kök ailenin birebir aynısı olmak, o aile yapısını bütünüyle sürdürmek anlamına gelmez. Bizim toplumumuzda bu farklılığın tehdit olarak algılandığını, ayrışmanın ve bağımsızlaşmanın; bağlılığın ve aidiyetin, yani toplumsal sürekliliğin yok olması gibi algılandığını sık sık görebiliyoruz. Oysa toplumsal değişimin çok hızlı olması, kuşaklararası çatışmaların ebeveyn-çocuk arasında olacak kadar kısa bir zamanda gerçekleşmesi, durmadan gelişen iletişim ve ulaşım kaynakları sayesinde kültürlerarası etkileşimin, ticaretin ve yayılmanın kolaylaşması kök aileden ayrışmayı neredeyse kaçınılmaz hale getirir.

Aile; sevgi, ilgi, bakım ve güvenlik gibi bireyin en temel ihtiyaçlarının karşılandığı yerdir.

Halbuki, tüm bunlarla birlikte aile, üyelerin kendilerini tanımladığı en küçük toplumsal sistem olma özelliğini gösterir. Dolayısıyla bir insan kendisini ailesiyle tanır ve kendi ailesine ait olmanın başka bir ailenin üyesi olmamak anlamına geldiği bir düzlemde varlığını sürdürür. Nasıl etnik kökenimiz, bizi tanımlayan/oluşturan öğelerden biriyse, aile de bizi biz yapan ve kendimiz olurken bize rengini veren temel unsurlardan biridir. Ailenin bir parçası olmaya devam ederken bizim içsel bir parçamız hâline dönüşür.

Türkiye’de aile kurumunun karşı karşıya olduğu en büyük yapısal zorluklar nelerdir?

Birden fazla yapısal zorluktan bahsetmek mümkün. Çerçeveyi netleştirmek adına zorlukları kabaca sınıflayabiliriz. Ailenin etrafını saran ve ondan büyük olan yapısal sorunların başında ekonomi, adalet, güvenlik ve sosyal politikalar gibi devlet eliyle düzenlenmesi gereken toplumsal unsurları sayabiliriz. Bu zemin kırılgansa, aile doğrudan dışsal etkenlerle sınanmaya başlar. Örneğin, yoksulluk gibi ağır ekonomik şartlar, bir çocuğun okulu bırakmak zorunda kalması suretiyle aile sistemini örseleyebilir. Maddi sıkıntılar uzun süreli olma eğilimindedir. Uzun süreli sıkıntılar insan üzerinde kalıcı olumsuz etkiye sahiptir; ruh sağlığını bozabildiği gibi psikolojik dayanıklılığın da altını oyar. Dolayısıyla çiftler arasında çatışmaların artması, kronikleşmesi ve ilişkiyi bozması sık rastlanılan durumlardır. Stres düzeyi yüksek ebeveynler duygularını düzenlemekte daha sık güçlük yaşarlar. Böyle bir durumda, çocuklar, bizzat maddi sıkıntıdan veya yoksulluktan mustarip olmanın yanı sıra (alım gücünün yetersizliği, sağlık ihtiyaçlarının ertelenmesi, eğitimin desteklenmemesi vb.)

ebeveynlerin yaşadığı ruhsal sıkıntılara da maruz kalmak durumundadırlar.

Ailenin içinde bulunduğu maddi sıkıntılar bir yana yoksulluk olgusu genelde münferit değil toplumsal bir olgu olarak ele alınır. Zira yoksulluk, yaşanan yerden alınan eğitime, aile kültüründen sosyal güvenceye kadar pek çok unsurun izini taşır. Yoksul bölgelerde, mahallelerde aile, varlığını idame ettirme, hayatta kalma gibi çok temel bir ihtiyaç etrafında döner. Yoksulluğa maruz kalan aile için -özellikle de göç söz konusuysa- kültür, eğitim, görgü, temel psikolojik beceriler lüks kalacaktır. Aile fertlerinin gerek para kazanabilmek için gerek marjinal bir alt kimlikle (örn. mafya, mahalli çete, apaçi vb.) özdeşim kurmalarının bir sonucu olarak, gerekse de yaşanan stresin tahammülü aşması nedeniyle yasal sistemle karşı karşıya gelme ihtimali yükselmektedir. Üstelik unutulmamalıdır ki varlığını sürdürmekle ilgili tehdit yaşanan yerlerde, ailelerde ve toplumlarda daha hızlı nüfus artışı görülür (bkz. yaşam geçmişi teorisi). Ancak refah seviyesi yükseldiğinde aileler çocuklarının eğitimine, kültürüne ve topluma katkı sağlayacağı alanları önceleyebilir. Toplumsal hedef ailelerin varlıklarını sürdürmesi değil, eğitime, sanata, bilime, kültüre ve artı değer üretmeye yönelmeleri olmalıdır.

Aileleri destekleyen psikososyal mekanizmaların işlerliği veya yeterliliği de önemli bir yapısal sorundur. Örneğin evde bakıma muhtaç veya engelli bir bireyin varlığı durumunda, eğer devletin sunduğu rehabilitasyon ve sosyal destek imkanları sınırlıysa, bakım yükü genellikle annenin omuzlarına binmekte ve bu durum ailedeki diğer çocukların da yeterli ilgi görememesine ve örselenmesine yol açmaktadır. Evde bakıma muhtaç birinin bulunması evdeki bir yetişkinin işgücüne katılmasına

Aileleri destekleyen psikososyal mekanizmaların işlerliği veya yeterliliği de önemli bir yapısal sorundur.

engel olduğundan maddi kayba, bakım verenin tükenmesine yol açtığından da ruh sağlığı yükünün artmasına neden olur. Dolayısıyla rehabilitasyon merkezlerine erişim, özel eğitim imkanı, engelli merkezlerinin sayısının artması gibi olanakların yaygınlaşmasına ihtiyaç vardır. Bakım verenlerin yükünün hafiflemesi için sosyal desteklerin güçlendirilmesi önemli görünüyor.

Aileyi koruyan yasal sisteme en çok şiddet söz konusu olduğunda ihtiyaç duyuyoruz. Gerek ebeveynler arasında, gerekse ebeveyn ve çocuklar arasında şiddet olduğunda ilk olarak psikolojik destek/müdahale akla gelir. Ailenin imkanı varsa bu yol denir. Ancak şiddeti durduran bir müdahale gerçekleşmediğinde adli sürecin devreye girmesi sağlanır. Ancak hem aile fertleri hem de yasal organlar şiddet göreni korumakla aile birliğini korumak arasında kalma eğiliminde görünüyorlar. Oysa bu durum psikologlar ve danışmanlar için oldukça nettir. İlkesel olarak şiddetin sineye çekilmesinin uzun vadede süreklilik arz eden ve nesilden nesile aktarılan sürgit problemlere yol açtığına hemfikiriz. Dolayısıyla adli sistemin, mağduru koruma noktasında çok net ve güçlü olmasının aile bütünlüğü için asıl destek olduğunu söylemek de genellikle bize düşüyor.

Ailelerin geleneksel kültürel yapı ve modern yaşam koşulları arasında kalmanın yarattığı çatışmaların da bedeli ödediğine sıkça şahit oluyoruz. Geleneksel ev içi roller, modern hayatın her ikisi de çalışan ebeveyn gerekliliğiyle bir araya gelince aile içi çatışmalar kaçınılmaz oluyor. Bir geniş aile özelliği olduğunu hatırlarsak, geleneksel modelde çocuk bakımının ailenin kadınlara (büyükanne, anne, abla vb.) kaldığını ve erkeklerin evin geçimi, güvenliği ve ihtiyaçlarıyla sorumlu olduğunu söyleyebiliriz. Gerek kırsalda gerekse şehirde geniş aile hayatını sürdüren ailelerde geleneksel model devam edebiliyor. Ancak genellikle çekirdek ailelerde, ekonomik gereklilikler ve bireysel seçimler doğrultusunda anne ve babanın çalıştığı bir düzen vardır. Bu bağlamda hangi modelin üstün olduğuna dair anlamsız tartışmaları bir kenara bırakarak, hangi aile modeli söz konusu

Ailelerin geleneksel kültürel yapı ve modern yaşam koşulları arasında kalmanın yarattığı çatışmaların da bedeli ödediğine sıkça şahit oluyoruz.

olursa olsun ekonomik ve yasal yapı tarafından korunması ve desteklenmesi gerektiği ortadadır. Özellikle çalışan haklarının çocukları da içine alacak şekilde geliştirilmesi, izin düzenlemelerinde çocukların haklarının tanınması, ücretli izin sürelerinin hem anne, hem de baba için çocuk gelişimine uygun şekilde düzenlenmesi, kadınların kariyerlerini koruyacak şartların sağlanması aileyi destekleyecektir.

Ekonomik zorlukların, yuva geçindirme sorumluluğunun gittikçe büyümesine yol açması gençler için evliliği uzak bir ihtimale dönüştürüyor. Yuva kurmanın mali zorluğu ise giderek daha düşündürücü hale gelmektedir.

TÜİK verilerine göre son yıllarda doğurganlık oranının 1,48'e gerilediği, boşanma oranlarının arttığı, evlilik yaşı ortalamasının yükseldiği ve tek kişilik hanehalkı oranının %20'lere ulaştığı görülmektedir. Bu eğilimleri kendi uzmanlık alanınızın bakış açısıyla nasıl değerlendirirsiniz?

Modern toplumlarda işgücüne katılan kişiden beklenen nitelikleri kazanmak, gerekli eğitimi, disiplini ve iş tecrübesini edinmeyi gerektirir. Bu bağlamda, bir genç ancak yirmili yaşlarının ortalarına doğru topluma katılmaya hazır hâle geliyor. Rekabetin çok güçlü olduğunu düşünürsek, iş hayatının sürdürülebilir bir zemine erişmesini isteyen bir gencin otuzlu yaşlara yaklaşmasını bekleyebiliriz. Ekonomik zorluğun zirve yaptığı bu yıllarda düğün demek yapmak ve bir yuva kurmak için gerekli sermayeyi biriktirmesi ise gençler üze-

rinde büyük bir baskı demek. Bu şartlarda gençlerin evliliği erteleme şeklinde bir çözüm bulması oldukça doğal.

Evliliğin cazip bir seçenek olarak kalması da önemlidir. İçindeki fertlerin tanımlı yasal hak ve sorumluluklarının olması anlamına gelen evlilik, muhafazakar kişiler için birlikteliğin meşru yoludur. Ancak modern Batılı değerleri benimsemiş bir kişi evlilik gibi bağlayıcı bir düzeni niçin tercih etsin? Evliliğin getirdiği maddi yükler, bireysel zevklerden, ilgilerden ve alışkanlıklardan ödün verme gerekliliği ve bir başkasının bireysel yüküne ortak olmak gibi nitelikler olumsuz görülebildiğinden birlikte yaşama seçeneği evliliğe göre daha tercih edilir hale gelmektedir. Üstelik boşanmak

“

***Aile içi ilişkiler
sağlıklı bir zeminde
ilerliyorsa aile
fertleri birbirlerinin
bireysel olgunlaşma
süreçlerini destekler.***

”

büyük bir külfet olarak görülürken birlikte yaşanan kişiden ayrılmak daha kolay bulunuyor. Bu gibi durumlarda evlilik bazı bireyler için ancak bir çocuk sahibi olma isteği söz konusuysa gerekli görülebilmektedir.

Oysa çiftlerin birbirlerine bağlanması, yakınlık kurması, bir ilişki yükünü paylaşmak, yetişkinliğin önemli bir parçasıdır ve dolayısıyla evlilik bu olgunlaşmanın denenmiş, yasal sınırlarla korunan bir yoldur. İlişki bir başkasıyla büyümek demektir. Psikolojide, aile içi ilişkiyi yakın ilişki olarak tanımlarız. Yakın ilişki derin bağı, kendini açmayı, birinin özel kişisi olmayı, ilgi ve sevgi alışverişini, çocuklar söz konusu olduğunda bakım vermeyi içerir. Nörotipik hemen her insan yakın ilişkiye

ihtiyaç duyar. Çiftler arasındaki ilişkinin, tarafların birbirlerini mağdur etmeden sürmesi ve sonlandırılmasının yasal zeminde gerçekleşmesi ise evliliktir. Evlilik aynı zamanda bireysel yaşamaya kıyasla ekonomik tasarruf anlamına da gelir. Bir diğer tabirle ekonomik güçlerin birleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Ailenin ilk vaadi aile sistemi tarafından korunma sağlanmasıdır. Güçlü aile bağları, aidiyet ihtiyacını karşılar ve insanların zor durumlarda yardım talep edebilecekleri yakınlarına ulaşmasını kolaylaştırır. Zorluklar karşısında hissedilen yalnızlığı hafifletir. Tüm bu olumlu yönlere karşın evliliğin değer yitirmesi, güçleşmesi veya ertelenmesi söz konusuysa, mevcut evliliklerde bu yönlerin yeterince yaşanamamasıyla yüzleşmek öncelikli olmaktadır. Zira kendisi kadar eşini de düşünen, eşine saygı duyan ve saygı talep eden, fedakarlık yapmaktan erinmeyen, ev ve iş sorumluluğunu keyfine göre değil adaletle dağıtan biri için evlilik sürdürülebilir bir yoldur. Nihayetinde yetişkinlik oldukça meşakkatlidir. Bu zorluk hayatı paylaşan eşle ve çocuklarla anlamlı hale gelir.

Aile içi ilişkiler sağlıklı bir zeminde ilerliyorsa aile fertleri birbirlerinin bireysel olgunlaşma süreçlerini destekler. Ancak ilişkiler çatışmalıysa, geniş aileden aktarılan değerlerle kurulan çekirdek ailenin değerleri arasında bir rekabet varsa, çocukluk ve ergenlik alışkanlıkları halen sürdürülmeye çalışılıyorsa, iş bölümü hakkaniyetli bir şekilde yapılmıyorsa, kişilerin bireysel hedefleri eş tarafından görmezden geliniyor veya küçümseniyorsa, aradaki romantik sevgi bitmişse, bırakın bireysel olgunlaşmanın gerçekleşmesini, ruh sağlığı bile tehdit altındadır. Kimsenin değişmeyi göze almadığı, kronikleşen problemlerin yaşandığı bir evlilikte ilk olarak psikolojik destek alınmasını bekleriz. Aile danışmanlığı veya evlilik terapisi sürecinde çiftin karşılaştığı zorluk toplumsal, sağlıkla ilgili veya ekonomik koşullar gibi aileden büyükse ailenin dayanıklılığını artırmaya, bu zorlu duruma uyum sağlamalarını kolaylaştırmaya ve aile içi ahengi yeniden inşa edilmeye çalışılır. Kısacası amaç, ailenin güçlenmesidir. Ancak problem aile içi dinamiklerse (Örn. çatışma, şiddet, zorbalık,

aldatma, sorumluluk almama, kontrol, aşırı eleştirisi vb.) bu durumda terapinin amacı mevcut problemi çözmektir. Aile desteği alınmasına rağmen yol kat edilemiyorsa boşanma en sağlıklı yoldur. Bireyin yüksek iyiliği için ailenin iyiliğini, sırf aile bütünlüğü için de bireyin kendisi gibi olma hakkını, güvenliğini veya insani onurunu feda edemeyiz. Modern psikoloji bireyi ait olduğu aileden bağımsız ele almadığı gibi, ikisi arasında bir karşıtlık görmez; aksine birbirlerini destekleyen bir şekilde işlemelerine imkan sağlamak amacıyla modeller geliştirmeye çalışır.

Boşanma tek başına değerlendirildiğinde bir çıkış biletidir, tanımlı bir haktır. Geleneksel Türk aile yapısında bulunmayı, boşanmanın bir felaket olarak algılanmasına yol açıyor. Oysa toplumsal anlamda sorun boşanma değil yeniden aile kurmanın zorluğudur. Bu zorluk özellikle kadınlar için geçerlidir. Hem erkek ve hem de kadınlar için yeniden evlenmek, aile sistemi tarafından korunmak anlamına gelir. Herkesin bu hakka kolaylıkla erişebilmesi aileye önemli bir katkı olacaktır.

Aile kurumunun güçlenmesi ve sürdürülebilirliği için sizin alanınızdan hangi politika önerileri geliştirilebilir?

Popüler psikoloji, psikolojiyi geleneksel değerlerle modern yaşam arasında bir tarafmış gibi lanse eder. Bazı açılardan bunun haklılık payı olduğu savunulabilir. Ancak esasında psikoloji bilimi var olanı, olguyu araştırır. İster geleneksel aile modeli, ister modern şehirlerde daha sık görülen çekirdek aile modeli olsun, bireyin ruh sağlığındaki rolünü ortaya koymaya çalışır. Psikolojinin öngördüğü ilişki dinamikleri, sağlıklı kişilerarası iletişime dayanır. Ünlü aile terapisti Gottman'a göre bu iletişimin temelinde mahşerin şu dört atlısı vardır: eleştirmemek, aşıştırmamak, savunmaya geçmemek ve duvar örmemek (Gottman, 1994). Modeller genellikle bireysel refah ile ailenin refahı arasında bir denge gözetir. Sağlıklı ayrışma ile bağlılığı bir denge içerisinde inşa etmeye çalışır. Dolayısıyla bir aile hangi yapıda, hangi değerlere sahip olursa olsun temel ilkeler bireysel ihtiyaçların görülme-

si ve dikkate alınması, karşılıklı isteklerin dikkate alınması, bireylerin hissettiklerini ve düşündüklerini cezalandırılma korkusu yaşamadan söyleyebilmesi, gelecek planlarına diğer fertlerin dahil edilmesi ve aile için rol dağılımında sorumlulukların kimsenin gücünü aşmayacak şekilde dağıtılması gibi ilkelerdir. Zira bireyler için kök aile veya kurulan aile hem kimliğin bir parçası hem de benlik algılamasının bütüncül olmasını sağlayan şartların ta kendisidir. Yetişkinliğe geçen bir genç kök ailesinden ayrışacağı zaman dahi bu aidiyet azalsa da sürecektir.

Psikoloji biliminin ışığı altında aileyi destekleyecek sosyal politikaların öncelikle iletişim ve farkındalık boyutunu ele alması gerekmektedir.

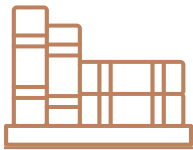
Psikoloji biliminin ışığı altında aileyi destekleyecek sosyal politikaların öncelikle iletişim ve farkındalık boyutunu ele alması gerekmektedir. Aile içi sağlıklı iletişimi, kişinin onuruna zarar veremeyecek çatışma çözme biçimlerini kök ailesinde öğrenemeyen, geliştiremeyen her yetişkinin erişebileceği iletişim becerilerine yönelik grup eğitimleri yaygınlaştırılmalıdır. Bununla birlikte psikolojik destek almanın önündeki önyargıların dağıtılması için halkın bilinçlendirilmesi adına kamusal bilgilendirmenin, kamu spotlarının ve televizyon yayınlarının artırılması büyük önem taşımaktadır. Kurumsal altyapının güçlendirilmesi de bu sürecin vazgeçilmez bir ayağıdır. Yerel yönetimlerin psikolog ve aile destek birimlerinin, bu birimlerdeki halka yönelik seminerlerin desteklenmesi ve artırılması gerekmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı aile danışmanlığı merkezlerinin sayısı özellikle yoksul bölgelerde artırılmalı, psikoloji ve sosyal hizmet personeli takviye edil-

melidir. Hastanelerdeki psikiyatri birimleriyle koordineli çalışacak sosyal hizmet uzmanları ve psikologların sayısı artırılmalı, aile psikiyatrisi birimleri kurulmalıdır. Bunun yanı sıra ruh sağlığı birimlerince öngörülen rehabilitasyon ve özel eğitim saatlerinin artırılarak sosyal sağlık güvencesine dahil edilmesi, engelli bireyler için sosyalleşme imkanı sağlayacak birimlerin özellikle yoksul bölgelerde çoğaltılması gerekmektedir.

Çalışma hayatının aile yaşamıyla uyumlu hâle getirilmesi de psikolojik açıdan kritik bir politika alanıdır. Ücretli çalışma izinlerinin doğum, çocukların hastalığı, eşlerin hastalığı ve çocukların okul saatleri gibi elzem ihtiyaçlar dikkate alınarak yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Çalışan anne ve babalar dikkate alınarak tam zamanlı, etüt destekli program sağlayan devlet okullarının sayısı artırılmalıdır. Asgari ücretin çeşitli konfederasyonların ortaya koyduğu yoksulluk sınırı dikkate alınarak artırılması suretiyle sosyal adaletsizliğin ivedilikle önlenmesi, öncelikli olarak asgari ücretle geçinen aileleri desteklemek adına bakıcı hizmetleri için bütçe tahsis edilmesi de ailenin psikolojik refahını doğrudan etkileyen adımlardır.

Bilimsel araştırma ve proje destekleri boyutunda ise proje destekleyen kurumların psikososyal açıdan aileleri destekleyen çağrıları artırması, TÜBİTAK gibi bilimsel kurulların verdiği desteklerde özellikle sosyal bilimler için aile çalışmalarının da öncelikli alanlardan kabul edilmesi önerilmektedir.

Son olarak aile içi şiddete yönelik bütüncül bir yaklaşım benimsenmelidir. Aile içi şiddet suçlarına verilen cezaların caydırıcılığı sağlayacak şekilde artırılması, aile içi şiddet davalarında öfke kontrol eğitiminin zorunlu tutulması, şiddet mağdurlarına yönelik koruma tedbirlerinin uygulanması ve şiddetin vuku bulduğu aileler için düzenli psikososyal destek hizmetinin sağlanması gerekmektedir. Bu kapsamda aile yılının spesifikleştirilerek “Aile İçi Şiddete Hayır” yılının ilan edilmesi ve devletin tüm kurumlarıyla bu yılı birden fazla etkinlikle gündeme getirmesi de toplumsal farkındalık açısından anlamlı bir adım olacaktır.

Yazarın İlgili Çalışmaları

Ulusoy Gökçek, V. (2020). *Bağlanma serüveni* (1. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.

İlahiyat

İlahiyat:

Değerler, Fıtrat ve Aile İçi İlişkiler

Prof. Dr. Saffet Köse

Izmir Katip Çelebi Üniversitesi Rektörü

Uzmanlık alanınız açısından aileyi nasıl tanımlarsınız? Aile kavramı sizin alanınızda nasıl bir çağrışım uyandırmaktadır? Kısaca tanımlayabilir misiniz?

Aile, nikah yoluyla meşruiyet kazanan, karı ve kocanın merkezde olduğu kan ya da hısımlık bağıyla birbirlerine bağlı kişilerin oluşturduğu sosyal yapının adıdır. “Meşru” nitelemesi, kadın ile erkeğin nikah akdiyle bir arada olmalarına bağlıdır. Aile, toplumun devamı ve devletin bekası için vazgeçilmez bir kurumdur; devlet ve aile, birbirinin varlık sebebidir. Bu çerçevede bazı çevrelerin sapkın ilişkileri meşru gösterme çabaları, aile kurumunu ve toplumsal yapıyı doğrudan tehdit etmektedir. Günümüz dünyasında postmodern feminist akım ile erkek eşcinsellik hareketinin aile karşıtlığında birleşmesi ve uluslararası kuruluşlarca fonlanmaları tüm toplumlar açısından ciddi bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği adı altında yürütülen bazı yaklaşımlar da bu dönüşümün aracı haline gelmektedir. Kadın-erkek

***Aile, toplumun devamı
ve devletin bekası için
vazgeçilmez bir kurumdur;
devlet ve aile, birbirinin varlık
sebebidir.***

arasındaki ilişkinin eşitlik değil “eşdeğerlilik” üzerine kurulması gerekir. Bu, kadın ve erkeğin doğasına uygun bir statü ve ilişki modelidir. Eşitlik anlayışında aynileştirme söz konusuysen eşdeğerlilik anlayışında farklılığı kabul edip tamamlayıcı unsuru öne çıkarmak esastır. Bu durumda kadın ve erkek farklıdır ve aynı değerdedir. Esasen iki cinsi diğeri açısından anlamlı kılan da farklılık ve birbirlerine duydukları ihtiyaçtır. Eşitlik savunusunun vardığı noktalara bakıldığında, kadın-erkek eşitliği bir değer olarak benimsendikten sonra heteroseksüel ilişkiler eşit olmamakla eleştirilmiş ve eşcinsel birlikteliklerin evlilik kapsamına alınması savunulmuştur. Bu yaklaşımda cinsel hayatta eşitliğe ulaşma çabasının temel itici gücünü “eşitlik fikri” oluşturmuştur (Giddens, 2006, s. 235-236; Dunne, 2010, s. 120-125). Postmodern feminist akımın kendisine eklemlediği “eşcinsel özgürlük hareketi”nin arzuladığı sonuç, ülkemizde de amacına ulaşmaya başlamış, bilimsel çalışmalarda ve kurumsal belgelerde cinsiyet sorularına “erkek” ve “kadın” yanına bir de “diğer” seçeneği konulmuş durumdadır.

Varlıkta erkek-dişi eşitliğine dayalı bir ilişki biçimi yoktur. Eşitlik, kendini inkârın örtük biçimde ifadesinden ve olamayacağı bir statüye sanal biçimde sahip olma hevesinden başka bir şey değildir. Harvard ve California Üniversitelerinde nöropsikiyatrist olarak görev yapan Louann Brizendine’in tespitlerine göre biyolojik dürtüler, nasıl bir

yapıya sahip olduğumuzu anlamının ve bugünkü başarımızın anahtarıdır. Her beyin ya eril ya da dişildir; kadınlar ve erkekler doğuştan kendi hormonal gerçekliklerine göre şekillenen kendilerine özgü yeteneklerle doğarlar. Araştırmalar, cinsiyete dayalı farklılıkların doğuştan geldiğini; genler ve hormonlarla ilgili olduğunu ortaya koymuştur. Kadınlığı ve erkekliği belirleyen hormonlar, cinsiyete özgü beyin devrelerine yakıt sağlarlar ve cinsiyete özgü davranış ve becerilerin ortaya çıkmasına hizmet ederler. Brizendine'in ifadesiyle modern çağın kadınlara çıkardığı asıl zorluk, toplumun doğal kadını yeteneklere ve ihtiyaçlara destek vermesidir (Brizendine, 2006; 2011).

Türkiye'de aile kurumunun karşı karşıya olduğu en büyük yapısal zorluklar nelerdir?

Aile kurumu, farklı dinamiklerden etkilenen bir yapıdadır. Genel anlamda evlilik oranlarındaki azalma eğilimi dikkati çekmektedir. Evlenme yaşının giderek yükselmesi, boşanma sayısındaki artış ve aile içi şiddet vakaları da aile yapısını olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte nüfus artış hızındaki belirgin düşüş, artık bir beka meselesi olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'de aile sorunları iki kategoride tanımlanabilir: küresel sorunların bir parçası olarak yaşananlar ve yerel dinamiklerin sebep olduğu problemler. Küreselleşme, insanlar ve toplumlar arası etkileşimi artırmış; kültürel geçişkenlik ve yaşam biçimlerinin tek tipleşmesi hızlanmıştır. Bu sayede ortaya çıkan imkanlar özellikle belli bir hedefe odaklanmış küresel güçlerin işini daha da kolaylaştırmıştır.

Küresel boyutta ele alındığında, Müslüman toplumlar dışında kadının ezilmiş, dışlanmış ve ikincilleştirilmiş olması haklı olarak kadın başkaldırısı ile sonuçlanmıştır. Ancak merkeze erkek karşıtlığının alan feminizm hareketi bir başka uca savrulurak kazandığı konjonktürel güç ile yeni sorunlara yol açmış ve aile hayatını derinden etkilemiştir. İdeolojik olarak erkek karşıtlığına dönük feminist talepler karşılık bulmuş, kadının güçlendirilmesi ve erkek rollerine ortak olması savunulmuştur. Bunlar değer olarak savunulurken erkeklerin psi-

Kur'ân-ı Kerîm'in öngördüğü ve Hz. Peygamberin sünneti tarafından da açık biçimde teyit edilen evin geçiminden koca, tertip ve düzeninden kadının sorumludur.

kososyal sorunlarının ihmal edilmesi ciddi bir kargaşa ortaya çıkarmış, geleneksel kadın-erkek rolleri bozulmuş, cinsiyetler arasında oluşturulan gerilim sadece eşler arası ilişkilerde kopuşa neden olmamış, aynı zamanda aile kurumunun işleyişini de derinden etkilemiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in öngördüğü ve Hz. Peygamberin sünneti tarafından da açık biçimde teyit edilen evin geçiminden kocanın, tertip ve düzeninden kadının sorumlu olduğu (Nisâ' 4/34; İbn Ebî Şeybe, 1989; Kâsânî, 1910; İbn Kudâme, 1997) geleneksel rol organizasyonunun kadın aleyhine işlediği savı feminizmin etkisiyle Müslüman toplumlarda da taban bulmuştur. Ekonomik gücü elinde tutan kocanın eşine karşı avantaj sağladığı iddiası öne sürülmüş, kadının güçlendirilmesi ve ekonomik bağımsızlığını kazanması yönündeki feminist hareket, pek çok devletin resmi politikasına dönüştürülmüştür. Buna bağlı olarak kadın, ev dışı aktivitelerini bir varoluş mücadelesine evirmiştir. Ev ve aileye yönelik kadın tutumu değersizleştirilmiş, aile içinde huzurun kaybolması ev merkezli aile hayatını değersizleştirmiştir. Çocuk sahibi olmak özgürlüğe engel olarak görülmüş, doğumdan hızlı bir kaçış başlamıştır.

Philip Zimbardo'nun tespitiyle, kendi iktidarlarını tehdit altında algılayan erkeklerin evlilikten kaçınma eğilimi ortaya çıkmıştır. (Zimbardo ve Coulombe, 2017, s. 14-15). Sylvia Walby, kadın, baba ve koca otoritesinden kurtarılmak istenirken tüm toplumun sömürüsüne açık hale getirilmiştir (Walby, 1991, s. 173-201) şeklindeki ifadesiyle ironi yapsa da bir gerçeği ifade etmektedir. Kadın-erkek eşitliği savunusunun cinsel hayatı olumsuz yönde etkilediği ve verimsiz kıldığına dair tespitler de

Aileye dair diğer önemli yapısal zorluk ise babalığın ve anneliğin işlevsizleşmesidir.

bulunmaktadır (Zimbardo ve Coulombe, 2017, s. 219-221). Öte yandan İslam'ın ana kaynaklarında kadın-erkek ilişkisi eşdeğerlilik temelinde ele alınırken (Âl-i İmrân 3/195; Nisâ' 4/32-34; Ahzâb 33/35) eşitlik rejiminin teşvikiyle bozulan aile içi ilişkilerin doğurduğu rol karmaşasının bulunduğu ortamda büyüyen çocukların eşcinselliğe eğilim gösterebildiğine dair bulgular (Saygılı ve Çankırlı, 1998, s. 31-32) da ciddi bir aile sorununa işaret etmektedir.

Bütün kurumsal yapıları ayakta tutan, işleyişindeki hiyerarşik düzendir. Aile de kurumsal bir yapıdır ve onun da bir hiyerarşisi vardır. Aile içi hiyerarşi bürokratik kurumlardaki gibi dikey ve sert değil, esnek ve yatay bir yapıda seyrederek. Kocanın sorumluluğunu ifade eden "kavâm" çerçevesindeki statüye tahammül bir sorun olarak işlenirken, eşitlik iddiası ile oluşturulan hiyerarşik çözülme, kadını daha sert kurallara sahip iş hayatındaki sert bürokratik düzen içinde "işgücü" rolünü gönüllü olarak kabul etmeye yöneltmiştir.

Bir diğer önemli yapısal zorluk ise babalığın ve anneliğin işlevsizleşmesidir. Anthony Giddens, Philip Zimbardo, David Blankenhorn, Shafeeq Ameen ve Nevzat Tarhan gibi sosyolog, psikolog, pedagog ve psikiyatrlar erkeklerin babalık, kadınların annelik yapmamasını aile ve sosyal sorunların temel sebeplerinden biri olarak görürler (Blankenhorn, 1995; Ameen, 2024). Bunu da modern iş yaşamının getirdiği yoğunluk ve zaman baskısına bağlarlar. Babanın temel görevi, çocuğunun sınırlarını belirlemek, hayatın belli kısıtlılıklar içinde yaşanacağını öğretmek, kabiliyetleri doğrultusunda ona bir meslek kazandırmak ve dini değerleri ile ahlaki ilkeleri içselleştirmesini sağlayarak hayata hazırlamaktır. Annenin en temel görevi ise çocuğa şefkat aktarmaktır; bu şefkat, çocuk için hayati bir enerjidir. Psikiyatr Nevzat Tarhan da bir çocuk için en temel depresyon nedenlerinden birinin

"ana kucağından mahrumiyet" olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Aile, çocuk doğduğu andan itibaren başlar; ilk dönemlerden başlayarak gerekli olan baba ilgisi ve anne şefkatinden mahrum büyümüş insanlarla kalıcı ve mutlu bir ilişkinin kurulamayacağı, bunun da üç kuşak öteye kadar geçişkenlik gösterdiği bilimsel tespitler arasında yer almaktadır (Brizendine, 2006, s. 110). Ailenin ve evin yerini öğretmen ve soğuk ilişkilerin örgütlediği resmi kurum olan okulların doldurması mümkün değildir.

Bunlara ek olarak sokaktaki çıplaklık ve pornografi bireylerin aile ve cinsel hayatını olumsuz etkilemektedir. Kurgulanan yapay ilişki türleri, insanların zihninde kıyas zemini oluşturmakta, bu gerçek dışı beklentiler karşılanmadığında ise cinsel sorunlar ortaya çıkmaktadır. Çıplaklığın insanda merak, gizem ve elde etme duygusunu ortadan kaldırdığı durumlarda doyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Nitekim günümüz erkekliğinin aile hayatını ciddi şekilde olumsuz etkileyen sorunlardan birisi pornografidir (Zimbardo ve Coulombe, 2017, s. 51).

Türkiye'ye özgü sorunlar arasında ise on iki yıllık zorunlu öğretim öne çıkmaktadır. On iki yıllık kesintisiz hale getirilen eğitimle ortaöğretime istisnasız herkes gitmek zorunda bırakılmıştır. Böylece eğitim salt formel biçime evrilmiş ve yalnızca örgün öğretim ile insan yetiştirilmesine indirgenmiştir. Bu indirgemeci yaklaşım, sahada ustadan öğrenme yoluyla meslek edinme imkanının önünü tamamen kapatmış, üniversite mezunu dev bir işsizler ordusunun ayak sesleri duyulmaya başlanmıştır. Meslek, sanat ya da zanaat öğrenme ve icra etme geleneği zaman içinde terk edilmeye başlanmış, ülkemiz ve milletimiz için stratejik önemi haiz pek çok iş değersiz olarak nitelenir olmuştur. Gençlerin iş bulup evlenmeye ayıracağı zaman dilimi uzamaktadır.

Bir diğer yerel sorun ise televizyon programlarıdır. Ailenin en önemli özelliklerinden birisi mahrem bir yapıda olmasıdır. Gündüz kuşağındaki programlarda aile içi çatışmaların en bayağı ve iğrenç şekilde tartışılıyor olması ailenin gizemli yapısını linç ettiği gibi saygınlığını da ortadan kaldırmakta,

çatışma kültürünü yaygınlaştırmakta ve özel hayatın teşhir edilmesinin önünü açmaktadır. Bu programlar, saygı ve sevgi temelli dayanışma işlevine sahip olması gereken ailenin ihanet, çıkar, kavga, şiddet, hatta ensest ilişki gibi ahlak dışı tutumların merkezi olarak öne çıkmasına sebep olmakta ve sosyal çözülmeyi hızlandırıcı etki yapmaktadır.

TÜİK verilerine göre son yıllarda doğurganlık oranınının 1,48'e gerilediği, boşanma oranlarının arttığı, evlilik yaşı ortalamasının yükseldiği ve tek kişilik hanehalkı oranınının %20'lere ulaştığı görülmektedir. Bu eğilimleri kendi uzmanlık alanınızın bakış açısıyla nasıl değerlendirirsiniz?

Bu eğilimlerin arkasında birbiriyle bağlantılı birçok dinamik bulunmaktadır. On iki yıllık zorunlu eğitimin toplum sosyolojisini altüst etmesi, evliliğin gecikmesinin ve doğum artış hızının düşmesinin en önemli sebeplerinden biridir. Gençler zamanın dayattığı yeni ruh ve ebeveynlerinin maddi olarak belli imkanlarına bağlı olarak emek yoğun işler yerine daha rahat alanlara yönelmiş, üreten değil tüketen bir nesle doğru evrilme meydana gelmiştir. Öğrencilerin yüksek öğretime zorunlu biçimde yönlendirilmeleri beraberinde üniversiteleri meslek kapısı, devleti de mecburi işveren sorumluluğunun altına daha fazla konumlandırmıştır.

Ailenin devamını sağlayan doğurganlığın ikincileştirilmesi ve doğum sayılarında düşüşün temel nedenlerinden biri, doğumdan kaçışın özgürlüğün bir ölçütü olarak görülmesidir. Kadın-erkek arasındaki cinsel hayatın nikahtan bağımsız olarak meşruiyet kazanması ve Anthony Giddens'in "plastik cinsellik" (Giddens, 2006, s. 241) olarak betimlediği şekliyle doğumdan bağının koparılması, modern özgürlüğün ölçütü olarak dayatılmaktadır. Postmodern feminizmin öncülerinden Simone de Beauvoir'ın "kadınların özgürlüğü rahimlerinden başlayacak" sözü doğum ve anneliğin reddini özgürlüğün ölçütü olarak belirlemektedir. Ekonomik bağımsızlık, kariyer ve özgürlük ile güç edinen kadının evi terk etmesi ile başlayan yeni

“ Ailenin en önemli özelliklerinden birisi mahrem bir yapıda olmasıdır. ”

hayatta çocuk doğurmak hedefler karşısında engel ve konfor önünde yüke dönüştüğünden doğum artış hızı beka meselesi olacak seviyede düşüşe geçmiştir. Ev işi ve ev kadını olmak küçümsenmiş, yadırganmış, ev dışı aktiviteler modernlik olarak sunulmuştur. Kadınların çalışma hayatı ve kariyeri önünde çocuk bir engel ya da yük olarak kabul edilmekte ya da algılanmaktadır. Erkeğin evin geçiminden, kadının tertip düzeninden sorumlu olduğu rol organizasyonu terk edilirken riskleri -aile içi çatışma, şiddet, erkeğin kendisini değersiz hissetmesi, doğumdan kaçış- ile ilgili tedbirler geliştirilememiştir.

Modern teknoloji ve artan konforlu yaşamın bireyselleşmeyi güçlendirmesi ve bu noktada farkındalık oluşturacak çalışmaların ihmal edilmesi de bu eğilimlerin arkasındaki önemli etkenler arasındadır. Feminist akımın değerler dünyamıza girerek erkek karşıtlığı üzerinden yürüttüğü mücadelenin karşılık bulması sonucu, kadın güçlendirilirken erkeğin değersizleştirilmesi ya da kendisini değersiz hissedecek resmi ve sivil eylemler, evlilikten kaçış eğiliminin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Aile kurumunun güçlenmesi ve sürdürülebilirliği için sizin alanınızdan hangi politika önerileri geliştirilebilir?

Aile kurumunun değerini ve saygınlığını koruması, işlevini yerine getirebilmesi için ülkemizde ilk olarak kadınlık-erkeklik arasında eşitlik değil "eşdeğerlilik" in esas alınması gerekir. Kadınlık ve erkeklik normlarının sosyolojik değil verili olduğunun kabulü ile cinsiyet gerçekliğinin kabul edilerek rol ve statülerin buna göre şekillendirilmesi gerekmektedir. Ev dışı kadın hayatının bir statü,

Aile kurumunun değerini ve saygınlığını koruması, işlevini yerine getirebilmesi için eşitlik değil “eşdeğerlilik”in esas alınması gerekir.

üstünlük ve varoluş mücadelesi çerçevesinde değil ihtiyaca bağlı olarak yeniden ele alınması önem arz etmektedir.

Eğitim politikası açısından on iki yıllık zorunlu eğitimden vazgeçilmesi, temel eğitim sonrası bir seçenek olarak çocukların sahada öğrenme yoluyla mesleğe yönlendirilmesinin ailelere sunulması gerekmektedir. Üreten ülke Türkiye hedefinden uzaklaşmaya neden olan kesintisiz eğitim sisteminin gözden geçirilmesi, meslek, sanat ya da zanaat öğrenme ve icra etme geleneğinin yeniden canlandırılması elzemdir.

Eğitimde, ailede ve toplumda kendi kültürel kodlarımızı dikkate almamızın bir yolunu bulmamız, yenilmişlik ve ezilmişlik sendromundan kurtulmamız önem arz etmektedir. Kemal Karpat'ın, “toplumlar, kendi kültürel kodlarından uzaklaştıklarında, başka güçlerin hikayesinin parçası olurlar” şeklindeki tespiti Türkiye özelinde bir olgunun ifadesidir. Batılı değerler, normlar ve bunlara odaklı zihniyet inşası Müslüman değerlerin fiilen reddi ile sonuçlanacak bir duruşu ifade eder. Çünkü modernlik özellikle din söz konusu olduğunda kiliseye tepki olarak doğduğundan kendisini din karşıtlığı üzerine konumlandırmıştır.

Feminist akım ve eklemlendiği eşcinsel özgürlük hareketinin stratejilerine karşı aktif korunma sağlanmalıdır. Kadının içinde bulunduğu olumsuzlukların giderilmesi çabalanna ağırlık verirken feminist akımın erkek düşmanlığı üzerine kurduğu mücadele yerine denge politikası ihmal edilmemelidir, erkeklik iktidarı zayıflatılmamalıdır. Bir kadının erkekte aradığı iki özellik güçlü ve güvenilir oluşudur (Kasas 28/26); erkeğin gücünün kırılması, kadına erkek kası takılma gayreti dengeleri altüst eden ve kadına da ağır bir yük getiren bir

sorundur. Kadının erkek rollerine yönlendirilmesi ve geleneksel olarak erkeksi olmayan bir şeyle uğraşan erkek görmek de “kadınlık dürtülerini” bir o kadar öldürebilmektedir (Zimbarbo ve Coulombe, 2017, s. 219-221).

Erkeklerle göre belirlenmiş olan modern iş hayatının kadınlar açısından gözden geçirilerek ev ve annelik görevlerini yerine getirecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Blankenhorn'un da vurguladığı gibi erkek ve kadınlara profesyonel babalık ve annelik becerileri kazandırmanın ve bu yönde bilinç oluşturmanın modern iş hayatının yol açtığı dağınıklık ve aile içi sorunlara önemli bir çözüm olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Son olarak aileyi hedef alan televizyon programlarının yayından kaldırılması ve aile değerleri açısından bütün televizyon programlarının yeniden gözden geçirilerek aileyi koruyucu ilkelere göre işleyişinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Günümüz dünyasında sosyal bilimlerin araçsallaştırılması ve operasyonel olarak kullanılması en ciddi millî sorunlardan birisidir. Sosyoloji, psikoloji, antropoloji, tarih, teoloji, finans gibi sosyal bilimler alanında yapılan araştırma ve kullanılan dil kolonyalizmi besleyen ve kendine yabancılaşan insan yetiştiren bir nitelik arz etmektedir. Eğitimde bu sorun çözülmediği sürece bedeni bizden zihni sömürge ülkelerine ait insanlar yetiştirmeye devam edeceğimiz aşikârdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ekseninde yerleştirilmeye çalışılan bazı sapkın görüşler bu sayede taraftar bulabilmekte, gençler neyi savunduklarının farkında olmadan değerlerimiz, kültürümüz ve dinimiz ile taban tabana zıt hususlara yönelik olumlu tutuma sahip olabilmektedirler. Bu bağlamda milli müfredat çalışmaları, kültürümüzü ve değerlerimizi öncelleyen stratejik çabalar yanında bu sapkın ideolojilere yönelik kararlı karşı duruş için daha güçlü çalışmalara ihtiyaç vardır. Cinsiyet karşıtı odaklı yapılan bazı çalışmaların özellikle cinsiyetsiz insan hedefine katkı yapma gizli amacı taşıdığı açıktır ve bu çalışmaların ideolojik amaçlarla yapılması, ilgili amaçlara bazı kamu kurumlarının ve onların yöneticilerinin bilmeden katkı vermesi, yarınlarda telafisi imkansız sonuçları ortaya çıkaracaktır.

Yazarın İlgili Çalışmaları

- Köse, S. (2025). *Peygamberimiz ve aile ahlakı*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köse, S. (2024). *Ahlaki gelişim sürecinde anne baba çocuk etkileşimi: Modelden öğrenme*. Türkiye İmam Hatipliler Vakfı Yayınları.
- Köse, S. (2024). *Modern çağın sorunu baba yoksunluğu*. Mehir Vakfı Yayınları.
- Köse, S. (2018). Aile hukuku. T. Türcan (Ed.) içinde, *İslâm hukuku el kitabı* (s. 533). Grafiker Yayınları.
- Köse, S. (2017). Nikâh-hak ve değer bağlamında fikhî bir analiz. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 30, 9–44.
- Köse, S. (2015). Kavram-itaat ilişkisi bağlamında karı-koca münasebetlerine bakış: Nisa (4), 34 çerçevesinde bir değerlendirme. *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2).
- Köse, S. (2015). *Genetiğiyle oynanmış kavramlar ve aile medeniyetinin sonu* (3. bs.). Mehir Vakfı Yayınları.
- Köse, S. (2014). *Genetiğiyle oynanmış kavramlar ve aile medeniyetinin sonu*. Mehir Vakfı Yayınları.
- Köse, S. (2012). Toplumsal meşruiyet açısından nikâhta aleniyet ve Türkiye’de imam nikâhı uygulaması. *Dinlerde nikâh milletlerarası tartışmalı ilmî toplantı, İzmir*, 6(8), 471–501.
- Köse, S. (2010). Günümüz Türk aile dokusunda zihniyet değişikliği üzerine gözleme dayalı bir analiz. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 15, 151–174.
- Köse, S. (2009). Ailede meşruiyet temeli olarak nikâh. İçinde *Küreselleşen dünyada aile* (s. 124–174). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Köse, S. (2009). Misyâr nikâhı: Kur’ân ve sünnetin çizdiği aile modeli çerçevesinde bir yaklaşım. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 13, 13–34.
- Köse, S. (2008). İslam açısından ebeveynin çocukları üzerindeki hakları veya çocukların ebeveynine karşı vazifeleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 12, 345–367.
- Köse, S. (2003). İslam hukukuna göre evlenmede velâyet. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2, 101–116.
- Köse, S. (1999). İslam hukukuna göre anne-babanın bağış (hibe) konusunda çocukları arasında yaptığı ayrımcılık. *Mehir Dergisi*, 4, 14–20.
- Köse, S. (1999). Cahiliye Arap toplumunda kocaların hanımlarına yaptıkları bazı haksızlıklar ve İslam’ın getirdiği hukuki düzenlemeler. *Mehir Dergisi*, 3.
- Köse, S. (1999). Anne babanın bağış (hibe) konusunda çocukları arasında yaptığı ayrımcılık. *Mehir Dergisi*, 4.

Eğitim

Eğitim:

Okul-Aile İşbirliği ve Değerler Eğitimi

Hikmet Azer

Millî Eğitim Bakanlığı, Daire Başkanı

Uzmanlık alanınız açısından aileyi nasıl tanımlarsınız? Aile kavramı sizin alanınızda nasıl bir çağrışım uyandırmaktadır?

İnsanlık tarihi kadar eski bir kavram olan ailenin tek bir tanımı yoktur. Sorunun muhatabı olan her birey için aile farklı anlamlar ihtiva eder. Bu açıdan bakıldığında aileyi tanımlamak herhangi bir nesneyi tanımlamak gibi değildir. Bu şekilde tanımlamak doğru da değildir. Aileyi mutlaka tanımlayacak olursak genel kabul gören ve hukuki normlar da içeren “Toplumun en temel yapı birimidir” diyebiliriz. Buna karşın “Aile sevgi ve saygının temellerinin atıldığı ilk yuvadır” diyen biri de kendince aileyi doğru tanımlamış olacaktır. Aileye anne, baba ve çocuktan oluşan bir birim diyen de olacaktır. Görüldüğü üzere, bireyler hazır bulunuşluk düzeylerine göre aileyi tanımlayacaktır ya da anlamlar yükleyecektir. Bu biraz da nasıl bir aile tasavvur edildiğine göre değişecektir.

Eğitim perspektifinden bakıldığında ise aileyi tanımladığımızda başat kavram “veli” kavramı olacaktır. Eğitim yöneticileri ve eğitimciler için aile demek veli demektir. Millî Eğitim Bakanlığı Okul-Aile Birliği Yönetmeliğinde veli; örgün ve yaygın eğitim kurumlarında, öğrencinin annesini/babasını veya kanuni sorumluluğunu üstlenen kişiyi ifade eder. Yönetmelikte ifade edilen veli kavramı bağlamında kısaca aile; eğitimin üç bileşeninden biridir. Bu bileşenlerin diğer ikisi ise

öğretmen ve öğrencidir. Eğitimin niteliğinin ve kalitesinin her açıdan artırılması amacıyla söz konusu yönetmeliğe göre aileye/veliye önemli görev ve sorumluluklar yüklenerek tanımın içi doldurulmuştur. Buna göre veliden beklenenler; okul ile aile arasında bütünleşmeyi gerçekleştirmek, iletişimi ve işbirliğini sağlamak, eğitim ve öğretimi geliştirici faaliyetleri desteklemek, okulun ve maddi imkanlardan yoksun öğrencilerin eğitim ve öğretimle ilgili zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılan faaliyetlere katılmaktır.

Bilindiği üzere Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ile eylemlerden değerlere, değerlerden erdemli insana, erdemli insandan ise nihai hedef olan “Yaşanabilir Çevrede, Aile ve Toplum ile Huzurlu İnsan”a ulaşma amaçlanmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığının Maarif Modeli Öğretim Programları bu amaca hizmet edici şekilde hazırlanmıştır ve uygulanmaya başlanmıştır. Erdemli insan yetiştirebilmenin sadece eğitim kurumları eliyle olmayacağı aşikârdır. Bu nedenle maarif modeli ile bütünleşmiş bir aileyi şu şekilde tanımlamak yerinde

Eğitim perspektifinden aileyi tanımladığımızda başat kavram “veli” kavramı olacaktır.

olacaktır: Eğitimde her çocuk değerlidir ve feda edilemez. Çocuğa en fazla değer veren, çocuğun üstün yararını gözeten, karşılıksız ve sınırsız seven ve çocuğun kendisini güvende hissettiği yuvaya aile denir.

Türkiye’de aile kurumunun karşı karşıya olduğu en büyük yapısal zorluklar nelerdir?

Bu soruya eğitim perspektifi açısından yaklaşımdan önce Anayasamızın 41. maddesinde yer aldığı üzere, “Devlet ailenin huzur ve refahı için gerekli tedbirleri almakla mükelleftir” ifadesini hatırlamak gerekir. Aileyi koruyucu ve güçlendirici her faaliyetin zemini burada aranabilir. Ailenin aynı zamanda değerlerimiz açısından da korunması ve güçlendirilmesi gerektiği de göz ardı edilmemelidir. 2025 yılının Aile Yılı ilan edilmesini de “Ailenin Korunması ve Güçlendirmesi Vizyon Belgesi ve Eylem Planı 2024-2028” belgesini de bu açılardan değerlendirmek gerekir.

Bilişim ve iletişim alanında yaşanan baş döndürücü gelişmeler birçok sorun alanı oluşturmuş, toplumsal riskleri artırmıştır. Bu sorun ve riskler bir milleti millet yapan, kadim kültürel birikimleri gelecek nesillere aktaran aile kurumunu derinden etkilemektedir. Geçmişte aileyi güçlendiren veya zayıflatan nedenler sınırlı ve öngörülebilirken bugün özellikle zayıflatma/yıkma noktasında sınırsız, öngörülemez ve yapısal önlemler alınmadığı takdirde önlenemez hale gelmiştir. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ile “Yaşanabilir Çevrede, Aile ve Toplum ile Huzurlu İnsan” hedefine ulaşmak için bütüncül eğitimde aileye önemli görev ve sorumluluklar yüklenmiştir.

Ülkemizde aile kurumunun karşı karşıya olduğu yapısal zorlukların elbette tek bir boyutu ya da nedeni yoktur. Eğitim açısından bakıldığında Maarif Modeli ile aileden beklentilerin en üst düzey-

de olmasının önündeki engeller sadece ailelerin bireysel tutum ve davranışlarından değil eğitim öğretim sisteminin çeşitli boyutlarından da kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere ülkemizde ailenin eğitim öğretim süreçlerine katılımı ya da çeşitli konulardaki eğitimleri ile ilgili çok sayıda örgün ve yaygın eğitim faaliyeti yürütülmektedir. Bu faaliyetler okul-aile ilişkilerini güçlendirme, aileyi eğitim öğretim süreçlerine katma, fırsat eşitliğini artırma, aile içi iletişimi güçlendirme, millî ve manevi değerleri gelecek kuşaklara aktarma, çocuk gelişimi, dijital okuryazarlık, akran ilişkileri, akademik başarıya odaklanma, sınav kaygısı ile başa çıkma, sağlıklı yaşam ve beslenme, ailelere mesleki beceri kazandırma gibi birçok konuyu içermektedir.

Bütün bu aile eğitimleri ve okul-aile ilişkileri alanındaki faaliyetlerde yaşanan yapısal zorluklardan biri eğitimde fırsat eşitsizliğidir. Ülkemizin her yerinde homojen toplumsal bir yapı söz konusu değildir. Bu durum eğitimin niteliğini doğrudan etkilemektedir. Sosyoekonomik düzeyde yüksek profilli aileler çocuklarına daha fazla eğitim imkanı sunabilmekte, çocuklarını özel okullarda okutabilmekte, destekleyici kurslar alabilmektedirler. Sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler ile bu aileler çocuklarını destekleyebilmektedir. Bunun yanı sıra kırsal kesimde yaşayan ailelerin çocukları eğitim öğretimlerinin yanı sıra çoğu kez aileye tarım ve hayvancılıkta destek olmaktadır. Eğitim öğretim süreçleri sadece devlet okuluyla ve devlet imkanlarıyla sınırlı kalmakta ve bu durum ailelerde “yetersizlik hissi” oluşturabilmektedir.

Bir diğer önemli yapısal zorluk kariyer beklentisi ve sınav süreçlerinden kaynaklanmaktadır. Çocuklarının iyi bir meslek sahibi olması beklentisi içinde eğitim öğretim süreçlerine dahil olan aileler, çocukları ile birlikte hatta çocuklarından daha fazla bu anlamdaki kaygı ve stresi yaşamaktadır.

“

Eğitimde her çocuk değerlidir ve feda edilemez.

”

Kariyer beklentisi ve sınav süreçleri iyi yönetilmediği takdirde okul, öğretmen, ebeveyn ve çocuk ilişkilerini olumsuz etkilemekte, kaygı ve stresi daha da problemli hale getirmektedir. Bu durum özellikle eğitim seviyesi düşük olan ebeveynlerde daha fazla görülmekte; ilgisizlik, bilgi eksikliği, zaman darlığı ve özgüven eksikliği stres ve kaygıyı tetiklemektedir.

Dijitalleşme ve teknolojiyle baş etme sorunu da ailelerin karşı karşıya olduğu önemli zorluklardan biridir. Çocuklar dijital dünyaya hızla adapte olurken ebeveynlerin önemli bir kısmı bu sürece ayak uyduramamakta, geleneksel teknolojik imkanları kullanmaya devam etmekte hatta bu yöntemleri çocuklarına dayatmaktadır. Çocukların uzun süre ekranlara bağlı kalması, kendilerine sanal bir dünya kurmaları ve dijital bağımlılık aileler için haklı gerekçeler oluşturmaktadır. Ancak aileler yeni nesil çocukların teknolojinin içine doğduklarını unutmamalıdır. Ekran bağımlılığı, kontrol eksikliği ve içerik denetimi gibi konular aile içinde krize dönüşebilmekte ve yönetilememektedir.

Değerler eğitimi ve kültürel aktarımda yaşanan zayıflama da yapısal zorluklardan bir diğeridir. Maarif Modeli'nin temel hedeflerinden olan kadim kültürümüzü gelecek nesillere taşıma ve erdemli insan yetiştirme konusu değerler eğitimi başlığı altında bulunmaktadır. Bu eğitimin sadece okulda verilmesinin veya okuldan beklenmesinin yeterli olmadığı açıktır; dolayısıyla değer ve kültür aktarımında topyekûn mesuliyet söz konusudur. Ancak yapısal olarak okul ile aile arasında değerler eğitimi konusunda zaman zaman kopukluk yaşanabilmektedir. Aileler değer ve kültür aktarmakta zorlanırken, okul sistemi de bu boşluğu her zaman dolduramamaktadır. Bu durum dijitalleşmenin her alanı kapsadığı bir dönemde en savunmasız bireyler olan çocukları daha fazla olumsuz etkilemekte, ailede kaygıya ve strese neden olmakta, çocuklarda kimlik ve aidiyet sorunlarına yol açmaktadır.

Çalışan ebeveynlerin zaman problemi de aile-eğitim ilişkisini doğrudan etkileyen bir yapısal zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle büyük şehirlerde anne ve babanın çalışması, çocukla ge-

çirilen nitelikli zamanı azaltmaktadır. Bu durum çocuğun eğitim sürecinde rehberlik eksikliğine ve duygusal kopuşlara neden olmaktadır. Çalışan aileler Halk Eğitimi Merkezleri tarafından verilen eğitimlere katılmak konusunda zorlanmakta, gönüllü bireylere ücretsiz verilen eğitimler genelde ev hanımları tarafından tercih edilmektedir. Tercih edilen kurslar daha çok mesleki kurslar olmak-

Değerler eğitimi ve kültürel aktarımda yaşanan zayıflama yapısal zorluklardan bir diğeridir.

ta, ev hanımları meslek sahibi olmak için ihtiyaç duydukları sertifikalara sahip olup iş hayatına atılmak istemektedirler. Bunun yanı sıra aileleri kültürel ve sosyal yönden destekleyecek, bilgi ve görgüsünü artıracak kurslara da talep bulunmaktadır. Bu kurslardan bazıları Millî Eğitim Bakanlığı tarafından proje olarak hazırlanmakta, seferberlik anlayışı ile vatandaşların hizmetine sunulmaktadır. Örneğin Aile Okulu Kursları ve Maarif Modeli Ebeveyn Okulu kursları halen aktif olarak verilen ve katılımı teşvik edilen kurslardandır. Bu kurslarda ebeveynlerin çocukları ile nitelikli ilişki kurmalarına yarayacak birçok konuya yer verilmiştir. Bir nevi psikoterapi de sayılabilecek bu kurslara daha çok anneler katılmakta, babaların bu gibi kurslara ilgisizliği bir diğer yapısal sorun oluşturmaktadır. Kursiyerler kursların süresinin mümkün olduğunca az olmasından yana olmakla birlikte sürenin kısaltılması da istenen amaca ulaşımında bir engel olarak durmaktadır.

Erken çocukluk eğitiminin yetersizliği de ayrı bir sorun alanıdır. Okul öncesi eğitim gelişimin en kritik dönemi olmakla birlikte şu an itibarıyla tüm çocuklar için eşit ve kaliteli okul öncesi eğitim sağlanabilmiş değildir. Bu eksikliğin ileriki eğitim hayatında telafisi zor farklar yaratabileceği göz ardı edilmemelidir. Son olarak, okul-aile iliş-

“

Okul öncesi eğitim gelişimin en kritik dönemi olmakla birlikte şu an itibarıyla tüm çocuklar için eşit ve kaliteli okul öncesi eğitim sağlanabilmiş değildir.

”

kilerinde yaşanan sorunlar da yapısal zorluklar arasında sayılmalıdır. Velilerin öğretmen ve okul idaresi ile kurduğu ilişkiler genel itibarıyla iyi niyetli ilişkilerdir. Ancak ebeveynler için biricik olan çocukları eğitim kurumlarında sadece bir öğrenci ve geleceği inşa edici bireylerdir. Bu durum zaman zaman ebeveynlerin duygusal etkenlerle davranış bozukluğu göstermelerine neden olmaktadır. Velilerin okula randevusuz gelmesi, kendince sorunlara çözüm arama isteği, kendi bilgi birikimini öğretmene dayatması, diğer velileri yönlendirmeye kalkması, veli toplantılarına gereken ilginin gösterilmemesi ve verimsizliği, rehberlik servisi ile işbirliğinin istenen düzeyde kurulamaması gibi hususlar ailelerin eğitim süreçlerine katılımdaki yapısal zorluklardan sayılmalıdır.

TÜİK verilerine göre son yıllarda doğurganlık oranının 1,48'e gerilediği, boşanma oranlarının arttığı, evlilik yaşı ortalamasının yükseldiği ve tek kişilik hanehalkı oranının %20'lere ulaştığı görülmektedir. Bu eğilimleri kendi uzmanlık alanınızın bakış açısıyla nasıl değerlendirirsiniz?

Dünyada yaşanan hızlı değişim ve dönüşümler hiç şüphesiz ülkemizde de gerçekleşmektedir. Bu durum TÜİK verilerine de yansımaktadır. Aile yapısındaki çözümler bir beka sorunu ortaya çık-

racak gibi görünmektedir. Bu çözümler seküler kültüre doğru evrilmekte, bireysel yaşamı düzenlemektedir.

Eğitim sisteminde küçük yaşlardan itibaren daha demokratik, daha özgür yaşam biçimi sunulmakta, çocuklardan haklarını aramaları istenmektedir. Bu durum çocukların özgürlüklerine düşkün, sorumluluktan kaçan, hakları konusunda taviz vermez tutumlara sahip yetişkinler olmalarını sağlamaktadır. Bu da bireyleri özgürlüklerinden ve konfor alanlarından vazgeçmeyen, evliliği düşünmeyen, herhangi bir anlaşmazlık halinde hemen boşanma yolunu tercih eden, evlense bile sorumluluk almak istemediği için çocuk yapmaktan imtina eden kişiler haline getirmektedir.

Zorunlu eğitim, TÜİK verilerindeki vahim kabul etmemiz gereken verilerin ortaya çıkmasında kısmen etkindir. Ülkemizdeki 12 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim ve akabinde en az ön lisans ve lisans eğitimi gören bireyler bu süreç içinde evlilik yapamamakta, sonrasında ise ekonomik bağımsızlığına kavuşmayı planlamaktadır. Bütün bu süreçler evlilik yaşını çok daha ileri yaşlara taşımaktadır.

Eğitim sisteminde aile tanımlanırken aileyi anne, baba, bir veya iki çocuklu bireylerden oluşan toplumun en küçük yapı birimi şeklinde tanımlamak, akrabalık ilişkilerine dair kavramları (büyük anne, büyük baba, nine, dede, teyze, hala, dayı, amca) ders işleniş süreçlerine dahil etmemek, aile bağlarını kuvvetlendirici basılı, görsel ve işitsel materyal eksiklikleri günümüzde sanal/dijital dünyada yaşamaya yatkın çocukları bu değerlerden uzaklaştırmakta, aileyi önemsizleştirmektedir. Bu değerlerden uzak çocuklar 18 yaşından sonra aileden kopmaya meyilli olmaktadır.

Eğitim açısından TÜİK verilerinin gelecekte nelere yol açacağı hususunda çeşitli öngörülerde bulunmak mümkündür. Doğurganlık oranının düşmesi uzun vadede öğrenci sayısının azalacağı anlamına gelmektedir; bu durumun eğitim sisteminde farklı sonuçları mutlaka olacaktır. Boşanma oranlarının artması ise öğrencilerin psikososyal gelişimini doğrudan etkilemekte, dikkat dağınıklığı, akademik başarıda düşüş ve davranış bozuklukları gibi sonuçlar doğurmaktadır. Evlilik yaşının yüksel-

mesinde eğitim hem sebep hem sonuçtur: bireyi güçlendirir ama toplumsal yapıyı da dönüştürür. Tek kişilik hanelerin artması ise aile içi öğrenme ve değer aktarımını zayıflatmakta, sosyal becerilerin gelişimi daha çok okula ve akran ortamına kalmakta, okulların sosyalleştirici rolü daha da kritik hale gelmektedir.

Aile kurumunun güçlenmesi ve sürdürülebilirliği için sizin alanınızdan hangi politika önerileri geliştirilebilir?

Aile kurumunu güçlendirmek, korumak ve sürdürülebilir aile yapısı oluşturmak için eğitimin tüm imkanlarından yararlanmak gerekir. Okul-aile ilişkileri kapsamında veli toplantılarını daha verimli hale getirmek, veli randevu sistemini hayata geçirmek ve velilere görev ve sorumlulukları kavrama bilinci kazandırmak öncelikli adımlardır. Aile kurumunun kutsallığına, huzur ve güven yuvası olduğuna dair bilinç kazandırıcı eğitimler yapılmalı, eğitimli genç ve dinamik nüfusun stratejik açıdan önemine dair farkındalık artırılmalıdır. Kariyer ve sınav kaygısı konusunda destekleyici eğitimler verilmeli, okuma ve yazma kültürü yaygınlaştırılmalıdır. Kültürel değerlerin dejenerasyonunu önleme konusunda bilinç kazandırıcı eğitimler ve faaliyetler düzenlenmeli, aileyi tehdit eden şiddet, zararlı akımlar ve alışkanlıklarla mücadele güçlendirilmelidir.

Ebeveynlere beslenme, çocuk sağlığı, ev kazaları gibi sağlıklı yaşam becerileri kazandırılmalı, evlilik öncesi ve sonrasında aile eğitimleri sistematik hale getirilmelidir. Kötü alışkanlıklar, bağımlılık, dijital kumar ile oyun bağımlılığı konularında eğitimler verilmeli, yaş ve gelişim özelliklerine uygun olarak çocuklara ve gençlere sağlıklı gelişim ve mahremiyet eğitimleri sunulmalıdır. Aile bireylerinin istihdamını desteklemeye yönelik mesleki bilgi ve becerilerini artıran eğitimler düzenlenmeli, girişimcilik, dijital ve finansal okuryazarlık bilinci kazandırılmalıdır.

Ailelerin iletişim becerilerinin geliştirilmesi ve dini rehberlik ile manevi danışmanlık hizmetlerinin sunulması da bu politika çerçevesinin önemli unsurlarındandır. Kuşaklar arası iletişimi güçlendirmek amacıyla yaşlılarla çocukların buluşmalarını sağlayacak etkinlikler düzenlenmeli, özel gereksinimli çocukların aileleriyle uzmanlarca bire bir ilişki kurulmalıdır. Aile bireylerinin sorun çözme kapasitesini geliştirmeye yönelik rehberlik ve aile danışmanlığı hizmetleri yaygınlaştırılmalı, bu kapsamda her aileye aile danışmanı tanımlanmalıdır. Ebeveynler başta olmak üzere aile bireylerine medya okuryazarlığı ve bilinçli medya kullanımı, dijital ebeveynlik, siber zorbalık, dijital suçlar gibi dijital ortamdaki olası riskler ve güvenli dijital dünya konusunda koruyucu, bilgilendirici ve yönlendirici eğitimler verilmelidir.

Hukum

Hukuk:

Mevzuat, Haklar ve Ailenin Korunması

Av. Ahmet Sait Öner

İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

Uzmanlık alanınız açısından aileyi nasıl tanımlarsınız? Aile kavramı sizin alanınızda nasıl bir çağrışım uyandırmaktadır? Kısaca tanımlayabilir misiniz?

Aile bir akit, sözleşme olan nikâh ile başlayıp, temelde karı ve koca birlikteliğine dayanan; anne, baba ve çocuklardan oluşan birlikteliği ifade eder. Dolayısıyla aile hukuki açıdan kurucu şartı nikâh olan bir akde dayanır. Nikâh akdi evliliği meşru kılan esas şart iken bu akdin tarafları da mutlak surette karı ve kocadan oluşur.

Aile bir kurucu sözleşme olan nikâh akdiyle teşekkül ettiğinden bahse konu akit karı, koca ve çocuklara hukuki birtakım hak ve yükümlülükler yükler. Eşlerin ve çocukların miras hakkı, velayet hakkı, eşlerin birbirlerine karşı sadakat yükümlülüğü gibi.

Hukuk burada nikâh akdi gibi durumlarda başlatıcı, boşanma kararı gibi durumlarda nihayete erdirici misyonuyla devreye girmektedir. Ancak uygulamada özellikle neticeler üzerinde tesirli olduğunu görmekteyiz. Örneğin; şiddet, cinsel taciz, boşanma vb. durumlarda adli mekanizmalar devreye girmektedir. Bu nedenle hukukun önleyici vasfından daha çok neticeye etki etmek suretiyle müeyyide koyucu vasfı olduğu söylenebilir.

Yukarıdaki tanım kapsamında aile nedir sorusunun cevabı verildiğine göre ne değildir sorusunun da cevabı verilmiş olmaktadır. Buna göre kurucu

şart nikâh sözleşmesi olduğuna göre nikâhsız birliktelikler aile olarak kabul edilmemektedir. Nikâh akdi karı koca hayatının meşruluğunu sağladığı için bu akdin olmadığı, karı koca dışındaki birliktelikler hukuken meşru değildir.

Türkiye’de aile kurumunun karşı karşıya olduğu en büyük yapısal zorluklar nelerdir?

Türkiye’de aile kurumunun yapısal bağlamdaki sorunları esasen küresel düzlemdeki yapısal sorunlarla paralellik göstermektedir. Geleneksel aile formunda yaşanan çözülme, boşanma faktörünü arttıran aldatmalar ve buna bağlı olarak gelişen sadakat problemi, evlilik kurumuna karşı duyulan güvenin zedelenmesi gibi pek çok faktör bu yapısal sorunlara örnek olarak gösterilebilir. Hukuk alanı üzerinde yaşanan tartışmaların ise başta boşanma davaları, nafaka, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve uygulaması gibi hususlar üzerinde yoğunlaştığını görmekteyiz.

Aile Mahkemeleri ve Boşanma Davaları

Boşanma, çözülen aile yapısının bir sonucu olarak tezahür etmektedir. Ancak Türkiye’de uzun süren boşanma davaları bu çözülmenin daha travmatik bir boyutuyla bizleri yüzleştirmekte ve aile için neredeyse müstakil bir tehdit nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1. Aile Mahkemeleri ve Boşanma Davaları Dosya Görünümü

Yıllar	Aile Mah. Toplam Dosya	Yıl İçinde Açılan	Toplam Boşanma Dava	Yıl İçinde Açılan Boşanma	Oran (%)
2020	453.283	293.088	246.561	243.496	83,1
2021	549.081	352.524	279.557	275.316	78,1
2022	587.728	384.398	429.849	289.761	75,4
2023	616.351	393.661	434.348	290.135	73,7
2024	674.399	435.494	468.394	320.848	73,7
2025	667.163	429.037	452.627	304.330	70,9

Kaynak: Adalet İstatistikleri 2025

Tablo 1'e göre aile mahkemelerinde açılan toplam dava sayısı her yıl istikrarlı bir şekilde artmıştır. 2020 yılında 453.283 olan toplam dosya sayısı 2024 yılında 674.399'a yükselmiştir. Yalnızca 2025 yılın düşüş yaşadığı görülmektedir. Boşanma davalarının aile mahkemelerindeki ağırlıklı oranı

ortalama %75 civarında seyretmektedir. Yıl içinde açılan boşanma dava sayısı 2020'de 243.496 iken 2024'te 320.848'e ulaşmış olup bu artış aile kurumunun hukuki boyuttaki kırılganlığını açıkça ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Boşanma Davalarında Ortalama Görülme Süresi

Yıllar	Ortalama Görülme Süresi (Gün)
2017	181
2018	174
2019	174
2020	198
2021	175
2022	168
2023	172
2024	156
2025	160

Kaynak: Adalet İstatistikleri 2025

Türk hukuk sisteminde aile kurumuna yönelik en temel sorun alanlarından biri yargılama süreleridir. 2017 yılında 181 gün olan dosya görülme süresi pandemi etkisinin hissedildiği yıllarda artmış; sonraki yıllarda kısmen azalarak 2024'te 156 güne, 2025'te ise 160 güne gerilemiştir. Ancak bu süreye istinaf ve Yargıtay safhası da eklendiğinde yılları bulan boşanma davaları problemi gün yüzüne çıkmaktadır.

Uzun süren boşanma davalarının aile, toplum ve hukuk düzeni üzerinde ciddi olumsuz etkileri bulunmaktadır. Boşanma süreçlerinde mahkemeler eliyle inatlaşma artmakta, tarafların birbirlerine karşı katılması derinleşmekte ve olası uzlaşma imkânlarının önü tıkanmaktadır. Uzayan belirsiz sürecin beraberinde getirdiği sıkıntılar çocuğun gelecekteki çıkarlarına zarar vermekte, çocuk üzerindeki sosyoekonomik ve psikolojik travmaları körüklemektedir.

Fiilen sona ermiş evlilikler bir nevi hukuki icbara maruz kalarak resmî varlığını sürdürmekte, tarafların başka bir hayat kurarak yeniden aile birliği oluşturmalarına engel olmaktadır. Taraflar hâkâ evli sayıldıkları için yeni bir evlilik adına atılacak fiili adımlar sadakat yükümlülüğüne aykırı düşmekte ve kişileri hukuk düzeni önünde kusurlu duruma sokmaktadır. Nikâhsız ya da gizli evlilik adı altında evlilik dışı birlikteliklerin kolaylığı ve külfetsizliği üzerinden bir algı gelişmekte, gayrimeşru birliktelikler normalleşerek aile kurumunu tahrip eden yeni toplumsal travmalara yol açmaktadır. Boşanma aşamasındaki eşler üzerinde oluşan gerilim tarafların yakınlarına da sirayet etmekte ve yayılan bu gerilim belli bir kitle üzerinde kutuplaşmayı artıran bir faktöre dönüşmektedir. Henüz evlenmemiş insanların duygu ve düşünce dünyasında aile kurumuna olan güven sarsılmakta, evlilik birliğine cesaretle adım atmada zihinlerde bir set oluşmaktadır. Tüm bu süreçler nihayetinde hukuk sistemine olan güveni de sarsmaktadır.

6284 Sayılı Kanun

Ailenin korunması hakkında kanun olarak da zikredilen 6284 sayılı Kanun, uluslararası sözleşme

Bu süreçlerde mahkemeler eliyle inatlaşma artmakta, tarafların birbirlerine karşı katılması derinleşmekte ve olası uzlaşma imkânlarının önü tıkanmaktadır. Karı ve koca nezdinde hukuki ve sosyoekonomik belirsizlikler artmakta, bu belirsizlikler geleceğe dair güvenlik ve öngörülebilirlik hissini zayıflatmaktadır.

olan İstanbul Sözleşmesiyle uyumlu olmakta ve bu sözleşmeye atıf yapmaktadır. Kanunda öne çıkan temel problemlerden birisi aileye ilişkin sorunları dinî, kültürel, sosyoekonomik boyutları ile bütüncül bir şekilde ele almadan katı kurullarla çözme iradesidir. Özellikle 8. maddenin 3. fıkrasındaki “koruyucu tedbir kararı verilebilmesi için, şiddetin uygulandığı hususunda delil veya belge aranmaz” şeklindeki düzenleme bu bağlamda yöneltelen eleştirilerin odağında durmaktadır.

Uygulamada şiddet iddiasında bulunan kadının beyanı hiçbir delil veya belge aranmaksızın yeterli kabul edilmekte ve tedbir kararı verilmektedir. Konuttan derhal uzaklaştırma gibi tedbir kararlarının verildiği bu durumda mahkemeler tıpkı boşanma davalarında olduğu gibi inatlaşmanın ve ayrışmanın bir tarafına dönüşmektedir. Böylece devamlılık esası üzerine bina edilen aile kurumu öfke, kin, tartışma ve inatlaşma gibi etmenlerin tesiriyle anlık bir vakaya dayanarak nihayete erebilmekte, istikbalde yaşanacak olası barışmaların önü tıkanmaktadır. Nitekim delilsiz bir şekilde kocanın konuttan uzaklaştırılması nihayetinde aileyi değil bireyi korumaktadır. Bu koruma kendi içinde kocayı mağdur etmekte, çocuğun gelecekteki çıkarlarına zarar vermekte, kadını dahi sahih manada korumamaktadır.

“

Henüz evlenmemiş insanların duygu ve düşünce dünyasında aile kurumuna olan güven sarsılmakta, evlilik birliğine cesaretle adım atmada zihinlerde bir set oluşmaktadır. Tüm bu süreçler nihayetinde hukuk sistemine olan güveni de sarsmaktadır.

”

6284 sayılı yasadaki hareketle kadının beyanı üzerine delil veya belge aranmaksızın koruma tedbiri verilmesi; herkesi ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşit sayan anayasanın 10. maddesi ve hak arama hürriyeti başlığı altında ele alınan savunma ile adil yargılanma hakkını düzenleyen 36. maddesine de aykırılık oluşturmaktadır.

Tüm bu gerekçelerle konuttan uzaklaştırma tedbirinin delile dayanarak yapılması uygulamayı daha adil ve ölçülü bir çözüme taşıyacaktır. Hayati tehlike iddiası içeren başvurularda ise kolluğa hedef süre sınırı konularak acil ve ivedilikli tahkikat talep edilip yapılan tahkikat neticesine göre karar verilmesi mümkündür.

Süresiz Nafaka

Türk Medeni Kanunu'nun 175. maddesi; “Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan malî gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir” şeklinde bir düzenleme içermektedir. Madde metnindeki süresiz nafaka ibaresi uygulama-

mada birçok soruna yol açmaktadır. Her ne kadar Yargıtay yerleşik içtihatlarında herhangi bir üst sınır öngörülmemiş olsa da mevzuat nedeniyle süresiz ya da uzun süreli nafaka uygulamaları ciddi sorunlara yol açmaktadır. Özellikle kısa süreli evliliklerde bu sorun hakkaniyete aykırı düşmekte, yeniden aile birlikteliği kuran taraflara sorun olarak sirayet etmekte veya nafaka alacaklısının sigortasız çalışmaya yönelebilmesi gibi suistimallere kapı aralamaktadır.

Velayet

Aile kurumuna hukuki süreçlerin etki ettiği hususlardan birisi de velayet meselesidir. Uygulamada ortak velayet kararı verilebilse de Medeni Kanun'un 336. maddesinde sadece eşlerden birisine velayet verileceği belirtilmiştir. Çocuk fiilen eşlerden birisinin yanında kalsa bile hukuki ve resmi işlerde hem anne hem babanın sorumluluğunun devam etmesi çocuk ebeveyn ilişkisine olumlu manada etki edecek böylece ortak velayet algısı çocuğun dünyasında oluşan parçalanmış ebeveyn ilişkisini kısmen de olsa tamir edecektir. Bu nedenle çocuğun gelecekteki çıkarlarının korunması adına faydalı olan ortak velayet uygulamasının kanun metnine eklenerek güvence altına alınması aile kurumu açısından da müspet etkiler doğuracaktır.

Anayasal Güvence ve Kavramsal Yaklaşım Sorunu

Aile ile ilgili en yüksek hukuki güvence Anayasa'nın 41. maddesinde ortaya konmuştur. Madde, “Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır” diyerek devleti aile kurumunu korumak konusunda birinci derecede sorumlu kılmıştır. 2001 değişikliğiyle maddeye “eşler arası eşitliğe dayanır” ibaresi eklenerek kadın-erkek arasındaki eşitliği sağlamaya yönelik bir adım atılmıştır. 2002'de devreye giren Medeni Kanun'da da eşler arası eşitlik ilkesi benimsenmiştir. Ancak pozitif eşitlik anlayışının getirdiği bu kavramsal yaklaşım uygulamada yaşanan bazı sorunların arka planını beslemektedir. Özellikle anne ve baba rollerindeki fitri ve sosyal farklılıkları, sorumluluk-

ları belirsizleştirmektedir. Bu durum Anayasa 10. maddesinde geçen 'kanun önünde eşitlik' anlayışıyla beraber hakkaniyet ve eşdeğerlik gibi kuşatıcı ve aile içi rolleri koruyan bir kavramsallaştırma ihtiyacını da ortaya çıkarmaktadır.

Yine maddede devletin özellikle anne ve çocukların korunması için sorumlu tutulduğu görülmektedir. Aile birliğinin anne ve çocukla beraber temel parçası olan babanın devre dışı bırakıldığı bu yaklaşım esasen anne ve çocuğu dezavantajlı gruplarda gördüğü için ortaya konulmakta ve pozitif ayrımcılığa dayanmaktadır. Ancak bahse konu bakış açısı uygulamada parçacı yaklaşımları beslemekte ve yer yer erkeği, kocayı ya da babayı mağdur edebilmektedir. Ayrıca herkesi ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşit sayan Anayasa'nın 10. maddesiyle de çelişmektedir.

Kadına karşı şiddetin engellenmesi bir gereklilik alanı olmakla beraber bunu çözmenin yolu erkeğin, kocanın veya babanın rollerini zayıflatmak değildir. Dolayısıyla toplumun manevi değerleriy-

le örtüşür şekilde dinî, tarihî, kültürel kodların da dikkate alınmasıyla birlikte meseleye bütüncül bir yaklaşım getirmenin kaçınılmaz olduğu âşikârdır.

TÜİK verilerine göre son yıllarda doğurganlık oranının 1,48'e gerilediği, boşanma oranlarının arttığı, evlilik yaşı ortalamasının yükseldiği ve tek kişilik hanehalkı oranının %20'lere ulaştığı görülmektedir. Bu eğilimleri kendi uzmanlık alanınızın bakış açısıyla nasıl değerlendirirsiniz?

TÜİK verilerinin hukuki perspektiften okunması, aile kurumunun yaşadığı çözümlenin istatistiksel boyutunu somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Doğurganlık oranının 1,48'e gerilemesi, boşanma oranlarının artması, evlilik yaşının yükselmesi ve tek kişilik hanehalkı oranının %20'lere ulaşması, hukuk sisteminin aile kurumuna yönelik koruyucu işlevini yeniden sorgulamayı zorunlu kılmaktadır.

Tablo 3. Kaba Evlenme ve Boşanma Hızı (Binde)

Yıl	Kaba Evlenme Hızı	Kaba Boşanma Hızı
2000	8,35	1,41
2005	9,37	1,40
2010	7,97	1,62
2015	7,71	1,69
2020	5,86	1,64
2021	6,69	2,09
2022	6,78	2,15
2023	6,65	2,03
2024	6,67	2,21
2025	6,43	2,26

Kaynak: TÜİK, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2025

Kaba evlenme ve boşanma hızlarına bakıldığında Türkiye’de kaba evlenme hızı düşerken kaba boşanma hızının artış eğiliminde olduğu açıkça görülmektedir. 2000 yılında 8,35 olan kaba evlenme hızı 2025 yılında 6,43’e gerilemiştir. Aynı dönemde kaba boşanma hızı 1,41’den 2,26’ya yükselmiştir. Özellikle son on yıldaki nüfus artışı dikkate alındığında nüfus artış oranına göre evlenme artış oranı bir hayli düşmüştür. 2014’te boşanmaların evlenme sayısına olan oranı %22 olarak gerçekleşmişken 2024’te bu oran %33’e ulaşmıştır. Bu veri boşanma oranındaki artış hızını çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Hukuki açıdan bu tablonun birden fazla boyutu ve izahı bulunmaktadır. Kaba evlenme hızındaki düşüş ile birlikte kaba boşanma hızının artışı aile birliğinin çözülmesine işaret etmektedir. Bu durum nüfus artış hızının düşmesinde temel bir etken olarak öne çıkmaktadır. Yine artan ve uzun süren boşanma davaları evlilik kurumuna olan güveni sarsmakta ve bahse konu bu güven sarsılması evlilik yaşı ortalamasının yükselmesinde etkili olmaktadır. Yanı sıra geniş aile kültürünün neredeyse yok olduğu bu dönemde çekirdek aile yapısının da ciddi zarar gördüğü açıktır. Tek kişilik hane halkı oranının artması ise zayıflamış olan çekirdek aile yapısının somut sonuçlarından birisi olarak görülmektedir.

Buradan hareketle tek başına hukuk sisteminin

2014’te boşanmaların evlenme sayısına olan oranı %22 olarak gerçekleşmişken 2024’te bu oran %33’e ulaşmıştır. Bu veri boşanma oranındaki artış hızını çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir.

aile kurumunun güçlendirilmesinde yetersiz kalacağını ifade etmek gerekir. Aile kurumunun korunmasındaki önleyici tedbirlerde hukuk ile beraber eğitim, ekonomi ve kültür politikaları gibi alanlar başat roller üstlenmektedirler. Dolayısıyla disiplinler arası okumalar yapmak ve iş birliği imkanlarını bu alanlar üzerinden seferber etmek meseleye bütüncül bir yaklaşım sunmamızı sağlayacaktır. Nüfus artış oranlarında yaşanan düşüş, evlilik yaşının uzaması ve tek kişilik hanehalkı oranlarındaki artışın bu perspektiften ele alınması meselenin tespit ve çözüm önerilerindeki izahını kolaylaştıracaktır.

Aile kurumunun güçlenmesi ve sürdürülebilirliği için sizin alanınızdan hangi politika önerileri geliştirilebilir?

Yukarıda başlıklar hâlinde ele alınan ve tespit edilen sorunlar karşısında hukuki düzlemde kapsamlı bir reform ihtiyacı bulunmaktadır. Anayasa ve yasalarda aile bireylerinin rollerini belirsizleştiren, dinî ve kültürel kodları sönmönlendiren pozitivist mutlak eşitlikçi yaklaşımların yerine kanun önünde eşitlik ilkesi ile beraber hakkaniyet ve eşdeğerlik esaslı bütüncül yaklaşımların ikame edilmesi gerekmektedir.

Aile mahkemelerinde arabuluculuk müessesesi devreye konulmalıdır. Uzun ve çatışmalı geçen yargılamaları aşmak için böyle bir çözüm mekanizmasına ihtiyaç duyulmaktadır; bunun için Medeni Kanun ve 6325 sayılı Arabuluculuk Kanunu’nda imkân tanıyıcı çeşitli düzenlemelerle arabuluculuğun önü açılmalıdır. Arabuluculuk çözüm yöntemi dışında uygulanacak bir diğer çözüm de boşanma kararının öncelikli ve ivedilikle karara bağlanması, nafaka, tazminat, velayet gibi sair taleplerin sonraya bırakılmasıdır. Bu durumda taraflardan birisinin boşanma iradesinin varlığı hâlinde hâkim boşanma konusunda bir karar vererek temel uyuşmazlığı öncelikli olarak çözmüş, sair bağlı talepleri kendi yargı seyrine bırakmış olacaktır.

6284 sayılı Kanun'da "delil veya belge aranmaz" ibaresi kaldırılarak konuttan uzaklaştırma gibi koruyucu tedbir kararlarının verilmesi için ispat hukukunun yeniden işletilmesi sağlanmalıdır. Hayati tehlike gibi risklerin bertarafı için ivedilikli kolluk tahkikatı neticesinde karar mekanizmaları devreye sokulmalıdır.

Medeni Kanun'un nafakayı düzenleyen 175. maddesindeki süresiz ibaresi kaldırılmalı; nafaka süresinin belirlenmesinde kusur, tarafların sosyo-ekonomik durumu ile birlikte evlilik süresi gibi etmenler hâkimin takdirine bırakılmalıdır. Böylece mevzuat - uygulama birliği de sağlanmış olacaktır. Velayeti düzenleyen Medeni Kanun'un 336. madde metnine ortak velayet uygulamasının eklenmesi ise çocuğun gelecekteki çıkarlarını koruyan bir uygulamanın önünü açacaktır.

Aile kurumunu tahrip edecek fiillerin Türk Ceza Kanunu'nda müeyyide altına alınmasına da ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle dijital alanda, görsel ve sosyal medya üzerinden ortaya konan tahribatları önleyici yasal düzenlemelerin ivedilikle yürürlüğe konulması gerekmektedir. Bu kapsamda TCK'nın 225. maddesindeki "Hayasızca Hareketler" ve 226. maddesindeki "Müstehcenlik" başlığı

altında yeni düzenlemeler yapılmalı, dijital medya platformlarını kapsayacak şekilde tüm görsel ya da sanal medya platformları bu düzenlemelere dâhil edilmelidir. Başta çocuk olmak üzere aile kurumu nezdinde zarar verici nitelikteki cinsel, müstehcen ve hayasızca hareket içerikli her türlü teşhirin caydırıcı cezalarla yaptırım altına alınması gerekmektedir.

Bunlara ek olarak RTÜK üzerinden caydırıcı idari tedbirlerin etkin bir şekilde uygulanması; diziler, gündüz kuşağı programları ve dijital platformlarda aileyi tahrip eden içeriklerin denetlenmesi de hukuki koruma mekanizmalarının tamamlayıcı unsuru olarak öne çıkarılmalıdır.

İşgücüne katılan kadının iş-yaşam dengesinde aile birliğini koruyacak şekilde gözetilmesi ve yasal mevzuatın bu çerçevede düzenlenmesi, aile kurumunun güçlenmesine katkı sağlayacaktır. Doğum izinleri, evden çalışma gibi esnek çalışma koşullarının oluşumu, çocuk sayısına göre kademeli erken emeklilik ve özlük hakları sağlanması gibi yasal korumaların kapsamı bu bağlamda genişletilmelidir.

“

Özellikle dijital alanda, görsel ve sosyal medya üzerinden ortaya konan tahribatları önleyici yasal düzenlemelerin ivedilikle yürürlüğe konulması gerekmektedir.

”

Ekonomi

Ekonomi:

Çalışma Hayatı, Gelir Dağılımı ve Aile Refahı

Prof. Dr. Murat Anıl Mercan

Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Uzmanlık alanınız açısından aileyi nasıl tanımlarsınız? Aile kavramı sizin alanınızda nasıl bir çağrışım uyandırmaktadır?

İktisatçıların bakış açısında aile sadece sosyal bir kurum değildir. Aynı zamanda aile, ekonomik modellerde hem üretim ve tüketimin temel yapı taşı olarak yer almakta (örneğin, 1992 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Gary Becker'ın çalışmalarıyla birlikte iktisatçılar, aile davranışlarıyla daha yoğun şekilde ilgilenmeye başlamıştır) hem de beşerî sermaye birikiminden nesiller arası gelir ilişkilerine kadar çeşitli ekonomik konuların en önemli belirleyicilerinden biri olmaktadır. İktisatçılara göre aile, karar alma süreçlerinde fırsat maliyetlerini dikkate almak başta olmak üzere ekonomik teşvik ve kısıtlara refahını maksimize ederek cevap veren ekonomik bir birimdir. Bu nedenle aile, evlilikle ailenin oluşturulmasından boşanmayla ailenin dağılmasına, doğurganlıktan çocukların eğitim kararına kadar bütün konularda hem işgücü piyasalarından hem de diğer ekonomik değişkenlerden etkilenmektedir. İktisatçılar açısından aile konusu, Becker'ın A Theory of the Allocation of Time (Becker, 1965) ve A Treatise on the Family (Becker, 1981) başlıklı çığır açıcı çalışmaları sayesinde ekonomi biliminin önemli konularından biri haline gelmiştir; aile o çalışmalarda üretken birim olarak tanımlanmıştır. Becker, modern iktisadın en önemli yaklaşımlarından biri olan fayda-mali-

yet analizini aileyle ilgili birçok konuya uygulamış ve diğer ekonomistler de onun yolunu izlemiştir. Örneğin Becker'ın evlilikle ilgili çalışması, evlilik kararını evlenme ile bekâr kalmanın faydalarının kıyaslanmasıyla açıklamaktadır.

Becker ayrıca “evlilik piyasası” kavramından bahsederek, bireylerin kendilerine benzer özelliklere sahip eşler seçmeleri halinde (örneğin eğitim veya gelir gibi özelliklere göre) hane halkı üretiminin ortak katma değerini en üst düzeye çıkarabileceklerine işaret etmiştir. Bunun eş seçimi süreci için belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. İlaveten eşlerin üretimindeki karşılaştırmalı üstünlükleri de önem arz etmektedir; yani eşlerden biri işgücü piyasasında, diğeri hanehalkı üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahipse, eşler arasındaki uzmanlaşma hane halkının toplam üretimini artıracaktır. Evlilik ve işgücü piyasaları ile ilgili diğer önemli bir nokta da zaman tahsisi boyutudur. Örneğin işte çalışma ve ev işleri arasındaki tercih zorunluluğu buna iyi bir örnektir; yani bir ebevey-

İktisatçıların bakış açısında aile sadece sosyal bir kurum değildir; aynı zamanda üretim ve tüketimin temel yapı taşıdır.

“

*Kadınlar üzerindeki
orantısız ev
işleri, çocuk ve
yaşlı bakımı
sorumlulukları,
kadınların işgücüne
katılım kararlarını
yakından
etkilemektedir.*

”

nin çocuğa bakmak için harcadığı her ilave saat, onun işgücü piyasasında kazanabileceği muhtemel ücrete denk bir fırsat maliyetine sahip olduğu anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım, ebeveynlerin çocuklarının ödevlerine yardım etmesinden yaşlı ebeveynlerin bakımına kadar ailenin ekonomik olmayan bütün kararlarının da aslında fiyat teorisinin bir parçası olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu şekilde işgücü arzı, doğurganlıktan çocuğa yapılan yatırıma kadar hane halkı ile ilişkili bir konu haline gelmektedir. İktisatçılar açısından aile ile ilgili diğer önemli bir nokta da beşerî sermaye üzerindeki azalan marjinal getiri kanununun etkisidir. Örneğin 2000 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi James Heckman erken yaşlardaki beşerî sermaye yatırımlarının yüksek getirisine vurgu yapmaktadır; yani toplum ve ailenin çocuklara erken yaşlarda yaptığı yatırımların getirisi, ileriki yaşlarda yapılan yatırımlara göre daha yüksek olmaktadır. Son olarak, 1998 yılında Nobel Ekonomi Ödülü alan Amartya Sen ise hane içi kaynak dağılımına vurgu yaparken “işbirlikçi çatışma” kavramına gönderme yapmaktadır. Buna göre aile üyeleri toplam pastayı büyütme için iş birliği içinde olmalarına rağmen, pastanın nasıl bölüneceği konusunda çatışma halinde olabilmektedirler (Sen, 1990).

Türkiye’de aile kurumunun karşı karşıya olduğu en büyük yapısal zorluklar nelerdir?

Türkiye’de aile kurumu, köklü ve bir o kadar da sancılı yapısal bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu dönüşümün doğurduğu zorlukların temelinde ülkemizin demografisinin ve ekonomisinin geçirdiği hızlı ve çarpıcı değişim yatmaktadır; örneğin tarım ekonomisinden kentleşmiş hizmet yoğun ekonomiye doğru yaşanan dönüşüm, bunun önemli nedenlerinden biridir.

Aile açısından önemli yapısal konulardan biri, tarihî düşük değerlere gerilemiş olan doğurganlık oranıdır. Yaşanan bu düşüşün ekonomik etkisinin uzun yıllar boyunca gözlenmesi mümkündür. Türkiye’de aile ile ilişkili diğer önemli ekonomik yapısal mesele, kadınların işgücüne katılım oranıdır. Bu konunun birçok nedeni ve sonucu vardır; örneğin kadınlar üzerindeki orantısız ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı sorumlulukları, kadınların işgücüne katılım kararlarını yakından etkilemektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi bu sorumlulukların gerçekleştirilmesinin işgücü piyasaları açısından doğurduğu fırsat maliyetleri, ailelerin karar alma sürecinde büyük önem arz etmektedir. Ayrıca bu sorumluluklar sıklıkla kadınların işgücü piyasalarından kopmalarına ya da ücretleri yakından etkileyen kariyer boşluklarına da sebep olmaktadır. Aileyi etkileyen diğer önemli bir konu da yaşanan demografik dönüşümün sebep olduğu geniş aile yapısının uğradığı değişimdir. Geleneksel geniş ailelerin sahip olduğu, çocuk ve hasta bakımlarını aile içinde görece daha kolay karşılama imkânı, küçük yapıdaki yeni ailelerde bir problem haline gelebilmektedir. Bu durum ailelerde kadınların işgücüne katılımını kısıtlamakta ve doğurganlığı azaltmaktayken artış gösteren tek bireyli aile yapısı da yaşlıları savunmasız bırakan bir “bakım açığı” sorununa neden olabilmektedir.

Bir başka önemli sorun da Türkiye’de aile yapısını yakından etkileyen boşanma oranlarındaki artıştır. Gelişmiş ülkelere göre düşük olsa da yükselen boşanma oranlarının doğrudan ve dolaylı çeşitli ekonomik sonuçları olmaktadır. Öncelikle aile

reisinin kadın olduğu tek ebeveynli ailelerin yoksulluk sorunu yaşama ihtimali daha yüksektir. Bu risk dünyanın birçok ülkesinde gözlenmektedir. Boşanmanın doğrudan etkilerinden biri de ücretlerde gözlenen “evlilik primindeki” geri çekilmedir. Bu da kadınların boşanma sonrası yaşadığı gelir sorunlarını derinleştirebilmektedir.

Son olarak evlenmek ve çocuk sahibi olmak, barınma ve istikrarlı gelir gibi belli düzeyde bir ekonomik güvence gerektirmektedir. Asgari gelir düzeyine ekonomik şartlar sebebiyle geç ulaşılması, gençlerin aile kurmayı ya ertelemesine ya da bundan tamamen vazgeçmelerine neden olabilmektedir. Bu da gençlerin sosyal yaşama katılımını geciktirmektedir. Türkiye’deki yoğun güvencesiz çalışma da bu sorunu derinleştirmektedir. Sosyal güvencesiz çalışmanın oluşturduğu gelir riskleri, ailenin finansal durumu üzerinde önemli olumsuz etkilere yol açabilmektedir.

TÜİK verilerine göre son yıllarda doğurganlık oranının 1,48’ e gerilediği, boşanma oranlarının arttığı, evlilik yaşı ortalamasının yükseldiği ve tek kişilik hanehalkı oranının %20’ lere ulaştığı görülmektedir. Bu eğilimleri kendi uzmanlık alanınızın bakış açısıyla nasıl değerlendirirsiniz?

Türkiye’nin sahip olduğu bu göstergeler, ülmemizin önemli demografik değişimler geçirdiğine işaret etmektedir. Öncelikle bu doğurganlık oranı, ülkemizi en düşük doğurganlık kategorisindeki ülkelere dâhil etmektedir. Bunun ekonomik açıklamalarından biri Becker’ın ünlü nicelik-nitelik açmazı modeli olacaktır (Becker ve Lewis, 1973). Beşerî sermayenin getirisinin yükselmesi ve bireylerin gelir artışı, ebeveynlerin daha fazla çocuk sahibi olmaksızın daha düşük sayıda çocuk sahibi olup çocuklara ayrılacak kaynakları (eğitimden sağlığa) daha etkin kullanmayı tercih etmelerine neden olmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak da doğurganlık ciddi şekilde azalmaktadır. Ayrıca kadınların eğitim seviyesi arttıkça piyasadaki ücretleri yükselmektedir. Bu artış, çocuk bakımı dolayısıyla yaşanabilen işgücü kaybının oluşturu-

Evlenmek ve çocuk sahibi olmak, barınma ve istikrarlı gelir gibi belli düzeyde bir ekonomik güvence gerektirmektedir.

duğu gelir kaybını önemli ölçüde artırmaktadır; yani kadınların az veya hiç çalışmamasının maliyeti de yükselmektedir. Yeterli kurumsal destek (uygun fiyatlı çocuk bakımı, esnek çalışma koşulları) olmadan rasyonel ekonomik tepki doğurganlığı azaltmak olmaktadır. İlaveten kadınların daha yüksek ücretlere ulaşabilmesi, daha önceleri gözlemlenen evliliklerdeki keskin iş bölümünü (erkeklerin piyasada çalışırken kadınların ev içi üretimi üstlenmesi) törpülemektedir. Bunun sonucu olan ekonomik bağımsızlık da boşanma oranlarındaki artışın bir kısmını açıklayabilmektedir; zira evlilik içindeki iş bölümü uzmanlaşmasından elde edilen fayda azalmaktadır (Becker, 1981).

İlk evlilik yaşının artması da yaşanan bu demografik sürecin önemli sonuçlarından biridir; çünkü lisans ve üstü eğitim sahibi olmanın işgücü piyasasındaki ekonomik getirisi sürekli artmaktadır. Bu artış erken evliliklerin fırsat maliyetini artırırken evliliğin ertelenmesini de beraberinde getirmektedir. Bu konu özellikle kadınlar için daha belirleyici olmaktadır; çünkü erken evlilik ve çocuk sahibi olmak onların eğitim hayatlarının kesintiye uğrama ihtimalini artırmakta ve işgücü piyasasında genellikle bu tür boşluklar yaşam boyu kazançları azaltmaktadır.

Son olarak tek kişilik hanelerin tüm hanelerin %20’sine ulaşması, derin sosyal ve ekonomik etkileri olan yapısal bir dönüşüm yaşandığına dair bir başka önemli göstergedir. Bu durum çok sayıda demografik etken ile ilişkilidir. Gençler arasında evlilik yaşının ilerlemesi veya evlilikten tamamen vazgeçilmesinden, yaşanan nüfus içinde dul kalma oranlarının yükselmesine; boşanma oranlarının artmasından toplumdaki bağımsız yaşama yönelik artan kültürel eğilimlere kadar birçok

sosyal ve ekonomik nedenin sonucudur. Çalışma ekonomisi açısından bakıldığında tek kişilik haneler, işgücü arzı davranışı (örneğin bekârlar evli çiftlerden farklı işgücü teşvikleri ile karşı karşıya kalırken), tüketim alışkanlıkları (örneğin ölçek ekonomisinin kaybolması nedeniyle kişi başına daha yüksek konut ve kamu hizmeti maliyetleri oluşması) ve ekonomik riske maruz kalma düzeyi gibi konularda farklı düzeylerde etkilenmektedir. Bu etkiler de toplumu bütün olarak birçok ekonomik boyutuyla değiştirmektedir. İlave olarak tek başına yaşamanın sağlık ekonomisi boyutu da aynı derecede kritik öneme sahiptir. Akademik yazın, yalnız yaşamanın yalnızlık, depresyon ve hatta erken ölüm oranlarının artmasıyla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Aile kurumunun güçlenmesi ve sürdürülebilirliği için sizin alanınızdan hangi politika önerileri geliştirilebilir?

Çalışma ekonomisi açısından etkili bir aile politikası tasarlamak, aile yapısını, doğurganlık oranını, işgücü piyasasının özelliklerini ve hane içindeki kaynak dağılımını etkileyen teşvikleri ve kısıtları kapsayan geniş bir analiz yapılmasını gerektirmektedir. Örneğin başarılı bir politika, cinsiyet eşitliğini korurken işgücü piyasasına katılımı ve çocuk refahını artırmaya çalışmalıdır. Ayrıca etkin bir politika o hedefe ulaşmaya çalışırken aile kurma ve çocuk sahibi olmanın maliyetlerini artırmaya odaklanmalıdır.

Öncelikle yukarıda bahsedildiği gibi kadınların çalışmasının fırsat maliyeti düzenli olarak artmaktadır. Yeterli kurumsal destek (esnek çalışma koşulları veya uygun fiyatlı çocuk bakımı gibi düzenlemeler) olmadan doğurganlığı bu düşük seviyelerden artırmak oldukça güçtür. Burada önemli bir konu da çeşitli ilişkili yasal düzenlemelerin uygulamasında karşılaşılan zorlukların varlığıdır; örneğin özel sektörde ebeveyn izinlerinin kullanılması konusundaki zorluklar. Bu sebeple uygulamada karşılaşılan engellerin mutlak surette giderilmesine çalışılmalıdır.

Ayrıca Türkiye’de iş ve aile yaşamı dengesinin önündeki en büyük engellerden biri, kadınları genellikle ya tam zamanlı istihdam ya da işgücüne hiç katılmama arasında seçim yapmak zorunda bırakan katı işgücü piyasası yapılarıdır. Bu sebeple özellikle hem işgücü piyasalarında esnekliği artıracak vergi ve yasal düzenlemeler hem de uygulamada yarı zamanlı çalışmanın önündeki engelleri kaldırmak büyük avantaj sağlayacaktır.

Son olarak, çok önemli bir nokta da etkin politikalar için sağlam ve güvenilir verilere ihtiyaç duyulduğu gerçeğidir. Türkiye’nin gelişmiş ülkelerde olduğu gibi hem daha kapsamlı ve uzun vadeli boylamsal veri setlerine (yaşlanma, sağlık ve emeklilik dinamiklerini içeren) hem de kamu kurumlarının halihazırda sahip olduğu verilerin araştırmacılarla daha fazla paylaşılmasına ivedilikle ihtiyacı bulunmaktadır. Aksi halde geliştirilecek politikaların bilimsel dayanağı yetersiz kalırken politikaların etkinlikleri de tam olarak değerlendirilememektedir.

Yazarın İlgili Çalışmaları

- Mercan, M. A. (2019). Assortative Mating and Women's Working-Hours Decisions in Turkey. *İstanbul University Journal of Sociology*, 39(2), 411-423. <https://izlik.org/JA56RC22EH>
- Mercan, M. A., Cebeci, A. F., Karaduman, H. A., Barlın, H., & Begen, N. (2023). Suriyeli göçünün Türkiye'deki evlilik ve boşanmaya etkisi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 45(1), 71-94. <https://doi.org/10.14780/muiibd.1316819>
- Mercan, M. A., Barlın, H., Vojvodic, K., & Milicevic-Kalasic, A. (2021). Coping mechanisms of divorced and widowed older women to mitigate economic exclusion: A qualitative study in Turkey and Serbia. K. Walsh, T. Scharf, S. Van Regenmortel, & A. Wanka (Ed.), *Social exclusion in later life: Interdisciplinary and policy perspectives* içinde (ss. 61-73). Springer.
- Mercan, M. A. (2011). *Assortative mating and Turkish marriage market* (MPRA Paper No. 32261). Munich Personal RePEc Archive. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/32261/>
- Mercan, M. A. (2011). *Marriage premium in Turkey* (MPRA Paper No. 33263). Munich Personal RePEc Archive. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/33263/>
- Mercan, M. A. (2020). Are occupations of parents important? Evidence from Turkey. *International Journal of Economics and Financial Research*, 6(1), 1-4. <https://doi.org/10.32479/ijefr.v6i1.238>
- Mercan, M. A., & Aydilek, G. (2019). *Marriage market in Turkey: An ionized radiation driven natural experiment* (Proceedings of International Academic Conferences No. 9912222). International Institute of Social and Economic Sciences.
- Mercan, M. A. (2012). Intergenerational income mobility in Turkey. *İktisat İşletme ve Finans*, 27(318), 83-94. <https://doi.org/10.3848/iif.2012.318.3259>

Sosyal Politika

Sosyal Politika:

Demografik Dönüşüm, Değişen Aile Yapıları ve Toplumsal Uyum

Prof. Dr. Mehmet Fatih Aysan

Marmara Üniversitesi, İnsan Ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Uzmanlık alanınız açısından aileyi nasıl tanımlarsınız? Aile kavramı sizin alanınızda nasıl bir çağrışım uyandırmaktadır? Kısaca tanımlayabilir misiniz?

Tarihsel ve kültürel bağlamlara göre şekillenen aile kavramı, araştırmacılar için sürekli bir tanımlama sorunu oluşturmaktadır. Farklı çalışmalar incelendiğinde aile, Kınalızâde'nin anne, baba, çocuklar ve hizmetçileri içerdiği dar ve hiyerarşik tanımından, Beaujot'nun kazanç ve bakıma odaklanan geniş kapsamlı açıklamasına kadar farklı şekillerde tanımlanır. Bu tanımlar, aileyi anlama çabamızda önemli katkılar sunarken bir dizi temel sorunu da beraberinde getirir.

İlk sorun, aile ile hanehalkı kavramlarının sıklıkla eş anlamlı olarak kullanılmasıdır. Örneğin, TÜİK'in hanehalkı tanımı aileye benzeşerek aynı konutu paylaşan ve temel ihtiyaçlarını birlikte karşılayan kişilerden oluşan bir yapısal birimi ifade

Aile, akrabalık, duygusal bağ, karşılıklı sorumluluk, toplumsal veya hukuki kabul ile tanımlanan daha karmaşık sosyolojik ve ilişkisel bir birimdir.

eder. Oysa aile, akrabalık, duygusal bağ, karşılıklı sorumluluk, toplumsal veya hukuki kabul ile tanımlanan daha karmaşık sosyolojik ve ilişkisel bir birimdir. Bu iki kavramı birbirine karıştırmak, aynı evde yaşamayan ancak güçlü aile bağları olan bireyleri analizin dışında bırakırken, aynı evi paylaşan yabancıları veya aralarında güçlü bağ olmayan bireyleri aile üyesi olarak sınıflandırabilir.

İkinci sorun ise analizlerde sıklıkla başvurulan çekirdek, geniş ve dağılmış aile şeklindeki üçlü tasnifin geçmişte ve günümüzde aileyi anlamakta yetersiz kalmasıdır. Bu modern ve katı sınıflandırma, tek ebeveynli aileleri, çocuksuz çiftleri, geniş akrabalık ağlarına dayalı toplulukları ya da çok farklı aile tiplerini yeterince kapsayamaz. Ailenin dinamik ve dönüşen doğasını anlamak, bu statik ayrımları aşan daha esnek ve kapsayıcı bir bakış açısını gerektirir. Aile tanımlarında öne çıkan bir diğer sorun ise tanımların ya çok dar (yalnızca kan bağı veya evliliğe odaklanan) ya da çok geniş (yakın ilişkilere sahip olmayan her türlü sosyal grubu içerecek şekilde) olmasıdır.

Aile sosyolojisinin ortaya çıkmasından önce ortaya atılan düşünceler, mevcut aile yapılarını açıklamak yerine, daha çok olması gereken durum hakkında fikir vermektedir. Halbuki aile sosyolojisi normatif bir disiplin değildir, amacı gerçeği olduğu şekliyle kavramak ve incelemektir. Bu kavramsal sorunlar ışığında, aile tanımının dört temel unsuru dikkate alınması önerilebilir:

“

***Aile kurumu,
dünyada ve
Türkiye’de sıklıkla
siyasi ve ideolojik
tartışmaların
merkezine oturur.***

”

- Tarihsel süreçteki dönüşümleri kabul eden dinamik bir perspektif kullanmak,
- Farklı kültürlerdeki çeşitliliği içerebilen bir esneklik getirmek,
- Toplumsal kabulün önemini dikkate almak,
- Hukuki düzenlemelerle olan ilişkiyi ihmal etmemek.

Bu çerçevede, aileyi birbiri için ekonomik ve duygusal sorumluluk hisseden, toplumsal ve hukuki kabul gören en az iki kişinin oluşturduğu grup olarak tanımlamak mümkündür. Bu tanım, yapıdan ziyade ilişkiye ve sorumluluğa vurgu yaparak geleneksel olan ve olmayan tüm aile formlarını kapsayacak esnekliği bize sunar. Aynı zamanda, ailenin toplum ve devletle olan kurumsal bağı da dikkate alarak onu sadece özel bir olgu olmaktan çıkarır ve sosyolojik analizin merkezine yerleştirir.

Aile, sosyolojik açıdan yalnızca yapısal bir birim değil, aynı zamanda bir ilişkiler ağıdır. Bu ilişkiler, yakınlık ve uzaklık derecelerine göre şekillenir ve ailenin sınırlarını, işlevlerini ve dinamiklerini belirler. “Yakın ilişki” olarak adlandırılabilir alan, geleneksel çekirdek aileyi temsil eder. Sosyolojide bu ilişkiler, birincil grup kavramıyla açıklanır. Birincil gruplar, yüz yüze, samimi, duygusal bağlara dayalı ve sürekli ilişkilerden oluşur. Buradaki yakınlık, yalnızca aynı evi paylaşmakla değil; bakım, beslenme, duygusal destek gibi gündelik hayatın pratiklerini ortaklaşa yürütmekle ve derin bir karşılıklı sorumluluk hissiyle şekillenir.

“Uzak ilişki” olarak gösterilen ve geniş aileyi temsil eden dede, nene, hala, teyze gibi kişiler ise daha geniş bir akrabalık ağını işaret eder. Bu ilişkiler

daha az sıklıkta ve gündelik olabilir, ancak yine de sosyolojik olarak özellikle güçlü aile ve akrabalık ilişkileri olan toplumlarda kritik öneme sahiptir. Bu ikincil grup dinamikleri, bayram, düğün, cenaze gibi özel günlerde ya da maddi destek, bakım, kriz gibi önemli durumlarda devreye girer. Bu ağ, bireye kimlik, tarihsel süreklilik ve toplumsal konum sağlar. Bu yakın ve uzak ilişkilerin dinamik ve akışkan bir yapısı vardır. Aile içindeki ilişkisel mesafe sabit ve katı değildir. Bir hastalık veya ekonomik kriz döneminde, “uzak” olarak görülen bir aile ilişkisi hızla “yakın” bir ilişki halkasına dahil olabilir.

Türkiye’de aile kurumunun karşı karşıya olduğu en büyük yapısal zorluklar nelerdir?

Günümüzde aile kurumunun yapısal zorlukları 3 başlıkta toplanabilir. İlk olarak aile kurumu, dünyada ve Türkiye’de sıklıkla siyasi ve ideolojik tartışmaların merkezine oturur. Bu durum, ailenin kendi iç dinamikleri ve toplumsal işlevleri üzerine sağlıklı ve sosyolojik temelli tartışmaları engeller. Farklı siyasi görüşler ve ideolojiler, aileyi kendi söylemlerinin bir aracı olarak kullanarak ailenin yapısını, rolünü ve geleceğini sıklıkla kutuplaştırıcı bir alana çeker. Bu ayrışma, aile içi sorunların çözümüne yönelik yapıcı diyalogları zorlaştırırken ailenin değişen toplumsal ihtiyaçlara uyum sağlamasını da engeller. Aile, toplumsal ve bireysel destek sağlayan bir kurum olmaktan ziyade, farklı siyasi ve ideolojik grupların çarpışma sahasına dönüşmesi aileye dair sorunlara sağlıklı cevaplar üretilmesine ket vurur.

İkinci olarak sosyal medya bağımlılığı, günümüzde bireylerin giderek yalnızlaşmasına ve ilişkilerin yüzeyselleşmesine yol açan önemli bir yapısal sorundur. Sanal dünyada kurulan ilişkiler, yüz yüze iletişimin yerini alarak aile üyeleri arasındaki duygusal bağı zayıflatabiliyor. Bu yüzeyselleşme, aynı zamanda aile içinde nesiller arası kültürel aktarım da ciddi zarar veriyor. Geleneksel, samimi ve içten değerler ve deneyimler, dijital dünyanın hızlı akışında kaybolarak ailenin kültürel mirasının gelecek kuşaklara aktarılmasını güçleştiriyor. Aile fertleri aynı evin içinde olsalar bile, kendi sanal

dünyalarında izole bir şekilde yaşıyorlar. Bu nedenle sanal dünyanın düzenlenmesi, sosyal medyanın daha bilinçli bir şekilde kullanılması için gerekli önlemlerin alınması gerek çocuklar gerekse ebeveynler için oldukça kritik.

Son olarak, aile üyelerinin değişen yeni toplumsal gerçekliklere uyum sağlamakta yaşadığı zorluklar, ailenin karşı karşıya olduğu en büyük yapısal sorunlardan biridir. Geleneksel aile modelleri ve beklentileri, kadınların işgücüne katılımının artması, kentsel yaşamın getirdiği bireyselleşme ve küreselleşmenin etkisiyle uzun zamandır değişiyor. Bu dönüşüme ayak uyduramayan bireyler, aileden geçmişin toplumsal normlarına uygun beklentiler içinde olabiliyorlar. Bu durum, kuşak çatışmalarını ve aile içi anlaşmazlıkları artırıyor. Ailenin sağlıklı bir şekilde devam edebilmesi için bireylerin bu yeni toplumsal gerçeklikleri anlaması ve karşılıklı beklentilerini buna göre yeniden şekillendirmesi gerekiyor. Bu uyum sorunu, ailenin işlevselliğini ve iç huzurunu derinden etkiliyor.

TÜİK verilerine göre son yıllarda doğurganlık oranınının 1,48'e gerilediği, boşanma oranlarının arttığı, evlilik yaşı ortalamasının yükseldiği ve tek kişilik hanehalkı oranınının %20'lere ulaştığı görülmektedir. Bu eğilimleri kendi uzmanlık alanınızın bakış açısıyla nasıl değerlendirirsiniz?

Türkiye'deki güncel demografik veriler, özellikle doğurganlık hızınının 1,48'e gerilemesi, ülkenin demografik dönüşümünün bir parçası olarak okunabilir. Son dönemdeki değişimler kanımca İkinci Demografik Geçiş (İDG) teorisi çerçevesinde anlam kazanmaktadır. Bu dönüşüm, geleneksel aile yapısının yerini daha esnek ve çeşitli hanehalkı tiplerinin almasına neden olmakta, evlilik dışı birliktelikler ve çocuksuz yaşam gibi normlar yaygınlaşmaktadır. Türkiye'deki doğurganlık düşüşü incelendiğinde 2010'ların başından beri yaşanan düşüşün ikinci demografik geçiş nedeniyle yaşandığını düşünüyorum. Bu demografik eğilimlerin ardındaki en önemli sosyal ve kültürel dinamikler, kadınların artan eğitim seviyesi ve kentleşmedir.

Aile üyelerinin değişen yeni toplumsal gerçekliklere uyum sağlamakta yaşadığı zorluklar, ailenin karşı karşıya olduğu en büyük yapısal sorunlardan biridir.

TÜİK verilerine göre, yükseköğretim mezunu annelerde ve istihdama katılan kadınlarda toplam doğurganlık hızı çok daha düşüktür. Kadınların eğitim düzeyindeki bu yükseliş, evlilik yaşının da ilerlemesine neden olmaktadır. Aynı zamanda, çocuk yetiştirmenin maliyetinin arttığı kentlerde doğurganlık hızı, kırsal kesime kıyasla daha düşüktür. Buna ek olarak, ekonomik zorluklar ve işsizlik gibi makro düzeydeki sorunlar, özellikle genç nüfusun evlilik ve aile kurma kararlarını ertelemesine, hatta tamamen vazgeçmesine yol açmaktadır. Bu durum, evlilik yaşının yükselmesini doğrudan etkilemekte, bu da toplam doğurganlık hızınının daha da düşmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte TÜİK verileri anne, baba ve iki çocuktan oluşan modern çekirdek ailede de değişim yaşanmaya başladığını, tek çocuklu aileler ile tek ebeveynli ailelerde artış yaşandığını göstermektedir.

Türkiye'nin demografik yapısında yaşanan bu dönüşüm, nüfusun giderek yaşlanmasına ve geleceğe yönelik ciddi sosyal ve ekonomik risklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Doğurganlık hızınının düşmesiyle nüfusun kendini yenileme düzeyi olan 2,1 toplam doğurganlık hızı seviyesinin altına düşmüştür. 2003 yılında yenilenme düzeyine inen ve sonraki on yılda bu seviyelerde seyrederek 2014'te 2,19 olarak gerçekleşen toplam doğurganlık hızı bu yıldan itibaren düzenli bir şekilde düşmüştür. Doğurganlıktaki düşüşün yegâne sebebi ekonomik değildir; kültürel değişimi de doğru anlamak ve buna uygun önlemler almak gerekir. Ancak şu da özellikle belirtilmelidir ki doğurganlıktaki düşüşün yegane sebebi ekonomik değildir. Kültürel değişimi de doğru anlamak ve buna uygun önlemler almak gerekir.

Doğurganlıktaki düşüşün yegâne sebebi ekonomik değildir; kültürel değişimi de doğru anlamak ve buna uygun önlemler almak gerekir.

Aile kurumunun güçlenmesi ve sürdürülebilirliği için sizin alanınızdan hangi politika önerileri geliştirilebilir?

Değişen toplumsal ve ekonomik şartlara doğru cevaplar üretip farklı alanlarda birbirini besleyen politikalar üretilmelidir. Bununla birlikte kanun yapıcının doğrudan bu konulara müdahil olması

yerine bunları sivil toplum ve diğer paydaşlarla birlikte yürütmesi ve düzenlemeler sunması çok daha etkili olacaktır. Bununla birlikte “ailenin güçlendirilmesi” söyleminin ötesinde aile refahını artıran, bireyin yaşam memnuniyetini yükselten, ailenin değişen ihtiyaçlarına cevap veren uygulamalar üretilmesi, değişen ekonomik ve sosyal şartlara uyumlu gerçekçi politikalar benimsenmesi önemlidir. Bunların bilimsel çalışmalardan beslenerek paydaşlarla iletişim halinde yapılması gerekir. Bununla birlikte aileye dair risklerin çözümünü sadece devletten beklemek yanlıştır. Sivil toplum kuruluşlarının ve akademinin bu noktada daha proaktif olması sorunlara pratik çözümler sunması aile kurumunun güçlenmesine katkı sağlayabilir.

Yazarın İlgili Çalışmaları

- Aysan, M. F., & Aracı, E. (2025). Türkiye’de aile ve araştırma: Devlet tarafından yürütülen aile çalışmalarına dair bir analiz. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 21(69), 12–39.
- Aysan, M. F. (Ed.). (2022). *Türkiye’de nüfus ve toplum*. Yeditepe Yayınevi.
- Aysan, M. F. (Ed.). (2021). *Türkiye’de sivil toplum kuruluşları ve aile*. TDE Yayınları.
- Aysan, M. F. (2018). Nesiller arası transferin değişimi ve mutluluğa etkisi / *Changes in inter-generational transfer and its effect on happiness* (s. 314–333). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Aysan, M. F. (2016). Türkiye’de aile yapısındaki değişim ve doğurganlığın düşüşü / *Change in family structure and fertility decline in Turkey* (s. 155–168). Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- Aysan, M. F., & Aysan, Ü. (2016). Who cares? Elderly care in Turkey. *Economia & Lavoro*, 50(3).
- Aysan, M. F., & Ozdogru, A. A. (2015). Comparative analysis of early childhood care and education in Europe. *Turkish Journal of Sociology–Sosyoloji Dergisi*, 35(1).
- Aysan, M. F. (2013). Reforms and challenges: The Turkish pension regime revisited. *Emerging Markets Finance & Trade*, 49, 148–162.
- Aysan, M. F. (2012). Pension regimes, gender and generational inequalities: The persistence of institutional differences in ageing postindustrial democracies. *Ageing Populations in Post-Industrial Democracies: Comparative Studies of Policies and Politics*, 76, 106–126.
- Aysan, M. F., & Beaujot, R. (2009). Welfare regimes for aging populations: No single path for reform. *Population and Development Review*, 35(4), 701–721.
- Aysan, M. F. (2009). Kitap incelemesi: G. Esping Andersen, *Family formation and family dilemmas in contemporary Europe*. *The Canadian Review of Sociology*.

Sosyal Hizmet

Sosyal Hizmet:

Kırılğan Aileler ve Destek Mekanizmaları

Dr. Öğr. Üyesi Esin Tüccar

Istanbul Medeniyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Uzmanlık alanınız açısından aileyi nasıl tanımlarsınız? Aile kavramı sizin alanınızda nasıl bir çağrışım uyandırmaktadır? Kısaca tanımlayabilir misiniz?

Aile toplumun vazgeçilmez en temel kurumu, bireyin yaşamına olumlu veya olumsuz en çok etki edebilen bir sosyal yapıdır. Birey biyopsikososyal, duygusal ve ekonomik ihtiyaçlar ile dünyaya gelir, güvenli bağ ve sağlıklı gelişim süreci ailenin sınırları ve ilgisiyle şekillenir. İnsanın yaşamında son derece etkili olan bu yapı, sadece ihtiyaçları karşılamaz, neslin sosyokültürel değer üretimi ve aktarımı ve sürekliliğine aracılık eder. Aile, bireyin bebeklik, çocukluk ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık sürecini kapsayan geçişin ve değişimin dinamik ve doğal şahididir. Bireyin yaşam döngüsü gibi ailenin de dinamik ve canlı bir döngüsü ve yapısı vardır. Aile bu yapısıyla bireyin hayatında sınırlarını, gücünü ve sistemini belirler. Birey için aile destekleyici, geliştirici, iyileştirici ya da zorlayıcı olabilir. Ailenin gücü ve etkisi bireylerin iyilik halinin toplamından fazla, toplumun devamlılığı ve yapısı için hayati bir konumdadır. Aile kavramı benim alanımda ve çalışmalarımında ilişkisel yapısı olan, birbirinden etkilenen ve etkileyebilen, matematiksel formülü olmayan, çok yönlü, değer üretebilen ve insan gelişiminde ve yaşamında yeri doldurulamaz, sürekli çalışan canlı bir mekanizmadır. Sağlıklı da olsa sorunlu da olsa her ilişkinin

bir dengesi ve değeri vardır, aile çalışmaları bireyin odaklandığı kişisel çalışmalardan çok daha özel ve farklıdır. Ben aileyi, stratejik ilişkiler içeren çok boyutlu sistemsel bir yapı, değişimi, dönüşümü insana dair tüm ihtiyaçları karşılayabilen ya da yokluğunda çok boyutlu sorunlara sebep olabilen bir var oluş müessesesi, güçlü bir kale, toplum açısından bir beka, varoluşun sistemsel örneği olarak tanımlamak isterim.

Aile tanımı son elli yıldır yapılan çalışmalarda da siyasi, sosyal ve toplumsal değişimlerden etkilenerek farklı yaklaşımlar ile tartışılmış, sınırlandırılmış, değiştirilmiştir. Aile kimdir ve kimlerden oluşur gibi en temel tanımı tartışmalara neden olmuştur.

Kadın erkek ve çocuklardan oluşan aile tanımı, iki yetişkinin rızasıyla bir araya gelerek ortak yaşam kurması gibi işlevsellikten, değer ve nesil aktarımından özellikle arındırılarak fedakarlık, merhamet, koşulsuz sevgi gibi değerler azaltılarak kısıt-

Birey biyopsikososyal, duygusal ve ekonomik ihtiyaçlar ile dünyaya gelir, güvenli bağ ve sağlıklı gelişim süreci ailenin sınırları ve ilgisiyle şekillenir.

*Yeni risk alanı olarak
bireysel haz ve yalnızlığı
öven yaşamların fazlaca
değerli görüldüğüne, görünür
kılındığına, onaylandığına
şahidiz.*

lanabilmektedir. Bu durum son derece kasıtlı bir ideolojidir. Aile, toplumları var eden en güçlü siyasi ve toplumsal yapıdır. Ve tüm sosyal ve siyasi süreçlerden etkilenir. Siyasi, sosyal ve ekonomik yapılanmaların da odak noktası hep aile olmuştur. İstenen hedefler, varmak istenen ideolojiler aile ile şekillenmiştir. Çin'den Mısır'a, Afrika'dan, Amerika'ya dünyanın her yerinde aileler ile hayat bulmak isteyen siyasi ideolojilerin örneklerini görebiliriz. İdeolojiler siyasi ve toplumsal dönüşümde odak noktası olarak aile ve değerleri kullanmakla değişimlerin kalıcı olması hedeflenmektedir. Örneğin Türkiye Cumhuriyeti'nde modernleşmenin tavsiye ettiği muasır medeniyet olarak tarif edilen Batı tipi aile yapısı ve örnekliği 80'li yıllarda eğitim müfredatına da yansımıştı. Okuduğumuz kitaplar ve örnek hayatlar, "Ayşegül Serisi" gibi hikaye kitaplarında çok renkli, gösterişli odalar, oyuncaklar ve bir çocuklu evlerle anlatılırdı. O dönemde televizyon da yeni yaygınlaşmaya başlamıştı. Filmler iki gruptu; ya köylülüğü yeren, çok kardeşli, fakir ve son derece saf tiplerden oluşan "Köyden İndim Şehire" gibi filmler ya da zengin, gösterişli yaşamları olan bir ya da iki çocuklu göz alıcı aile hayatı yaşayan şehirlileri anlatan filmlerdi. Bu yıllarda kır hayatı yerilmiş, şehir hayatı övülmüştür. Bu örneklerin filminden tiyatroya, şiiirden romana çok sayıda benzerini dünyada ve ülkemizde görebiliriz. 80'li yıllarda öğretmenimizin "Aile, anne baba ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük yapıtaşdır" tanımını bugün gibi hatırlarım. Tam da bu döneme denk gelen çocukluğumda çok çocuklu aileler ile ilgili olumsuz bir yargı da hatırlarım. Ben üç çocuklu bir ailenin çocuğuydum. Sınıfta kaç kardeşiniz sorusuna hep çekinerek cevap verir-

dim bir kardeş ya da iki kardeş olan arkadaşlarımızın sınıf içerisinde popülerliği vardı, az çocuk hatta bir kız ve bir erkek çocuk gibi yapılandırılmış toplum mühendisliğini hatıralarımda çok net hatırlayabiliyorum. Geniş aileden küçülen çekirdek aile profiline geçişin net örnekleriydi bunlar. Tek kardeş olan bir sınıf arkadaşımız herkesin oynadığı ve ilgi gösterdiği, beş kardeşli ve şiveli konuşan diğer arkadaşımızın da "diğeri" olarak sınıfta ötekileştirilip yalnız bırakıldığını hatırlarım. Elbette bu farkındalıklarım yıllar sonra oldu. Tüm değişimlere rağmen 80'li yıllarda ortak aile tanımında buluşabilirken 2025'te dünyayı saran bu yeni akımlarla ailenin tanımında ortak bir kültür ve tanım oluşturamıyoruz. Şimdi sokağa çıkıyor olsak ilköğretim ve lise çağındaki öğrencilere ortak bir aile tanımı yaptırabilir miyiz emin değilim. Bu durum çok üzücü. Yeni risk alanı olarak bireysel haz ve yalnızlığı öven yaşamların fazlaca değerli görüldüğüne, görünür kılındığına, onaylandığına şahidiz. Son yıllarda da yeni risk alanı olarak bireysel haz ve yalnızlığı öven yaşamların fazlaca değerli görüldüğüne, görünür kılındığına, onaylandığına şahidiz. Sosyal medya ile evin güvenli duvarları yıkılmış, mahremiyet kalkmış, aile sınırları karışmıştır. Önce aile tanımında buluşmalı ve ailenin gücünü fark ettirmeliyiz.

Türkiye'de aile kurumunun karşı karşıya olduğu en büyük yapısal zorluklar nelerdir?

Öncelikle aile tanımını kadın ve erkek vurgusuyla yapabilmeli ve çokça zikredebilmeliyiz. Son yıllarda yapılan literatür çalışmalarında aile tanımının çokça flulaştığı, sınırlarının tanım içerisinde kaybolduğu belirsiz bir yapıya kasıtlı olarak dönüştürüldüğünü görmekteyiz. Burada tarihsel süreci de fark etmek önemli. Sanayi devrimi ile başlayan yeni iş kolları kadın ve erkek iş bölümündeki keskin ve net ayrılıkları ortadan kaldırmış, iş tanımlarını cinsiyetsiz bir alana dönmüş, iş hayatında birlikte var olan kadın ve erkek ev hayatında devam eden roller ile ilgili çok büyük çatışma yaşamaya başlamıştır. Bu çatışma cinsiyetle ilgili olmayıp, insani değerde, ortak paydada, iş bölümünde bu-

luşamamaktan kaynaklanmaktaydı. İnsani değerler ile çözülebilecek olan bu çatışma toplumsal cinsiyet kavramı gibi bilinçli bir çatışma alanına dönüştürülmüştür. Cinsiyetler ayrışma ve çatışma nedeni olarak vurgulanmıştır. Toplumsal refah için cinsiyetsiz evler ve evlilikler reçete edilmiştir. Oysa teşhis eksik ve yetersizdir. Sosyal değişimdeki iş bölümü dahil insani ihtiyaçlar insani çözüm noktasında ulaşılabilir, anlaşılabilir, uygulanabilir bir alana çok rahat dönüştürülebilirdi. Bu bir çatışma değil bir yönetim süreci olmalıydı, eşler arası ilişki dönüştürülebilirdi ki tarihsel süreçte de bu hep böyle olmuştur. Rakip değil ekibiz anlayışı ile aile içi ilişkileri yeniden tanımlayabilir, yeniden var edilebiliriz. Oysa bu süreç kadın ve erkek cinsiyeti üzerinden var edilen bir toplum mühendisliği süreciydi ve buradan cinsiyetsiz, rolsüz, sınırsız ve işlevsiz bir aile temellendirilmek hedeflenmişti. Haz ve hız öncelenerek gününbirlik sistem var edilmeye çalışıldı. Geleceği olmayan, değer üretemeyen bu yapı kişilerin yaşam ömürleri ile sınırlı kalmaya mahkûm bir yapıya dönüştü. Oysa aile toplumsal yapı için devamlılık, süreklilik içeren doğal bir aktarım mekanizmasıydı. Ülkemiz de dünyadaki toplumsal değişim ve dönüşümden elbette etkilenmektedir. Tıpkı son yirmi yıldır tüm dünyayı etkileyen dijital değişim ve sosyal medya kullanımından etkilenmemiz gibi. Hatta dijital dönüşüm, takip eden bir hız değil, paralel, aynı anda ve etkide tüm dünyayı içine alan, yeni bir toplumsal risk olarak karşımızdadır.

Aile kurumunun güçlenmesi ve sürdürülebilirliği için sizin alanınızdan hangi politika önerileri geliştirilebilir?

Türkiye’de aile yapısına karşı en büyük riskin dijital alanda ebeveynlerin yetersizliği, dijital ebeveynlik bilincinin olmaması ve eksik kalması olarak ifade edebilirim. Ev sınırları içerisinde birbiriyle iletişime geç(e)meyen yeni bir aile sistemi ile karşı karşıyayız. Çocukların günün çok büyük kısmını her türlü riske açık ve maruz kalarak dijital alanda geçirdiklerini, ebeveynlerin de yine kendi sosyal mecralarında vakit geçirdikleri temasız, duygusuz,

etkileşimi kısıtlı, iletişimi sorunlu aile dinamikleri görebiliyoruz. Bu sorunlara yönelik müdahale yöntemlerinin de eksik ve yetersiz olduğunu düşünmekteyim. Özellikle bireyi merkeze alan sen teksin ve biriciksin anlayışının psikolojik açıdan fazlaca desteklenmesi, sistemsel aile yaklaşımının göz ardı edilmesi önemli bir yaklaşım sorunu olabilmektedir. Aile sistemi bireylerin toplamından çok daha fazlasıdır ve ailede iletişimsel ve etkileşimsel olarak bütünü görebilmek aile sisteminde farklı yaklaşım ve destek mekanizmasını ortaya çıkarmalıdır. Oysa bireysel yaklaşımlar bu etkileşimsel süreçte eksik yetersiz olabilmektedir. Bu alana yönelik özellikle Türkiye’de sistemini ve stratejisini tam kurgulayamadığımızı düşündüğüm aile danışmanlığı mekanizmasının yapı ve çerçevesi ve

“**Toplumsal refah için cinsiyetsiz evler ve evlilikler reçete edilmektedir, oysa ki bu teşhis eksik ve yetersizdir.**”

akreditasyon ile bu amaca hizmet edebilecek şekle getirilmesi gerekmektedir. Sahada gördüğüm vaka örneklerinde aile danışmanlığı müdahalelerinin danışmanın bireysel becerisi, ilgisi ve yönlendirmesi ile sınırlı kalabildiği, denetlenemediği gerçeği söz konusudur. Danışman sayısının son beş yıldaki dikkat çekici artışıyla birlikte sosyal medya dahil birçok mecrada reçete yazan, bireyi sınırlı yaklaşımlarla ele alan ve bireyi merkeze koyarak annelik-babalık gibi rollerin fedakarlık yönünü yük olarak tanımlandığı aile danışmanlıkları aileler için fark edilmeyen gizli bir risk oluşturmaktadır. İnsan değerli ve kıymetli bir varlıktır ama aile içerisinde birbirine karşı yeni değer üretebilen tek canlıdır. Bireyin değerli olduğu ancak

aile sisteminin tüm değerleri üretebilecek bir dönüşüm mekanizması da olabileceği, bireyin yaşamındaki sınırların ötesinde çok farklı kaynakları da insana verebileceği bilinmelidir. Gizli kalan aile gücünün, aile kaynaklarının fark edilmesi ve bir sistem ile değerlendirilmesi sistemsel ve bütüncül aile yaklaşımları müdahalelerinin arttırılması bu alanda ivediyle gerekmektedir. Türk aile yapısının karşılaştığı en büyük yapısal zorluk değişim ve dönüşümde yer bulamayan “rol çatışması“ alanıdır. Bundan yirmi yıl önce çocuk eğitimi değişim psikoloji gibi alanlarda aile okulu ev okulu gibi konularda büyük çoğunluğu kadınlar olan toplantılar

“

Türk aile yapısının karşılaştığı en büyük yapısal zorluk değişim ve dönüşümde yer bulamayan “rol çatışması“ alanıdır.

”

düzenlerdik. Kadınlar annelik ebeveynlik konusunda daha istekli ve sorun çözücü olma noktasındaydılar. O yıllarda kadınlar, eşlerinin bu eğitimlere hiç anlam veremediğini, “sen ne istersen yap, yeter ki benden bir şey isteme” dediklerini aktarırlardı. Oysa son beş yıldır özellikle genç erkeklerin de bu konuda hassasiyetlerinin daha çok arttığı kadın ve erkek olarak ebeveynlik konusunda daha hassas, destekleyici ve kolaylaştırıcı roller içerisinde olduğunu görmekteyim. COVID-19 salgını, sosyal medya gibi toplumsal etkilerin ebeveynlik yaklaşımlarında kadın ve erkeğin sorumluluğunu birbirine yaklaştırdığını, bunun müspet bir ilerleme olduğunu söyleyebilirim. Ancak çocuk egemen yeni ailede hayatın merkezine çocuğu

koymak ve sadece çocuğun ilgisi, dikkati ve gelişimine odaklanmak da başka bir patolojik aile yapısıdır. Kadın erkek rollerindeki bu yeni dönemde ebeveynlik önemli bir birleştirici rol iken eş ilişkileri aynı şekilde bu süreçten olumsuz etkilenmiş, sınırlar ve roller son yıllarda daha çok tartışmanın merkezi olmuştur. Özellikle ilişkide sınır ve anlayış ile diğer eşe tamamen teslim olmak ve bireyin ilişkide kendi varlığını kaybetmesi arasındaki denge, yeni bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Rol çatışması ise bir rolün yok olmasıyla değil, yönetilmesi ve ortak bir zeminde var edilmesiyle çözülebilir. Son yıllarda duygularını söyleyen kadınlar ile sessiz kalan erkekler ile ailede yeni bir sorun alanı doğmaya başlamaktadır. Özellikle orta yaş erkeklerin rol çatışması içinde yer edinemesi, yer bulamaması gibi yeni bir sorun alanı görmekteyim; erkeklerin yetkin, otoriter bir rolden ne yapacağını bilemeyen, kafası karışık, sürekli komut alan ve evde kendisine konum belirleyemeyen noktaya geldiğini gözlemliyorum, ilerleyen süreçte bununla ilgili çok farklı yeni sorun alanlarının oluşmaya başlayacağını öngörüyorum. Aynı şekilde orta yaş ve üstü kadınlarda ailede görev ve sorumlulukları fazlaca üzerine alan ve yardım istemeyen, sorunlu fedakarlık dikkat çekiciyken genç evli kadınlarda da keskin sınırlar ve sadece benim hayatım anlayışı da yaygınlaşmaya başlamıştır. Akrafa ve sosyal çevre ilişkileri sınırlar ve kurallar ile belirlenmektedir.

Ailede sınırlar her şeye ve her ilişkiye hayır demek olarak kodlanmaktadır. Sınır önemlidir fakat fedakarlık ve özveri de önemlidir. Kurallar değerliyken değer üretimi göz ardı edilmemelidir. Bireylerin ortak iyilik haline yatırım yapmak, birbirlerine sevgi, şefkat ve merhametle davranabilmek, empati, farkındalık ve diğer yaşamların ihtiyaçlarını görebilmek ailede büyük bir güç ve zenginliktir. Yaşlıların olduğu ya da görüşüldüğü aile rol modelleri arttırılmalıdır. Yaşlılar doğal kültür aktarıcılarıdır. Aile kurumunun güçlenmesi ve sürdürülebilirliği için önce önleyici, destekleyici, iyileştirici, geliştirici politikalara ihtiyaç vardır. Dijital dönüşümde sorunlu ilişkilere maruz kalan çocuklar korunmalı bu yayınlar hakkında aile ve toplum dü-

zeyinde bilinçlendirme çalışmaları geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Dijital ebeveynlik toplum gündemine taşınmalı, aile, bilinç ve çocuk koruma sistemleri acil geliştirmeli ve toplumun her kesimini kapsamalıdır. Aile içi iletişim eğitimleri zorunlu ebeveynlik ve etkili iletişim konularında evlilik öncesi eğitimler verilmeli, hatta eğitim sistemi içerisinde yeni müfredatlar eklenmelidir. Yaklaşık otuz yıldır sahada kırılgan, tek ebeveynli, engelli, kayıp yaşayan, dezavantajlı ya da çatışma yaşayan binlerce aileyle çalıştım; ortak sorun alanı olarak rol çatışması, rol yükü olduğunu gözlemledim. Değişen aile yapısına uyumlu rol dağılımları, çalışma şartları odağında aileyi kurup devam ettirecek tedbirler, özendirici, vergi indirimi, ev sahibi olma gibi sosyoekonomik teşvikler ile politikalar geliştirilmelidir. Anne ve babanın çalışan olması durumunda çocukların güvenli, ekonomik, yetkin ve etkin donanımlı kreş, ödev evi, spor merkezi gibi okul dışı zamanların geçirileceği mahalle evleri modelleri geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Aile destek sistemini önceleyen müdahale planlarının yaygınlaştırılması, sahada destek vericilerin standartlarının belirlenmesi, iyileştirilmesi bütüncül aile çalışmaları ile müdahalenin yaygınlaştırılması gerekli görülmektedir. İyi aile örneklerinin daha görünür olması aile sisteminin zenginliği ve

gücünü ortaya çıkartmak toplumsal gerekliliktir. Yeni dönüşen dijital çağın yıkıcı etkileri yerine yapıcı, destekleyici fırsatları ön plana çıkartılmalıdır. Yeni teknoloji içerisinde doğmuş çocukların bu tanışıklık serüvenini riske değil fırsata dönüştürebilmek çocuk ihmal ve istismarı başta olmak üzere, maruz kalan değil sistemle korunan yapıya dönüşebilmelidir. Patolojik aile yapılarının toplum önünde yaşandığı gündüz kuşağı programlarının yenilenmesi, iyi örneklerin daha çok kullanılarak imrendiren ve örneklik teşkil eden yaşamların bir politika olarak daha fazla ön plana çıkarılması, bireyin kendi değerlerine odaklandığı yeni yaşam sisteminde yalnızlık değil, sosyal ilişkilerin iyileştirici, destekleyici yönü ile aile içerisindeki ilişkiler ve birlikteliğin gücü daha çok ön plana çıkarılmalıdır. Sonuçta insan doğası gereği sosyal bir varlıktır. Sosyallikle iyileşir. İnsan insanın yurdu ve şifasıdır. Yalnızlık ise tanı kriterlerine giren birçok hastalığın ayrıncı tanısıdır, hastalıklı bir yaşamdır. İnsanın sosyal ve iyileştirici, pozitif yönünün öne çıkarılması yalnızlığın bir avantaj değil önemli bir dezavantaj olduğu, tüm literatür ve dünyadaki örnekleri ile multidisipliner çalışmalarla fark ettirilmelidir. Aile devletler için beka sorunu, insanlık için gelecek şifresidir.

“

Rol çatışması bir rolün yok olmasıyla değil, yönetilmesi ve ortak bir zeminde var edilmesiyle çözülebilir.

”

Yazarın İlgili Çalışmaları

- Tüccar, E. (2022). *Eş kaybı yaşayan annelerin bilişsel duygu düzenleme stratejileri ile ebeveyn tutum ilişkisinin sosyal hizmet bakışıyla incelenmesi* (Doktora tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Tüccar, E., & Yavuz, E. (2022). Evaluation Of Domestic Violence and Substance Addiction as A Social Work Field. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 7(2), 625- 630. <https://izlik.org/JA39BS36FY>
- Tüccar, E. (2023). *Erken çocukluk döneminde aile destek sisteminin önemi ve örnekleri*. Nobel Tıp Kitabevleri.
- Tüccar, E. (2024). Travmatik yaşam deneyimlerinin aile hayatı ve çocuk yetiştirme tutumuna etkisinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimlerinde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi*, (3).

Şehir ve Mimari

Şehir ve Mimari:

Mekansal Düzenlemeler ve Aile Yaşamı

Prof. Dr. Yasemin Çakırcı Özservet

Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yerel Yönetimler Bölümü

Uzmanlık alanınız açısından aileyi nasıl tanımlarsınız? Aile kavramı sizin alanınızda nasıl bir çağrışım uyandırmaktadır? Kısaca tanımlayabilir misiniz?

Uzmanlık alanım olan şehir planlama ve kent sosyolojisi perspektifinden bakıldığında, aile yalnızca bir hanenin içindeki ilişkilerden ibaret değildir. Aile, kamusal, yarı-kamusal ve özel mekanların sürekliliği içinde gündelik hayatını kuran, mekanla sürekli ve karşılıklı etkileşim içinde şekillenen dinamik bir toplumsal birimdir.

Bir toplumsal yapı olarak aile, kentlerin ulaşım kurgusundan konut tipolojilerine, park ve oyun alanı erişiminden mahalle dokusuna ve yerel yönetimlerin hizmet tasarımlarına kadar her türlü mekansal politikadan doğrudan etkilenir. Bu nedenle, aile pratiklerinin dönüştürülmeye çalışılmasından daha çok, öncelikle anlaşılması ve kent planlamasına aile beklentilerinin de yansıtılması büyük önem taşır.

Akademik çalışmalarımda çocukların mekan hakkını ve kentle kurdukları ilişkiyi merkeze alarak ilerledim. Burada aslında ailenin temel mekansal gereksinimlerinin (güvenlik, erişilebilirlik, aidiyet ve kuşaklar arası temas gibi) tasarım ve planlama kararlarına nasıl yansıtılması gerektiğini çocuk temelinde tartışmaya devam ediyorum. Çocuk bugün tarihsel olarak da daha önce hiç olmadığı kadar ailenin odağındadır. Kentli aileler tüm ya-

şamlarını, çocuklarının sağlıklı ve güvenli bir ortamda yetişebilmesi odağında kurmaya çalışmaktadırlar. Ancak maalesef ki kentsel kurgularımız da onların bu çabalarına yeterince olumlu yanıtlar vermemektedir.

Bu durum, şehir plancılarının da çocuklara uygun, güvenli ve konforlu kentsel mekanlara odaklanmasını zorunlu kılmaktadır. Çocukların güvenle sokağa çıkıp sosyalleşebildiği, oyun oynadığı ve kent yaşamına aktif olarak katılabildiği yaşam alanları oluşturmak, “aile dostu” mekanlar yaratmak isteyen yerel yönetimler için artık bir zorunluluktur.

Türkiye’de aile kurumunun karşı karşıya olduğu en büyük yapısal zorluklar nelerdir?

Konut Krizi: Kira Fiyatları ve Ailenin Mekânsal Kırılganlığı

Günümüzde Türkiye’de aile kurumunun karşı karşıya olduğu en büyük yapısal zorluklardan biri, konut piyasasında yaşanan derin krizdir. Kira fiyatlarındaki fahiş artışlar ve ödeme gücü, ailelerin barınma güvenliğini tehdit etmekte ve onları aşına oldukları sosyal dokudan koparan mekansal kararlar almaya zorlamaktadır. Yüksek kira baskısı altında kalan aileler hem bütçelerini dengelemek hem de barınma ihtiyacını karşılamak için kent merkezlerinden uzak, altyapısı yetersiz bölgelere

taşınmak zorunda kalmaktadır. Bu durum, aileleri kentle kurdukları bağlardan koparıırken özellikle çocukların gündelik hayatında ciddi sorunlara yol açmaktadır. Başboş sokak hayvanlarından uyuşturucu madde kullananlara kadar pek çok tehlike, ailelerin çocuklarını okullara göndermesini bile güçleştirmektedir. Barınma krizi aşılmadığı takdirde, zayıflayan aile yapısını yeniden güçlendirme imkanı da ortadan kalkacaktır.

Çocuklar, kentteki mekansal yer değiştirmeler sonucunda en çok etkilenen bireylerdir. Çünkü konut yakını çevreyi en sık ve en uzun süre yani en çok kullananlar çocuklardır. Eski mahallelerindeki arkadaşlarından, tanıdık oyun alanlarından ve güvenli sosyalleşme ağlarından uzaklaşmaktadır. Okul ve ev arasındaki mesafe uzadıkça, okula erişim zorlaşmakta ve çocuklar için güvenli bir şekilde sokağa çıkma imkanı kısıtlanmaktadır. Bu durum, çocukların gelişimini olumsuz etkileyerek aidiyet duygularının zedelenmesine ve kentle aralarına bir mesafe girmesine neden olmaktadır. Kira fiyatlarındaki düzensizlik ve kontrolsüzlük çığırından çıkmış durumdadır. Aileler sadece fiziksel olarak değil, sosyal olarak da yerinden edilmektedir. Bu durum, komşuluk ilişkilerinin zayıflamasına, kuşaklar arası desteğin azalmasına ve ailenin iyi oluşunun ciddi düzeyde sarsılmasına yol açmaktadır. Bu krizi yok saymak da sorunu görmezlikten gelmektir. Bu nedenle, konut politikaları ve kent planlama, sadece ekonomik bir sorun olarak değil, aynı zamanda ailelerin sosyal ve mekânsal sağlığını korumayı hedefleyen kritik bir mesele olarak ele alınmalıdır.

Mekansal ayrışma ve aidiyet kaybı

Türkiye’de hızlı ve çoğu yerde çarpık kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan apartmanlaşma, kapalı sitelerin yaygınlaşması ve otomobil odaklı kent planlama politikaları, ailelerin sağlıklı ve güvenli bir yaşam sürdürme imkanını kısıtlamaktadır. Bu yapısal dönüşüm, yalnızca fiziksel mekanı değil, aynı zamanda aile kurumunun kendisini de derinden etkilemiştir.

Apartmentlaşma, geleneksel geniş aile yapısını çözmüş ve çekirdek aileye dönüşümü hızlandır-

mıştır. Üstelik bu süreç bununla da kalmamış, çekirdek aile de çözülerek, tek ebeveynli hane sayısı artmış, evlenme oranı düşmüş ve bekar hane sayısı yükselmiş, daha bireysel bir yaşam tarzına yönelişler başlamıştır. Apartmanlarda stüdyo daireler (1+1 veya 1+0) gibi daha küçük konut tiplerine eğilim yaygınlaşmaktadır. Bu noktada henüz çözülmemiş çekirdek veya geniş aileleri toplumsal yapımızı korumak adına özenle ele almak elzemdir. Önce bu ailelerin temel sorunlarını çok iyi gözlemlemek gerekir. Çocuk sahibi olan görece geniş aileler kentlerde büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Bunlardan bazıları; temelde öncelikle

“

Günümüzde Türkiye’de aile kurumunun karşı karşıya olduğu en büyük yapısal zorluklardan biri, konut piyasasında yaşanan derin krizdir.

”

sağlıklı ve ödenebilir konut bulma gücü, çocuğa erken dönemde bakım verebilecek güvenli kişi ya da kurumların eksikliği, ardından sağlıklı, ödenebilir ve güvenli eğitim kurumlarının yetersizliği ve geniş aile desteğini yanında görmesine uygun olmayan apartman yaşamı şeklindedir.

Aileler, gündelik hayatlarını sürdürebilmek için mahalle ölçeğinde tesadüfi karşılaşmalara ve komşularla kurulan dayanışma ağlarına ihtiyaç duyarlar. Ancak mevcut kentsel yapı, bu etkileşimleri zorlaştırarak aidiyet duygusunu zedelemektedir. Özellikle çocukların sokağa ve kamusal yaşama

Aileleri ve çocukları sosyal olarak yakınlaştıracak, güvenli ve erişilebilir mekanları üretecek politikalara acil ihtiyaç vardır.

katılımı bu kentsel kurgu içinde giderek imkansız hale gelmektedir. Bu durum, iki zıt aileyi ortaya çıkarıyor: Bir yanda sokağı tanıyamayan, bu yüzden de çocuğunu sokaktan uzak tutan tedirgin aileler; diğer yanda ise çocuklarını umursamazca sokağa salan ve onların sokağın olumsuz etkileriyle, hatta tehlikeli işlerle karşılaşmasına neden olan aileler. Ailenin kentle kurduğu bağ, bu tezatlık içinde oldukça kırılganlaşmış durumdadır.

Ailelere yönelik kamusal hizmetlerin eksikliği de önemli bir sorun teşkil etmektedir. Yeterli ve erişilebilir kreş ve anaokulu alanlarının olmayışı, çalışma hayatının getirdiği yoğunluk nedeniyle çok çocuk sahibi olmanın güçleşmesi aileler için önemli sorunlardandır. Mevcut kreş ve anaokullarının birçoğu, sağlıklı ve güvenli bir mekan olmaktan çok uzak, bodrum katı veya karanlık ortamlar gibi sağlıksız koşullara sahiptir. Özellikle İstanbul'da bunu gözlemlemek mümkündür. Aileleri ve çocukları sosyal olarak yakınlaştıracak, güvenli ve erişilebilir mekanları üretecek politikalara acil ihtiyaç vardır. Nitekim 2013 yılından bu yana sürdürülen akademik çalışmalarda, çocukların mahalle ve sokak algısını yansıtan çizimlerinde de bu durum açıkça gözlemlenmiştir. Ailelerin ve çocukların kentle bağının yeniden kurulması, kentsel planlama politikalarının öncelikli gündemi olmalıdır.

Çocuk, engelli ve yaşlı dostu altyapı eksikliği

Şehirlerimizde kaldırım sürekliliği, güvenli yaya geçitleri, erişilebilir oyun ve yeşil alanlar ile ev-okul-park üçgeninde güvenli rotalar gibi temel alt yapılar yeterli değildir. Bu eksiklikler, özellikle dar

gelirli ve göçle gelen aileleri çok daha derinden etkilemektedir. Oysa çocuğa, engelliye ve yaşlıya yer açan kapsayıcı tasarımlar, ailelerin kent merkezine güvenli erişimini artırabilir. Sadece çocuklara değil, tüm aile bireylerine yönelik güvenli ve erişilebilir mekanlar sunarak kent yaşamına katılımı teşvik etmek önemlidir. Türkiye, hızla yaşlanan bir nüfus yapısına sahiptir. Yaşlı nüfusun sağlıklı şekilde hayata katılması için apartmanlarda yaşlı bireylerin barınmasına uygun konutların erişilebilir biçimde tasarlanması ve apartman içi sosyalleşme süreçlerinin yaşlı bireyler ile diğer ailelerin kaynaşmasına katkı sağlayacak şekilde düzenlenmesi gibi konular gündeme gelmelidir.

Göç ve yerel uyumun mekansal boyutu

Uluslararası göç, artık iç göç kadar kentlerimizin temel bir bileşeni haline gelmiş durumdadır. Küreselleşmenin ve ne yazık ki son yıllarda artan iç kanışıklıkların, siyasi açmazların ve savaşların etkisiyle, birçok ülke için göçe maruz kalma durumu giderek yaygınlaşıyor. Aynı zamanda, iklim krizlerinin de yeni göç dalgalarını tetikleyeceği düşünüldüğünde, göçmenlerle kentlerde her anlamda karşılaşmamız kaçınılmazdır. Bu bağlamda, göçmenler ve yerel halk arasındaki uyumu sağlamak ve aidiyet bağlarını güçlendirmek için çalışmalar yapılması da elzemdir. Göçmenlerle karşılaşma, yerel hizmetlere erişim, barınma ve kamusal alanların kullanımı konuları ailenin kent içi deneyimini kökten dönüştürmektedir. Yerel yönetimlerin, uyum politikaları ile mekansal düzenlemeleri birlikte tasarlaması gerekmektedir. Yaptığım çalışmalar, göçmen ailelerin kentle temas noktalarında, “karşılaşma mekanlarının” bu süreçteki kritik önemini ortaya koyuyor. Bu mekanlar, farklı kültürlerden gelen bireylerin birbirleriyle etkileşim kurmasını sağlayarak aidiyet ve uyum duygusunu pekiştirmek için kilit bir rol oynayabilir. Kamusal mekanları özel olarak ele alarak toplumsal uyumu geliştirmede araç olarak kullanmak mümkündür.

Kentsel dönüşümün sosyal etkileri

Kentlerdeki dönüşüm projeleri, sadece binaların fiziksel olarak yenilenmesinden ibaret olmama-

lıdır. Bu projeler, aynı zamanda komşuluk bağlarını, gündelik yaşam ilişkilerini ve kuşaklar arası desteği de korumayı ve güçlendirmeyi hedeflemiştir. Çünkü bir mahalle, sadece binalardan değil, içinde yaşayan insanların kurduğu sosyal ağlardan da oluşmaktadır. Yaptığım saha araştırmalarında ve sunduğum bildirimlerde, çocukların kentsel dönüşüm deneyimini yakından inceledim. Bu araştırmalar, yerinden edilmenin ve tanıdık çevreden kopuşun, ailelerin ruhsal ve sosyal iyi oluşunu nasıl olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur.

Dönüşüm süreci, çocukların oyun alanlarını, arkadaşlarını ve mahalleyle kurdukları aidiyet duygusunu ortadan kaldırırken aileleri de dayanışma ağlarından yoksun bırakmaktadır. Bu nedenle, kentsel dönüşüm planlamasında, sadece beton ve çeliğe odaklanmak yerine, insan merkezli bir yaklaşım benimsenmelidir. Projeler, yerinden edilen ailelere yeni yaşam alanlarında sosyal entegrasyonu kolaylaştıracak mekanlar sunmalı, eski mahalledeki komşuluk ilişkilerinin yeni yerleşimde de sürdürülmesine imkan tanımalıdır. Aksi takdirde, yenilenen binalar modern görünse de sosyal dokusu parçalanmış ve aidiyet duygusundan yoksun, ruhsuz mekanlara dönüşme riski taşır.

TÜİK verilerine göre son yıllarda doğurganlık oranının 1,48'e gerilediği, boşanma oranlarının arttığı, evlilik yaşı ortalamasının yükseldiği ve tek kişilik hanehalkı oranının %20'lere ulaştığı görülmektedir. Bu eğilimleri kendi uzmanlık alanınızın bakış açısıyla nasıl değerlendirirsiniz?

Bu göstergeler, mekansal örgütlenmenin aile yaşam döngülerine yeterince yanıt veremediğini düşündürmektedir. Bu durum konut tipolojisi ve esneklik, gündelik erişim ilkeleri ve boşanma sonrası mekansal kırılma olmak üzere üç temel başlıkta değerlendirilebilir.

Konut tipolojisi ve esneklik açısından ele alındığında, küçülen haneler ve değişen aile biçimleri (tek ebeveynli aileler, geçici ortak yaşamlar, yaşlı-genç birlikte yaşam gibi modeller) konutta esnek plan çözümleri gerektirmektedir. Dönüştürü-

Bir mahalle, sadece binalardan değil, içinde yaşayan insanların kurduğu sosyal ağlardan da oluşmaktadır.

lebilir oda, yarı-özel ortak alan ve bakım mekanı gibi unsurlar bu esnekliğin somut karşılıklarıdır. Konutun yalnızca metrekare üzerinden değil, "kullanım senaryosu" üzerinden standartlaşması konusunun yeniden tartışmaya açılması gerekmektedir. Bu husus, "aile dostu kent" tartışmalarında vurgulanan önemli bir eksenidir.

Gündelik erişim ilkeleri bağlamında ise evlilik yaşının yükselmesi ve tek kişilik hanelerin artışı yeni kamusal alanlara gündelik erişim ihtiyacını doğurmaktadır. Yaya erişimli hizmetlere, üçüncü mekanlara (kütüphane, semt evi, spor alanı) ve uygun fiyatlı kamusal sosyalleşme imkanlarına duyulan ihtiyaç artmaktadır. Çocuklu aileler, ev-okul-park üçgeninde güvenli yürüme hattına ihtiyaç duymaktadır. Doğurganlık ve ikinci çocuk kararlarında dahi gündelik mekan imkanları belirleyici olabilmektedir; saha çalışmaları bu tespiti desteklemektedir.

Boşanma sonrası mekansal kırılma da bu eğilimlerin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Ayrışan haneler, yakın çevrede destekli gündüz bakım, ortak çalışma-oyun alanı kombinasyonları ve paylaşımlı ebeveynlik düzenine uygun kamusal mekanlar talep etmektedir. Bu noktada belediyelerin mahalle ölçeğinde kütüphane, okuma odası, etüt gibi çocuk odaklı hizmetleri kritik rol oynamakta olup bu hizmetlerin artırılması gerekmektedir.

Aile kurumunun güçlenmesi ve sürdürülebilirliği için sizin alanınızdan hangi politika önerileri geliştirilebilir?

Şehirlerimizi yeniden aile ve çocuk odaklı hale getirmek için 'Aile ve Çocuk Dostu Mahalle Stan-

dartları' belirlenmeli ve bu standartlar yasal bir zemine oturtulmalıdır. Bu standartlar sadece kağıt üzerinde kalmamalı, aynı zamanda uygulama ve denetim mekanizmalarıyla desteklenmelidir. Yaya önceliği tanıyan, trafik sakinleştirme önlemleri içeren sokaklar, gölgelikli ve kesintisiz kaldırımlar, evden okula ve parklara uzanan güvenli rotalar gibi ölçütler zorunlu hale getirilmelidir. Halka açık tuvaletlerin ve bebek bakım odalarının yaygınlaştırılması ve kişi başına düşen yeşil alan miktarının artırılması, ailelerin kent yaşamına katılımını doğrudan artıracaktır. Örneğin İstanbul'da kişi başına düşen yeşil alanın 1 m²'den bile az olması bu konunun ne kadar ihmal edildiğini göstermektedir; imar kanununda ve uluslararası standartlarda en az 10 m² olması şartı bulunmakla birlikte bu konuda denetim yetersizdir.

Şehirlerimizi yeniden aile ve çocuk odaklı hale getirmek için 'Aile ve Çocuk Dostu Mahalle Standartları' belirlenmelidir.

Modern kentlerde aile içi dayanışmayı güçlendirmek ve farklı kuşakları bir araya getirmek için çok kuşaklı sosyal mekanlar tasarlanmalıdır. Bu alanlar, mahalle ölçeğinde apartmanların zemin katlarındaki ortak odalardan apartmanlar arası mikro avlulara kadar çeşitlenebilir. Kapalı ve açık esnek etkinlik alanları, muhtarlık bahçeleri ve hatta cami avlularının yeniden düzenlenerek sosyalleşme mekanlarına dönüştürülmesi gibi öneriler, mahalle bağlarını yeniden canlandırabilir. Konut piyasasının ailelerin ihtiyaçlarına cevap vermesi için daha esnek çözümler üretilmelidir. Konutlar, içindeki odaların çalışma, bebek/yaşlı bakımı veya misafir ağırlama gibi farklı amaçlar için dönüştürülebilmesine imkan tanınmalıdır. Ortak kullanım alanları (paylaşımlı çamaşır ve depo odaları, çocuk arabası ve bisikletler için yarı-özel hacimler)

tasarlanarak hem maliyetler düşürülebilir hem de yaşam kalitesi artırılabilir. Bunun yanı sıra "kiracı dostu yerel yönetim politikaları" ve maliyet etkin konut çözümleri geliştirilmelidir. Yeni inşaat projeleri için zorunlu hale getirilecek "bakım altyapısı etki analizi", kreş, etüt ve yaşlı gündüz bakım hizmetleri gibi ihtiyaçların planlama aşamasında göz önünde bulundurulmasını sağlayacaktır.

Çocukların şehirlerde "mekan hakkı" olduğu kabul edilmeli ve bu hak kurumsal bir çerçeveye oturtulmalıdır. Şehir planlama ve mimari tasarım süreçlerinde çocukların görüşleri düzenli olarak alınmalıdır. Bunun için çocuklarla çizimler yapılması, onların gözünden şehri keşfetmek için yürüyüş atölyeleri düzenlenmesi ve foto-röportajlar yapılması gibi katılım araçları yasal olarak zorunlu hale getirilmelidir. Yapılan araştırmalarda çocuk çizimlerinden mahalle algısını okuyarak, küçük ölçekli müdahalelerin bile çocukların davranışlarını ve mekanla ilişkilerini nasıl dönüştürdüğü gözlemlenmiştir.

Kentsel dönüşüm projeleri sadece fiziksel yenilenmeye odaklanmamalı, sosyal dokuyu koruyan modelleri benimsemelidir. "Yerinde dönüşüm" ve "kademeli taşınma" gibi yaklaşımlar, ailelerin eski mahallelerinden kopmasını engelleyecektir. Dönüşüm projeleri, komşuluk bağlarını ve çocukların okul sürekliliğini gözeterek etaplı süreçlerle yürütülmelidir. Proje değerlendirme süreçlerine "çocuk etki değerlendirmesi" ve mahalledeki dayanışma ağlarını gösteren "mahalle dayanışma haritaları" gibi araçlar eklenmelidir. Göçmen ve yerli ailelerin kentte uyumunu sağlamak için ise "karşılaşmaya aracı mekanlar" tasarlanmalıdır. Semt evleri, çok dilli danışma ve dayanışma noktaları, mahalle atölyeleri ve mikro-kütüphaneler gibi mekanlar, farklı kültürlerden gelen ailelerin güvenli bir şekilde bir araya gelmesini ve etkileşimde bulunmasını sağlamalıdır. Bu alandaki çalışmalar, bu tür mekanların yerel yönetimler, STK'lar ve üniversiteler arasındaki işbirlikleriyle etkili bir şekilde yürüyebileceğini ve uyum sürecine önemli katkılar sunduğunu göstermektedir.

Yerel yönetimler, aileleri odağına alan politikaları kurumsallaştırmalıdır. Belediyelerin stratejik

planlarında aile ve çocuk odaklı göstergeler tanımlanmalı, bu hedeflere ulaşmak için bütçelendirme yapılmalı ve düzenli izleme-değerlendirme mekanizmaları kurulmalıdır. Oyun alanlarına erişim, kaldırım sürekliliği ve ebeveyn-çocuk mekan kullanımı gibi göstergeler bu çerçeveye dahil edilmelidir. “Aile Dostu Kentler” yaklaşımı, bu kurumsallaşma çabalarına güçlü bir teorik zemin sunmaktadır.

Çocuk odaklı tasarımın güçlendirilmesi, yalnızca çocukların değil, aynı zamanda ailelerin yaşam kalitesini doğrudan etkileyen bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir. Bir şehrin çocuğa gösterdiği özen, o şehirdeki ailelerin gündelik deneyimlerine yansımakta; çocuğun kentte görünürlüğü artıran güvenli rotalar, kapsayıcı oyun alanları, kütüphaneler veya gölgelikli dinlenme alanları gibi müdahaleler, aile içi stresi azaltmakta, bakım yükünü hafifletmektedir. Bu çerçevede, söz konusu yaklaşım akademik olarak “çocuğun mekan hakkı” kavramı üzerinden temellendirilmektedir.

Bununla birlikte, kent planlama süreçlerinde katılımın mahalle ölçeğinde kurgulanması temel bir ilke olarak öne çıkmaktadır. Mahalle, gündelik dayanışma ilişkilerinin en yoğun ve görünür olduğu düzeydir; dolayısıyla katılımın bu ölçekte örgütlenmesi, yerel halkın kendi çevresine sahip çıkmasını kolaylaştırmakta ve aidiyet duygusunu pekiştirmektedir. Nitekim “Mahalle Odaklı Katılım” yaklaşımı da bu gerekliliği vurgulayarak planlama süreçlerinin daha kapsayıcı ve sürdürülebilir hale gelmesini mümkün kılmaktadır.

Kent merkezlerinde yer alan ve çocuklara alan açabilen kamusal mekanlar, ailelerin kentle kurduğu ilişkiyi dönüştürücü bir işleve sahiptir. Ka-

Çocukların şehirlerde ‘mekan hakkı’ olduğu kabul edilmeli ve bu hak kurumsal bir çerçeveye oturtulmalıdır.

sımpaşa Turabibaba Kütüphanesi gibi örnekler, merkezi konumlarına rağmen çocuk dostu düzenlemeleriyle dikkat çekmekte; bu tür mekanlar ailelerin kent merkezine güvenli erişimini artırırken ebeveynlerin kamusal hayata daha aktif katılımını da teşvik etmektedir. Bu yönüyle, merkezi örnekler yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda ilham verici modeller olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak benimsediğim yaklaşım, aileyi kentsel mekanla birlikte okumak ve kentsel kararları “ödenebilir konut, çocuk/engelli/yaşlı bakım ilişkileri, çocuk, engelli, göçmen ve yaşlı dostu tasarım, yerel uyum ve mahalle aidiyeti” ekseninde yeniden çerçevelemektir. Bu, konut tipolojilerinden kentsel dönüşüm politikalarına kadar tüm planlama süreçlerinde insani boyutu önceliklendirmek anlamına gelir. Mevzuat ve standartlar, yalnızca yapılaşma koşullarını değil, aynı zamanda gündelik hayatın akışını da konu edinmelidir. Aksi takdirde, düşen doğurganlık oranı gibi demografik değişim ve yalnızlaşmayla ortaya çıkan çeşitli olumsuz psikolojik eğilimler de artacak ve aile kurumunu kökünden tehdit etmeye devam edecektir.

Yazarın İlgili Çalışmaları

- Çakırer Özservet, Y. (2015). Aile dostu kent için kavramsal analiz. *Family friendly Cities Research*, 53–68.
- Çakırer Özservet, Y. (2015). Çocuk dostu belediyecilik. *TBB İller ve Bölgeler Dergisi*, vol.1, 38-43.
- Çakırer Özservet, Y. & Küçük, E. (Ed.). (2015). *Çocukların şehri üzerine*. Marmara Belediyeler Birliği.
- Çakırer Özservet, Y. (2015). *Çocukların kentsel mekan algısı*. Türkiye Alim Kitapları.
- Çakırer Özservet Y. (2017). Çocuklar için katılımcı yerel yönetimler. E. Erbay (Ed.) içinde, *Çocuk katılımı* (s.91-128). Nobel Yayıncılık.
- Çakırer Özservet Y. (2018). Çocuğa yerelden bakmak ve çocuğu yerele katabilmek. İçinde Mekanda Adalet ve Çocuk (s.71-75), Mekanda Adalet Derneği Yayınları.
- Çakırer Özservet Y. (2018). Kent havası çocuğu özgür kılar mı?. Çocuk üzerine araştırmalar (s.87-109). Astana Yayıncılık.
- Çakırer Özservet, Y. (2019). Çocukların resimlerinden sokak ve mahalle ilişkilerini tartışmak: Sütlüce ve Örnektepe mahalleleri. *International Journal of Political Science and Urban Studies*, vol.7, no.2, 516-542.
- Çakırer Özservet, Y. & Sari, E. N. (2020). İstanbul-Üsküdar'da Suriyeli kadınlar ve çocukları üzerinden, toplumsal uyumu okumak. Y. Bulut & S. Akın (Ed.) içinde, *Yerel, ulusal ve küresel boyutlarıyla göç ve mülteci sorunu* (s.169-188). Çizgi Yayınevi.
- Çakırer Özservet, Y. & Küçük, H. (2020). İtalya'da yönelik yönetsel yapılar. Y. Mamur Işıkçı & A. Dirikoç (Ed.) içinde, *Çocuklara yönelik karşılaştırmalı yönetsel yapılar* (s.179-215). Astana Yayıncılık.
- Çakırer Özservet, Y. & Acar, B. (2021). Akıllı kent anlayışında çocuk konusu. Y. Bulut & M.M. Aslan (Ed.) içinde, *Akıllı kentler (Uygulamalar, sorunlar ve Çözümler)* (s.287-317). Ekin Yayınevi.

Medya ve İletişim

Medya ve İletişim:

Dijitalleşme, Toplumsal Statü ve Ailenin Dönüşümü

Doç. Dr. Öğr. Elyesa Koytak

Istanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Uzmanlık alanınız açısından aileyi nasıl tanımlarsınız? Aile kavramı sizin alanınızda nasıl bir çağrışım uyandırmaktadır? Kısaca tanımlayabilir misiniz?

Aile, sosyalleşme sürecinin başladığı yer ve ilişki ağı olması bakımından sosyolojide hayati önemde. Temel hassasiyetlerimiz, değerlerimiz, zevklerimiz ailede inşa ediliyor. Ya da genel olarak toplumla kurduğumuz hemen her ilişki biçiminin köklendiği yer aile. Mesela otoriteyle, parayla veya başarıyla ilişki kurma biçimlerimiz. Aile bu anlamda kalkış noktası oluşturuyor; kalkış noktasındaki yatkinlikler sonraki aşamalarda, mesela eğitim hayatımız boyunca veya meslek hayatımızda kendini hissettiriyor. Bu elbette, ailenin, her şeyin bir defada ve kesinkes belirlendiği yer olduğu anlamına gelmiyor; günlük dildeki anlamıyla kader değildir aile. Ailede aldıklarımız veya alamadıklarımız bizi ömrümüz boyunca sınırlandırmak zorunda değil. Ailede aldıklarımız sonraki sosyalleşme süreçlerinde pekişmeyebilir ve üstü örtülebilir; alamadıklarımızı ise başka çevre ve ilişkilerden telafi

Aile artık ortak üretim birimi değil, ortak tüketim, hayat tarzı ve statü birimi.

edebiliriz.

Aile içi ilişki ve etkileşimler bu anlamda çok sık ve kurucu ilişkiler. TÜİK Türkiye Aile Yapısı Araştırması'nın (TAYA) 2021 verilerine baktığımızda şunu görüyoruz: Aile fertlerinin en sık birlikte yaptığı etkinliklerin başında hafta sonu akşam yemeği ve hafta içi akşam yemeği geliyor. Bunların ardından ise hafta sonu kahvaltısı ve hafta sonu öğle yemeği geliyor. Aile demek ki en sık sofraya oturma eyleminde kendini gerçekleştiren bir kurum. Burada ayrıca hafta içi-hafta sonu ayrımını net şekilde görüyoruz: Modern çalışma hayatı, aile içi etkileşimler için hafta sonunu ayırmış durumda. Çiftlerin çalışma hayatına katılımı arttıkça bu daha çok keskinleşiyor. Hafta içi ise yine çalışma hayatı nedeniyle sadece akşam yemeği olarak bu tabloda yer alabiliyor. Modern dönemde çalışma hayatı aileyi birleştiren değil ayırıştırıcı bir dünya. Aile artık ortak üretim birimi değil, ortak tüketim, hayat tarzı ve statü birimi. Bununla paralel şekilde, aynı araştırmanın ilginç bir diğer verisi, aile fertlerinin birlikte en sık yaptığı beşinci eylemin, yukarıdaki yemek yeme rutinlerinden hemen sonra, televizyon izlemek olması. Bu önemli bir veri, çünkü televizyon halen daha Türkiye'de aileleri "ekran başında" toplayan bir kitle iletişim aracı. Burada da akşam saatlerinde belli dizilerin birlikte takip edildiğini tahmin etmek zor değil. İnternet altyapısının, tablet ve akıllı telefonların, çevrimiçi platformların yaygınlaşması nedeniyle aile fertleri

dizi veya film izleme eylemini giderek daha çok bireysel şekilde, kendi odasında veya ev dışında gerçekleştiriyor. Ama bir yandan da televizyonun toplayıcı etkisi devam ediyor.

Araştırmanın bulgularına göre aile fertlerinin birlikte en seyrek yaptığı eylemler ise dijital oyun oynamak, spor yapmak, kültürel etkinliklere katılmak ve sinemaya gitmek. Bu faaliyetlerin bir kısmı bireysel biçimde, bir kısmı ise akraba veya arkadaş gruplarıyla yapıldığı için seyrek çıkması anlaşılabilir. Bu bahiste son bir bulgu ise akraba ziyaretleri hakkında. Akraba ziyaretlerini birlikte yapma sıklığı ortalama skorun üstünde görünüyor; bir diğer ifadeyle, ailece akraba ziyareti yapma durumuna “sıklıkla” ve “her zaman” diyenlerin oranı yüksek. Bu da ailenin her şeye rağmen geniş aile bağlarını diri tutan bir kurum olma işlevine işaret ediyor. TAYA’da yer alan “Haneniz dışında sizin ve diğer aile bireylerinin yürüyerek gidebileceği bir mesafede sizin veya eşinizin anne-baba veya kardeşi oturuyor mu?” sorusuna ülke çapında evet cevabını veren hanelerin oranı %36,3. Bu oran İstanbul’da ise %38,7 şeklinde. Bu da her ne kadar kentlerdeki konut yapısı geniş aile ikametine izin vermese de, geniş aile bağlarının ikamet stratejisi olarak korunduğuna işaret ediyor.

Türkiye’de aile kurumunun karşı karşıya olduğu en büyük yapısal zorluklar nelerdir?

Aslında aile kurumu kendi içinden büyük zorluklar doğurmuyor; fakat farklı alanlar arasında çoklu etkilere maruz kalıyor. Mesela ekonomi alanı veya daha spesifik olarak çalışma hayatı alanının aile kurumuna getirdiği yük ve belirsizlikler var. Aynı şekilde eğitim alanının aileye getirdiği yeni boyutlar ve meydan okumalar var. Medya da öyle. Farklı alanlar arasında bir düğüm gibi aile kurumu bulunuyor. Bunu ailenin krizi olarak değil, Türkiye’de ekonomi, çalışma hayatı, eğitim, medya, günlük hayat gibi büyük yapıların çoklu dönüşümü içinde okumak gerektiğini düşünüyorum. Ailenin krizi olarak kodladığımızda, konu kültürel değerler ve söylem düzeyinde sıkışıp kalıyor; oysa ailenin de-

ğer dünyasını çevreleyen somut ve gerçek şartlar bütünü değişiyorsa asıl onu görebilmek gerekir.

Dijital medyanın yaygınlaşması ve akıllı telefon/tablet gibi cihazların giderek daha yaygın biçimde kullanılması bu anlamda aile içi ilişkileri etkileyen bir gerçeklik. TAYA 2021 verilerine baktığımızda internette geçirilen sürenin çocuklarla ebeveynler arasında bir anlaşmazlık konusu haline geldiğini görüyoruz. Şu soruya verilen cevaplar bunu gösteriyor: “Son bir yıl içinde çocuğunuzla/çocuklarınızla internette/bilgisayarda/televizyonda çok fazla vakit geçirmesi konusunda ne sıklıkta anlaşmazlık yaşadınız?”. Bu soruya cevaben, 0-17 yaş arası çocuğu olan ebeveynlerin verdikleri cevaplar şu şe-

“ **TAYA 2021 verilerine baktığımızda internette geçirilen sürenin çocuklarla ebeveynler arasında bir anlaşmazlık konusu haline geldiğini görüyoruz.** ”

kilde: %36 hiçbir zaman, %11 nadiren, %16 bazen, %28 sıklıkla ve %9 her zaman. Son üç seçeneği topladığımızda, bu anlaşmazlığı yaşadığını ifade eden ebeveyn oranı %54’ü buluyor. Bir diğer ifadeyle Türkiye’de her 10 ebeveyninden en az 5’i internette/dijital dünyada geçirdiği süre konusunda çocuğuyla anlaşmazlık yaşıyor.

Bu duruma daha yakından baktığımızda ilginç bir ayrıntı görüyoruz. İnternette veya dijital dünyada geçirdiği süre nedeniyle çocuğuyla anlaşmazlık yaşadığını ifade eden ebeveyn oranı, en yüksek seviyeye 7-12 yaş arası çocuğu olan ebeveynlerde, %59’a varıyor. Bir diğer ifadeyle okul çağına ayak

basan, ilkokul veya ortaokul aşamasında çocuğu olan her 10 ebeveyninden 6'sı bu anlaşmazlığın olduğunu bildiriyor. Aynı şekilde ilginç bir bulgu ise 0-6 yaş arası çocuğu olan ebeveynlerde bu oranın %52 olması. İleri analiz yapıldığında bu iki grubun istatistiksel olarak anlamlı bir fark arz etmediği görülüyor. Bir diğer ifadeyle, okul öncesi çocuğu olanlar ile ilkokul-ortaokul çağında çocuğu olanlar benzer düzeyde internet anlaşmazlığı yaşıyor. Ebeveyn ile çocuk arasındaki dijital gerilim okulla değil, daha erken başlıyor. Bu oran sadece 13-17 yaş aralığında çocuk sahibi ebeveynlerde %47'ye düşüyor. Ergenlik döneminde ebeveynlerin müzakereye geçiyor ya da çatışmayı daha az bildiriyor

“

Aile fertlerini bir arada tutan toplu eylem ve etkinlikler güçlü oldukça, bireysel internet kullanımının şikayet konusu olma ihtimali azalır.

”

olması bu düşüşü açıklayan bir ihtimal. Bu oranların 2021 tarihli bir araştırmaya dayandığını göz önünde bulundurmak gerekir. Aradan geçen sürede arttığını tahmin etmek zor değil. Dijital araç ve içeriklerde geçirilen süre, aile içinde artık temel bir kontrol ve tartışma meselesi. Bu noktada sosyolojinin getirdiği bir varsayım şu olabilir: Aile fertlerini bir arada tutan toplu eylem ve etkinlikler güçlü oldukça, bireysel internet kullanımının şikayet konusu olma ihtimali azalır. Gerçekten de, aynı araştırmada, birlikte komşuya veya arkadaşına ziyarete gitme sıklığı, birlikte hafta içi öğle yemeği yeme sıklığı ve birlikte ibadet etme sıklığı

artıkça çocukların internette/ekran başında geçirdiği süreyle ilgili ebeveynlerin sorun bildirme durumu arasında ters korelasyon olduğu görülüyor. Komşu veya arkadaş ziyareti hızlı kentleşen bir toplumda halen daha insani bağların önemine dikkat çekiyor; bu bağları aile fertleri ne kadar birlikte sürdürüyorsa ebeveynlerle çocuklar arasında dijital gerilim o kadar düşük görünüyor. Aynı şekilde, temel değerleri ve dünya görüşünü kazandıran birlikte ibadet etme sıklığı da bu sorunla ters yönde ilişkili.

TÜİK verilerine göre son yıllarda doğurganlık oranınının 1,48'e gerilediği, boşanma oranlarının arttığı, evlilik yaşı ortalamasının yükseldiği ve tek kişilik hanehalkı oranınının %20'lere ulaştığı görülmektedir. Bu eğilimleri kendi uzmanlık alanınızın bakış açısıyla nasıl değerlendirirsiniz?

Doğurganlık hızının düşmesi aslında sürpriz değil, son on yılın eğilim grafiğine baktığımızda bunu görüyoruz. Ancak elbette, Türkiye'nin genç bir nüfusa sahip olduğu ve bu durumun Avrupa'ya göre güçlü bir avantaj getirdiği yönündeki eski bir kanaatin gerçeklerle karşı karşıya geldiğinde kırılması ve yerini şaşkınlığa bırakması söz konusu. Bu da konunun medyada yer bulmasına yol açmış görünüyor.

Sosyolojiden baktığımızda doğurganlık hızı gibi nicel bir göstergenin üstünde aslında büyük toplumsal dönüşümlerin yükü ve etkisi vardır. Türkiye'de son yirmi yılda eğitime, bilhassa yükseköğretime erişim yaygınlaştı ve üniversite kurumu geniş halk kesimlerine açık hale geldi. Aynı şekilde istihdama katılım, genç kuşaklar içinde bilhassa kadın oranının yükseldiği bir eğilim arz etti. Eğitim ve meslek dünyaları çeşitlendi, büyüdü ve katmanlaştı. Bu bağlamda insanlar, bilhassa yeni kuşaklar eğitim ve meslek yoluyla sosyal hareketlilik yaşamak; sosyoekonomik statü bakımından ailelerinden geriye düşmemek istiyor. Bu da hem eğitim hayatına hem çalışma hayatına ayrılan sürenin uzaması; ayrıca bu iki alana yapılan zihin ve emek yatırımının da hayatın merkezine gelmesi

demek. Toplumsal statü sistemimiz şu anda her gence lisans eğitimi almayı ve akabinde çalışma hayatına girip ilerlemeyi anayol olarak sunuyor veya dayatıyor. Bunun ne kadar gerçek bir ödül veya karşılık içerdiği ise son derece şüpheli.

Tersinden okuyacak olursak: Türkiye’de şu an eğitim ve çalışma dünyalarının yapısal koşulları, bir kişinin lise mezunu kalarak, erken evlenerek, 20’li yaşlarında çocuk sahibi olarak sosyoekonomik statü kazanmasına izin vermiyor. Bilhassa alt ve alt-orta sınıf ailelerden gelen yeni kuşaklar için evlenmenin ve çocuk sahibi olmanın toplumsal değeri, eğitim ve çalışmanın varsayılan toplumsal değerinin gölgesinde kalıyor. Hatta erken yaşta evlenip çocuk sahibi olmak sosyoekonomik statü kazanma mücadelesinde geriye düşüren bir algıya sahip. Her ne kadar doğum izni, doğum yardımı gibi uygulamalar olumlu olsa da toplumun temel arayışı olan sosyal hareketlilikle doğurganlık arasında bir bağ yok.

Bunu daha iyi anlamak için belki bir elli yıl önce-sini hızlıca hatırlamak iyi olabilir; nüfusun en az yarısının kırsal yerleşimlerde bulunduğu, tarım ve hayvancılıkla uğraştığı, ortalama eğitim seviyesinin ortaokul düzeyine varmadığı, çok az kişinin diplomayla girilen profesyonel mesleklerde bulunduğu bir bağlamda çocuk sahibi olmak kendi içinde işlevsel, değerli ve anlamlıydı. Çocuk sayısı tarımla uğraşan veya kendi küçük dükkanını işleten bir aile için ekonomik açıdan çok önemliydi. Aynı zamanda sağlık hizmetlerinin zayıf olduğu bu dönemde çocuk, ebeveynler için ileriki yıllarda bakım garantisi ve dayanışma gücü anlamına geliyordu. Çocuğun, bilhassa erkek çocuğun soya dayalı statü algısı açısından da değeri yüksekti. Bugün ise kentleşme dinamiğinin sonucunda istihdamdakilerin yaklaşık %70’i ücretli veya maaşlı çalışıyor. Hayata tutunmak, kendine bir hayat kurmak artık eğitim ve çalışma hayatının bireyselleştirici ve kısıtlayıcı yolundan geçiyor. Çocuğun anlamı daha çok hayat tarzı üzerinden şekilleniyor. Çocuk artık üretici bir güç değil; bir yatırım ve statü meselesi.

Dolayısıyla, Türkiye’nin doğurganlık veya demografik meselesinin çözümü bana kalırsa statü siste-

minden geçiyor. Evlenmek ve çocuk sahibi olmak sosyal hareketlilik sağlayacak şekilde desteklenirse, örneğin istihdam kolaylığı, vergi muafiyeti, araç ve konut alımında kredi kolaylığı gibi temel uygulamalar yoluyla bu belki mümkün olabilir. Öbür türlü 20’li yaşlarında birini, 30’una gelmeden birden çok çocuk sahibi olmaya sevk eden herhangi bir mekanizma veya kurum olması çok zor.

Aile kurumunun güçlenmesi ve sürdürülebilirliği için sizin alanınızdan hangi politika önerileri geliştirilebilir?

Aile kurumunu güçlendiren politikalar Türkiye’de bilinmiyor değil. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının birçok uygulaması bunun üzerine kurulu. Öncelikle aile vurgusunun sürmesi lazım. Aile çünkü başında dediğim gibi, hem dini ve manevi değerlerin ve hayat görüşünün hem de temel sosyal yatınlıkların köklendiği kurum. Durkheimcı bir şekilde söylersem, toplumu bütünleştirecek ahlak kuralları ailenin kurucu etkisine dayanıyor. Ailenin yerine ikame edilmek istenen cinsiyet ve bireysel özgürlük vurgulu karşıt yaklaşımlar aslında hem cinsiyeti hem birey olmayı hem özgürlüğü bana kalırsa son derece yüzeysel ve manipüle edilmeye açık boyutlara indiriyor.

Aile kurumunun sürdürülebilirliği, eğitim ve çalışma dünyalarıyla girdiği ilişkilerin sağlığına bağlı. Şu anda Türkiye’de eğitim sistemi çocukların çok erken yaştan itibaren sınav başarısı odaklı şekilde yıllarını geçirmesine ayarlı. Orta sınıfın farklı katmanlarından aileler çocuklarını bir yatırım nesnesi olarak bu rekabete sokuyor, daha doğrusu bunun alternatifini olmadığı için kendilerini alıkoymıyorlar. Çocuk aynı zamanda ailenin hayat tarzı göstergelerini ve statü rozetlerini yüklediği bir sahne veya vitrin işlevine indirgeniyor. Eğitim sistemi maalesef çocuğun insani, sosyal ve manevi erdem ve becerilerini en üst önemde görmüyor; öyle görülmesine de ayna tutmuyor. Bu bence ebeveynlerin çocuklarına bakışını çarpıtan, çocukların da öz bilinç ve özdeğerini alt üst eden bir durum.

İkinci olarak çalışma hayatı, çocuk sahibi ebeveynler için zorlayıcı engellerle dolu. Kadınlar için

doğum yapmak meslekte geride kalmayı beraberine getirebiliyor; erkekler içinse baba olmayı destekleyen veya ödüllendiren neredeyse hiçbir mekanizma yok. Bunu tersine çevirmenin yolu, toplumsal statü sistemini alt üst etmekten geçiyor: Çok çocuk sahibi olmanın sosyo-ekonomik statü göstergesi olacağı, çocuk sahibi olmanın

sosyal hareketliliğin hem vesilesi hem de göstergesi olacağı bir toplumu düşünebilmeliyiz. Çocuk toplumsal hayatın külfeti değil süsü olacaksa bunun toplumsal dayanakları, ekonomik parlaklığı, beraberinde gelen yaşam fırsatları ve kültürel değerinin de olması gerekiyor.

“

Bilhassa alt ve alt-orta sınıf ailelerden gelen yeni kuşaklar için evlenmenin ve çocuk sahibi olmanın toplumsal değeri, eğitim ve çalışmanın varsayılan toplumsal değerinin gölgesinde kalıyor.

”

Sonuç

Çalışma, aile kurumunun yalnızca statik bir yapı değil, sürekli devinim halinde olan disiplinlerarası bir kesişim kümesi olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular ışığında aile, tek bir bilim dalının yöntemsel sınırlarına hapsedilmemelidir. Aksine ailenin sosyopsikolojik derinliği, hukuki ve teolojik normları, mekansal ve dijital etkileşimleri ve sosyal refah mekanizmalarını içeren bütüncül bir analitik çerçevede değerlendirilmesinin bir gereklilik olduğu vurgulanmalıdır. Aileye dair üretilen politikaların ve akademik teorilerin; mimariden medyaya, ilahiyattan sosyal hizmete kadar uzanan bu geniş yelpazede eşgüdümlü bir şekilde kurgulanması, toplumsal sorunların çözümünde daha kuşatıcı ve sürdürülebilir sonuçlar doğuracaktır. Nihayetinde, uzmanlık bilgisinin bu denli çeşitlendiği bir çağda, aileyi anlamak ve korumak; ancak disiplinlerin kendi aralarında kuracağı köprüler ve kolektif bir entelektüel çaba ile mümkün görünmektedir.

Aile kurumuna dair geliştirilen çözümlerin kalıcı olabilmesi, problemlerin sadece semptomlarına değil, esas kök nedenlerine odaklanmayı gerektirmekte; bu da ancak disiplinlerarası bir projeksiyonla mümkün olmaktadır. Tek disiplinli dar

kapsamlı yaklaşımlar, meseleyi sadece bir disiplinin dar penceresinden teşhis edildiğinde, bir alandaki sorunu çözerken eş zamanlı olarak bir başka alanda yeni ve öngörülemeyen problemlerin doğmasına neden olabilmektedir. Örneğin; aile içi çatışmaları sadece hukuki bir uyuşmazlık olarak görüp sadece yasal yaptırımlara odaklanmak, bireyler arasındaki duygusal kırılmaları ve psikolojik travmaları derinleştirerek çözüm yerine kalıcı bir kopuşa neden olabilmekte; ya da ailenin refahını sadece ekonomik destek paketlerine indirgeyen sosyal politikalar, aile içi rollerin manevi ve kültürel zeminini göz ardı ettiğinde, yardıma bağımlı ve işlevsiz aile yapılarından oluşan bir kısır döngü oluşturabilmektedir. Disiplinlerarası bakış açısı ise sosyolojiden mimariye, medyadan sosyal hizmete kadar uzanan geniş bir alanda çapraz etki değerlendirmesi yaparak, bir sacayağını onanırken diğerini yıkmayan, dengeli ve bütüncül bir onarım süreci vaat eder. Bu metodolojik zenginlik, sorunların ardındaki karmaşık ağ yapısını deşifre ederek, yüzeysel müdahalelerin ötesine geçilmesine ve toplumsal yapının en temel hücresi olan ailenin daha sağlam ve sürdürülebilir temeller üzerine inşa edilmesine imkan tanımaktadır.

Kaynakça

- Ameen, S. (2020). *A message to a fatherless generation: The devastating consequences of absent fathers in the lives of boys*. Middletown.
- Becker, G. S. (1965). A theory of the allocation of time. *The Economic Journal*, 75(299), 493-517.
- Becker, G. S. (1981). *A treatise on the family*. Harvard University Press.
- Becker, G. S., & Lewis, H. G. (1973). On the Interaction between the Quantity and Quality of Children. *Journal of Political Economy*, 81(2), S279-S288.
- Blankenhorn, D. (1995). *Fatherless America: Confronting our most urgent social problem*. Basic Books.
- Brizendine, L. (2006). *The female brain*. Morgan Road Books.
- Brizendine, L. (2011). *The male brain*. Broadway Books.
- Dunne, G. A. (2010). Lezbiyenlerin ev yaşamı. A. Giddens (Ed.) içinde, *Sosyoloji başlangıç okumaları* (G. Altaylar, Çev., s. 120-125). Say Yayınları.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî. (1996). *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (C. VI). Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Giddens, A. (2006). *Sociology* (5. bs.). Polity Press.
- Gottman, J. M. (1994). *Why marriages succeed or fail: And how you can make yours last*. Simon & Schuster Paperbacks.
- İbn Ebî Şeybe. (1989). *el-Musannef* (C. VI-VII). Dâru't-Tâc.
- İbn Kudâme. (1997). *el-Muğnî* (A. et-Türki ve A. Muhammed, Nşr., C. VII). Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- İbn Nüceym. (1311/1893). *el-Bahru'r-râik* (C. IV). el-Matbaatü'l-İlmiyye.
- Kâsânî. (1910). *Bedâi'u's-sanâi'* (C. IV). el-Matbaatü'l-Cemâliyye.
- Saygılı, S. ve Çankırlı, A. (1998). *Annemi istiyorum: Çalışan anneler ve problemleri çocuklar*. Türdav.
- Serahsî. (t.y.). *el-Mebsût* (C. XVI). Dâru'l-Ma'rife.
- Sen, A. (1990) Gender and Cooperative Conflict. Tinker, I.(Ed.) içinde, *Persistent Inequality* (s.123-148). Oxford University Press Oxford.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2025*. <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/53899> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2025*. <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/58272> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026). *İstatistiklerle Kadın, 2025*. <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/58272> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025). *İstatistiklerle Aile, 2024*. <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/53898> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025). *Doğum İstatistikleri, 2024*. <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/54196> adresinden erişildi.
- TÜİK, Türkiye Aile Yapısı Araştırması
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2026). *İşgücü İstatistikleri, 2025*. <https://veriportali.tuik.gov.tr/press/57996> adresinden erişildi.
- T.C. Adalet Bakanlığı. (2026). *Adalet İstatistikleri, 2025*. <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/adalet-istatistikleri-ya-yin-arsivi> adresinden erişildi.
- Zimbardo, P. ve Coulombe, N. D. (2017). *Bitik erkekler* (T. Yalur, Çev.). Pegasus Yayınları.
- Walby, S. (1991). *Theorizing patriarchy*. Blackwell.

Uzman Görüşleri

Ramazan Tiyek

Editör

Lisans eğitimini 2004 yılında Anadolu Üniversitesi Eğitim İletişimi ve Planlaması Bölümü ile İşletme bölümlerinde tamamladı. Yüksek Lisansını “The Support of Training Programs with Intra Institutional Communication Tools in Businesses” isimli teziyle 2006 yılında Marmara Üniversitesi Human Resources Management and Development Ana Bilim Dalında yaptı. Doktorasını Sakarya Üniversitesi Çalışma Ekonomisi Ana Bilim Dalında “Yıldırma Davranışlarının Belediye Çalışanları Tarafından Değerlendirilmesi” isimli çalışması ile 2011 yılında tamamladı. Halen Kırklareli Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde Öğretim Üyesi olarak çalışan Tiyek, Sosyal Politika ve İnsan Kaynakları alanlarında yayın yapmaktadır. Aynı zamanda İLEM Yönetim Kurulu Başkanlığını yürütmektedir.

Ahmet Sait Öner

İLKE Vakfı yönetim kurulu başkanlığı görevini yürüten Öner, lisans eğitimini 2003 yılında Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tamamladı. Serbest avukatlık mesleğinin yanı sıra çeşitli sivil toplum kuruluşlarında yöneticilik yaptı. 2014 yılında kurduğu Adalet ve İlim Akademisinin (ADİL) danışmanlığını yürütmektedir.

Elyesa Koytak

Galatasaray Lisesi ve Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü mezunu. Boğaziçi Üniversitesinde Sosyoloji Anabilim Dalında yüksek lisans tezini yazdı. Haziran 2022’de İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalında “Mesleğin Dönüşümü: Hekimler ve Avukatlar” adlı doktora tezini savundu. Doktora tezi kitap olarak yayımlandı ve 2023 yılında TÜBA Bilimsel Telif Eser Ödülünü aldı. Sosyolojik çalışmalarının odağında; meslekler, sosyal tabakalaşma ve hareketlilik, tıp, hukuk ve edebiyat sosyolojisi yer alıyor. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde doçent olarak çalışan Koytak, aynı zamanda İLKE Vakfı Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısıdır.

Esin Tüccar

2000 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünden mezun oldu. 2022 yılında, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde doktora derecesini tamamladı. Kariyeri boyunca İstanbul Büyükşehir, Kağıthane, Bağcılar ve Fatih belediyeleri bünyesindeki engelli merkezlerinin kuruluş süreçlerinde yer aldı ve buralarda uzman olarak görev yaptı. Ayrıca Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İstanbul Valiliği ve çeşitli yerel yönetimlerde proje yöneticiliği ile uygulayıcılığı görevlerini üstlendi. 2022 yılından bu yana İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmakta, çalışmalarını ağırlıklı olarak çocuk ve aile odaklı yayınlar üzerine sürdürmektedir.

Hikmet Azer

1975 yılında Ordu'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Tokat ve Ordu'da tamamladı. 1995 yılında Marmara Üniversitesi Arşivcilik Bölümünden mezun oldu. Yüksek lisansını Kırıkkale Üniversitesi Tarih Ana Bilim dalında yaptı. 1995 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Müdürlüğünde İstanbul Tarihi Külliyyatı Projesinde uzman olarak iş hayatına atıldı. 1997 yılında Iğdır'a sınıf öğretmeni olarak atandı. 2005 yılında Millî Eğitim Bakanlığı kitap yazım komisyonlarına yazar olarak görevlendirildi. Bakanlıkta Müze ve Kütüphane Koordinatörlüğü, Kültür Yayınları Müdürlüğü, Süreli Yayınlar Yazı İşleri Müdürlüğü ve Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğünde Öğretim Materyalleri Daire Başkanı olarak görev yaptı. Halen MEB Strateji Geliştirme Başkanlığında Daire Başkanı olarak görevine devam etmektedir.

Mahmut Hakkı Akın

1981 yılında Karaman'da doğdu. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünden 2003 yılında mezun oldu. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalında 2005 yılında yüksek lisans, 2009 yılında doktora eğitimini tamamladı. Doktora eğitiminin bir döneminde Maastricht Uluslararası İletişim Fakültesinde (Hogeschool Zuyd) siyaset ve iletişim üzerine dersler aldı. Sosyoloji alanında 2013 yılında doçent, 2018 yılında profesör oldu. Halen İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Başkanlığı görevini yürütmektedir. Sosyal teori, Türk modernleşmesi, siyaset sosyolojisi, muhafazakârlık ve İslamcılık konularında çalışmalarına devam etmektedir.

Mehmet Fatih Aysan

Marmara Üniversitesi Nüfus ve Sosyal Politikalar Araştırma Merkezi müdürü ve Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir. 2011 yılında University of Western Ontario’da Sosyoloji doktorasını tamamlamış, yine aynı üniversitede 2010-2012 yılları arasında öğretim görevlisi olarak dersler vermiştir. Temel ilgi alanları demografi, aile, iktisadi sosyolojisi ve sosyal politikalar olan Aysan’ın çalışmalarının merkezini emek piyasası, nüfus yapısı ve sosyal politikaların toplum refahı üzerindeki etkileri oluşturmaktadır. Aysan’ın araştırmaları TÜBA, Avrupa Birliği, Avrupa Araştırma Konseyi, IDRC, British Council ve TÜBİTAK tarafından desteklenmiş olup çalışmalarından bazıları Routledge, Palgrave, Springer, Population & Development Review, Canadian Journal of Sociology ve Emerging Markets & Finance gibi dergi ve yaynevlerinde yayımlanmıştır.

Murat Anıl Mercan

Lisans eğitimine 1999 yılında Bahçeşehir Üniversitesi İşletme Bölümünde başlamış. Aynı yıllarda İktisat Bölümünden de Çift Anadal yaparak her iki bölümden de 2004 yılında mezun olmuştur. Yüksek lisansını 2005 doktorasını 2009 yılında ABD’de University of Wisconsin-Milwaukee’de İktisat bölümünde tamamlamış. İktisat Politikası, Çalışma Ekonomisi, Ekonomik ve Sosyal Demografi araştırma alanlarıdır. Halihazırda Yıldız Teknik Üniversitesi İktisat Bölümünde çalışmalarında devam etmektedir.

Saffet Köse

1964 Balıkesir doğumlu, Balıkesir İmam Hatip Lisesi (1982) ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (1986) mezunudur. Marmara Üniversitesinde yüksek lisans (1988) ve doktorasını (17 Ocak 1994) tamamlamıştır. 1997 yılında doçent, 2003’te de Profesör olmuştur. 1999-2002 yılları arasında Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde üç yıl süreli olarak dekan yardımcısı ve öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. Köse, “Gençleri Evlendirme ve Mehîr Vakfı” mütevelli heyeti başkan vekilliği görevini sürdürmekte, İlahiyat Fakültesi Vakfının kurucuları arasında yer almakta ve halen bu vakıfta üyeliği devam etmektedir. Prof. Dr. Köse, 2013-2019 yılları arasında İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dekanlığı yapmış. 2018 yılında İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Rektörlüğüne atanmıştır.

Vahide Ulusoy Gökçek

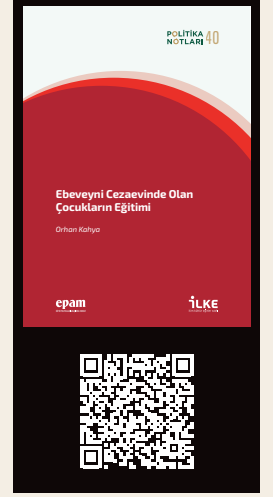
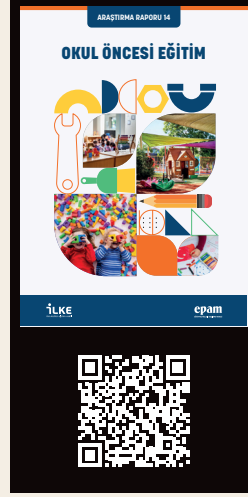
Lisans eğitimini Bilgi Üniversitesi Psikoloji Bölümünde tamamladı. Yüksek lisansını FSM Vakıf Üniversitesi ve Bezmialem Üniversitesi Klinik Psikoloji Ortak Programında “Duygu İsimlendirme Hazırlamasının ve Bağlanma Stillerinin Bilişsel Karar Verme Performansı Üzerindeki Etkisi” adlı tez ile bitirdi. Doktora eğitimine FSM Vakıf Üniversitesi ve Medeniyet Üniversitesi Klinik Psikoloji Ortak Doktora Programında devam etmektedir. Psikoterapist olarak da danışmanlık merkezlerinde vaka görmektedir.

Yasemin Çakırer Özservet

2000 yılında Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nden mezun oldu. Selçuk Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde yüksek Lisans yaptı. 2004-2012 yılları arasında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde doktora tamamladı. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yerel Yönetimler Bölümünde çalışmaktadır. Kent sosyolojisi, uluslararası göç ve toplumsal uyum, çocuk ve kent ilişkisi konularında çalışmalarına devam etmektedir.

İlgili Yayınlarımız

İLKE Vakfı Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi (TODAM) tarafından hazırlanan bu çalışma, aile kurumunu farklı disiplinlerin bakış açılarıyla ele alan bir soruşturma dosyasıdır. Dosya, analitik bir araştırma raporu olmanın ötesinde; alanında yetkin uzmanların aileyi nasıl tanımladıklarını, bu kavramın kendi disiplinlerinde hangi anlam katmanlarına karşılık geldiğini ve günümüz Türkiye’inde ailenin nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koyan değerlendirmeleri bir araya getirerek çoğulcu bir tartışma zemini oluşturmayı amaçlamaktadır. Soruşturma, farklı perspektifleri bir araya getirerek düşünsel bir zenginlik üretmeyi hedeflemektedir.

Aile; sosyolojik, psikolojik, ekonomik, hukuki ve kültürel boyutlarıyla çok katmanlı bir yapıdır. Bu dosya, aile kurumunun karşı karşıya olduğu yapısal zorlukları, demografik eğilimlerde gözlenen değişimleri ve bu değişimlerin farklı disiplinlerce nasıl anlamlandırıldığını disiplinlerarası bir çerçevede tartışmaya açmaktadır. Aynı zamanda, aile kurumunun sürdürülebilirliği ve güçlendirilmesine yönelik farklı alanlardan geliştirilen değerlendirmeleri ve önerileri görünür kılarak mevcut tartışmaları derinleştirmeyi amaçlamaktadır.